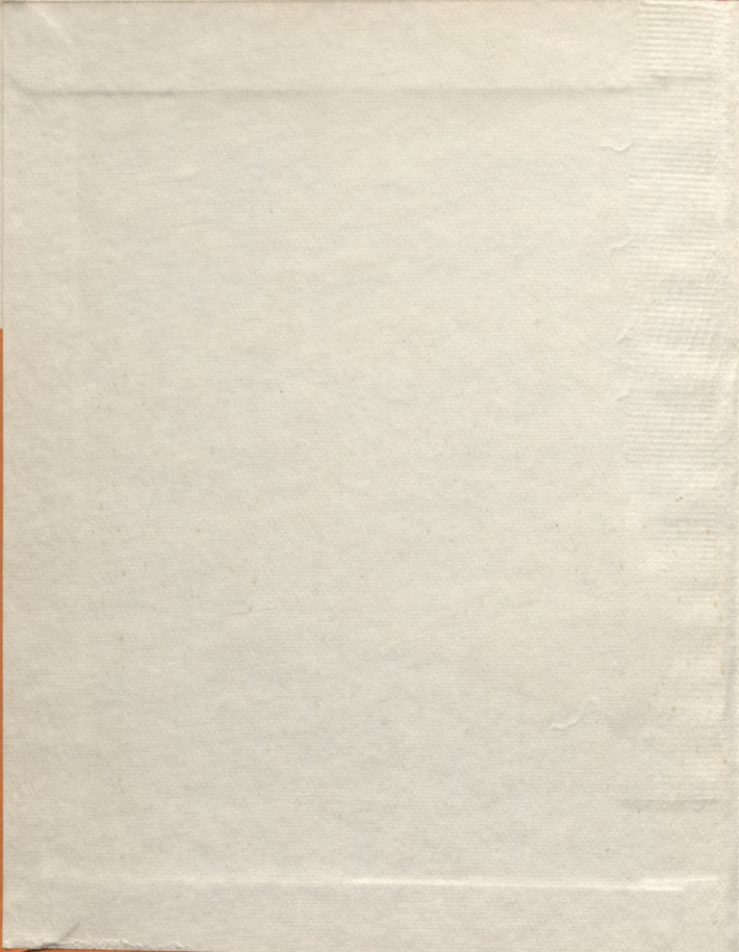
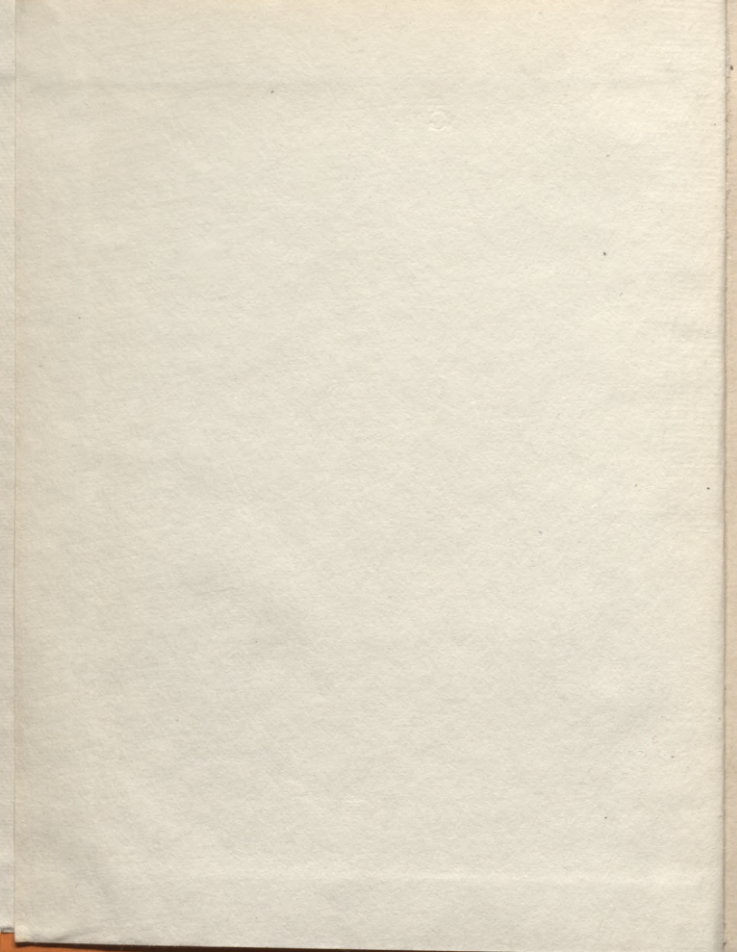

83-2
L-124

Varavikseme,

1983

L 83-2
124

L
810.09

Varavīksne,

1983

RĪGA «LIESMA» 1983

8L
83.3L
Va 649

Vāg Lāca Latv. PSK
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~88-46-963~~ / 0205021269

Sastādītājas S. Radzobe un L. Volkova

Redakcijas kolēģija:

I. Kirsēntāle, V. Labrence un J. Niedre

Mākslinieks V. Ozoliņš

*Fotoattēliem izmantoti J. Raiņa Literatūras
un mākslas vēstures muzeja
un V. Lāča Valsts bibliotēkas fondu materiāli.*

1983. gada «Varavīksnē» pamatos saglabāta tā pati struktūra, kāda izveidota iepriekšējos laidienos.

Šogad atzīmējam Linarda Laicena simtgadi. Gunāra Bībera pētījumā par divdesmito un trīsdesmito gadu latviešu padomju dramaturģijas tendencēm plašā laikmeta kontekstā skatīts L. Laicena devums un vieta mūsu kultūras vēsturē. To gadu buržuāziskās Latvijas sabiedriski politiskās dzīves atmosfēra ienāk ar Linarda Laicena runām Saeimā, kuras publicēšanai sagatavojis Mārtiņš Rozentāls. No šiem materiāliem mūs uzrunā pats dzejnieks — kvēls darba tautas aizstāvis, nesaudzīgs cīnītājs par patiesu demokrātiju, asprātīgs orators.

Jēkaba Zvaigznītes 150 gadu jubilejai veltīts Ojāra Zandera raksts.

Jaunos literatūrzinātniekus šoreiz pārstāv Ināra Klekere ar apcerējumu par Neredzīgo Indriķi, kam atzīmējam 200 gadu jubileju.

Būtiski literatūrvēstures faktu precizējumi ir medicīnas vēsturnieka Arņa Viksnas pētījumā par Pēteri Pīpkalēju un Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību.

Jāņa Poruka vēstules ligavai nosacīti varam pieskaitīt pirmpublicējumiem. Kaut arī vēstules atrodamas 1930. gadā izdotajā Poruka Kopotu rakstu 18. sējumā, «Varavīksnei» Konstantīns Karulis tās tulkojis no jauna (oriģināli vācu valodā), precizējis iepriekšējo diezgan kļūdaino tulkojumu un sniedzis plašus komentārus par vēstulēs minētajiem cilvēkiem, vietām un notikumiem. (Iepriekšējā izdevumā daudzas personas palikušas neminētas vai apzīmētas tikai ar

vienu burtu, lai netiktu atklāti sava laika sabiedrībā pazīstami vārdi.)

ZA Fundamentālās bibliotēkas J. Mišņa latviešu literatūras nodaļas bibliotekāres Dainas Jansones-Treices un A. Upīša memoriālmuzeja vecākā zinātniskā līdzstrādnieka Jāņa Garjāna sagatavotais Andreja Upīša un Ata Freināta sarakstes pirmpublicējums ir Ata Freināta simtgades atskaņa.

Sastādītājas

LINARDS LAICENS
BURŽUĀZISKĀS LATVIJAS SAEIMĀ
1928.—1931. GADĀ

(Mārtiņa Rozentāla ievads un komentāri)

Linards Laicens kopā ar Leonu Paegli un sabiedrisko darbinieku Frici Galenieku jau 1922. gada jūlijā, gatavojoties pirmajām Saeimas vēlēšanām, izstrādāja kreisās strādniecības un darba zemniecības vēlēšanu platformu, ko vajadzēja apspriest Rīgas revolucionāro arodbiedrību darbinieku sanāksmē.

Kad abi rakstnieki, kā arī arodbiedrību aktivisti, tajā skaitā Viļa Dermaņa dzīvesbiedre Henriete Dermane, 1922. gada 4. augustā ieradās uz šo sanāksmi Rīgas Arodbiedrību Centrālbiroja telpās K. Barona ielā 112, tur iebruka liels bars spiegu un policistu ar politiskās pārvaldes priekšnieku Martinsonu priekšgalā un visus četrdesmit četrus apspriedes dalībniekus arestēja un nogādāja politiskajā pārvaldē. Kratīšanas laikā arodbiedrības telpās aiz krāsns tika «atrasta» nelegāla literatūra, ko politpārvaldes spiegs Folkmanis sava saimnieka Alfrēda Bērziņa (vēlākais K. Ulmaņa fašistiskās valdības ministrs!) uzdevumā bija tur ienesis un noslēpis.

Vēlāk gan šī rupjā provokācija atklājās un A. Bērziņam no sava posteņa nācās aiziet.

Galvenais tomēr bija panākts — kreisās strādniecības piedalīšanās Saeimas vēlēšanās izjaukta un abi populārie un buržuāziskajai valdībai bīstamie rakstnieki, kā arī arodbiedrību aktivisti deviņus mēnešus noturēti cietumā.

Arī 1925. gadā, gatavojoties otrajām Saeimas vēlēšanām, kreisās strādniecības sarakstu iesniedzējus arestēja un piedalīšanās Saeimas vēlēšanās tika izjaukta.

Laikā no 1921. līdz 1928. gadam Linardu Laicenu vairākkārt arestēja un sauca pie tiesas atbildības.

1925.—1928. gadā dzīvoju Matisa (tagad Revolūcijas) ielā preti bijušajiem gāzes torņiem. Vairākas reizes sastapu Linardu Laicenu ar mantu maisiņu plecos, kad policisti viņu veda uz Centrālcietumu, vai cietumsargu pavadībā kopā ar citiem politiešiem un kriminālistiem — ceļā uz no-pratināšanu.

Tā rakstnieks, kas jau pirms revolūcijas vairākus gadus bija sēdējis cariskās Krievijas cietumos, iepazinās ar buržuāziskās Latvijas «brīvībām» un «tiesībām», kuras vēlāk, būdams Saeimas deputāts, viņš tik spilgti un trāpīgi atmaskojis savās runās, kā arī aprakstījis romānā «Kliedzošie korpusi».

1928. gada septembrī Linardu Laicenu atkal apcietināja un ievietoja Centrālcietumā.

1928. gada 31. oktobra Saeimas vēlēšanās Linards Laicens bija pirmais kreisās strādniecības un darba zemniecības deputātu kandidātu sarakstā № 22.

Uzzinājis par Linarda Laicena arestu, Starptautiskās revolucionāro rakstnieku apvienības (L. Laicens bija šīs apvienības prezidija loceklis) prezidija priekšsēdētājs franču rakstnieks Anri Barbiss nosūtīja J. Rainim telegrammu, kurā lūdza dzejnieku iejaukties, «lai panāktu L. Laicena atbrīvošanu, jo viņa notiesāšana nozīmētu Latvijas reakcijas uzvaru».

Nav zināms, vai Rainis ir mēģinājis panākt L. Laicena atbrīvošanu, bet pēc ievēlēšanas Saeimā 1928. gada oktobrī Laicenu atbrīvoja, un viņš piedalījās buržuāziskās Latvijas Saeimas sēdēs. 1928.—1931. gadā L. Laicens bija Saeimas strādnieku un zemnieku frakcijas priekšsēdētājs; tajā ietilpa septiņi deputāti.

Saeimas sēdēs L. Laicens bieži uzstājās ar asām politiskām runām, prasot visu politisko ieslodzīto atbrīvošanu, kā arī t. s. Kerenska 1917. gada 2. augusta likuma atcelšanu, ko Krievijas Pagaidu valdība 1917. gada vasarā pāvērsa pret boļševikiem un ko savā «dārgumu fondā» kopā ar cariskās Krievijas tiesu likumiem pārņēma arī buržuāziskās Latvijas

valdība. Šos L. Laicena un viņa biedru iesniegtos likumprojektus Saeimas reakcionārais vairākums, protams, noraidīja.

Publicējam dažas no spilgtākajām L. Laicena runām buržuāziskās Latvijas Saeimā 1928.—1929. gadā.

Gribu pievērst mūsdienu lasītāja uzmanību šādiem faktiem.

Mest atklāti sejā izaicinājumu buržuāziskās Latvijas «augstajam simtam» (tā toreiz dēvēja Saeimu, kur bija simt deputātu) — tas prasīja no rakstnieka lielu virišķību, stingru pārlicību un drosmi. Atcerēsimies, ka šis «augstais simts» 1928. gadā sastāvēja no 65 atklāti reakcionāru partiju pārstāvjiem, 25 meņševikiem, 7 strādnieku un zemnieku partijas deputātiem, plus vēl neatkarīgais sociālists rakstnieks Andrejs Kurcijs, kas atbalstīja visus strādnieku un zemnieku frakcijas iesniegumus un arī pats uzstājās ar politiskām runām, kurās atmaskoja valdošo šķiru reakcionāro lomu.

L. Laicena runu laikā, kā to redzam no Saeimas stenogrammām, atskanēja naidīgi, pat huligāniski starpsaucieni, bet viņš droši turpināja runu un bieži vien saviem pretiniekiem ātri un asprātīgi atbildēja. L. Laicens savas runas teica ne tikai «augstajam simtam», bet arī Latvijas darbaļaudīm, kas viņā uzmanīgi klausījās. Šīs runas iespieda laikrakstā «Darbs un Maize», ko bieži vien konfiscēja.

Droši varam teikt, ka Linards Laicens bijis viens no visspilgtākajiem un apdāvinātākajiem mūsu partijas propagandistiem tieši tad, kad partija bija nelegāla un tās darbiniekus nemitīgi vajāja.

Uz komunistu platformas L. Laicens nostājās 1917. gada vasarā, jau pirms Oktobra revolūcijas. 1929. gadā viņu uzņēma Latvijas Komunistiskajā partijā. 1932. gadā pēc Latvijas valdības pieprasījuma Linardu Laicenu Saeimas vairākums izdeva tiesai, un viņš bija spiests emigrēt.

Runa 1928. gada 13. novembrī

Līdz šim katras demokrātiskas partijas prasība ir bijusi — baznīcas šķiršana no valsts. Katra demokrātiska partija, nerunājot nemaz par sociālistiskajām partijām, ir stāvējusi par baznīcas šķiršanu no valsts vai vismaz baznīcas varas ierobežošanu. Tagad, kad mums ir demokrātiska valsts, kad Latvija ir deklarēta par demokrātisku republiku, izrādās, ka atgriežas atpakaļ viduslaiki, baznīcai tiek dotas tādas tiesības, kas runā pretim Latvijas pastāvošai satversmei, iet pret šīs satversmes garu. Un šie noteikumi atkal izdoti 81. panta kārtībā, kā vispārīgi mēdz izdot dažādas pretdemokrātiskas lietas. Mēs gluži labi atceramies tos laikus, kad valdīja baronu vara, kad bija Baltijas mācītāju vara. Tad mēs, būdami vēl uz skolas sola, redzējām, ka mācītāju sagaidīja ar nāvīgu drebēšanu. To sagaidīja nevis kā Kristus apustuli, kā Kristus mācības nesēju, kā mīlu cilvēku, bet gan ar lielu drebēšanu. Tagad skolās grib ievest atkal šo skolnieku drebinašanu, drebēšanu. Mēs katrā ziņā cīnīsimies par to, lai baznīcai nebūtu valsts vara valstī, lai baznīca neizvērstos par valsti valstī. Mēs cīnījāmies un cīnīsimies pret baznīcas privilēģijām. Mums ne tikvien ir jāprasa, lai šo likumu pārgrozījumu jeb, labāki sakot, likumu pārkāpšanu noraidītu, bet mums ir arī jāprotestē pret viduslaikiem, kādus tagad grib ievest. Pret šo likumu pacēlušās arī skolotāju un vecāku balsis. Vairākās skolās ir bijušas vecāku sapulces, kur prasīts, lai šīs lietas likvidētu, lai neatgrieztu viduslaikus. Es domāju, ka arī Saeima uzklauss šos vecāku protestus un noraidīs šos ministru kabineta 81. panta kārtībā izdotos norādījumus.

Runa 1928. gada 13. novembrī

Strādnieku un zemnieku frakcija ir iesniegusi otru amnestijas likumprojektu. Šie abi likumprojekti — sociāldemokrātu frakcijas un mūsu — zināmā mērā saskan, tomēr mūsu

projektā ir daži punkti, kuros mēs paredzam amnestiju tādiem, kuriem tā nav paredzēta sociāldemokrātu projektā. Nebūtu varbūt nemaz daudz jārunā par to, ka sodu likumi, pēc kuriem Latvijā tiek tiesāti politiskie apsūdzētie, ir bijušās cariskās Krievijas likumi, kurus ir izveidojusi tā laika šķiru sabiedrība, tā laika muižnieciskā virsšķira. Šie sodu likumi ir tipiski cariskās muižniecības šķiras likumi, lai tolaik varētu ar šiem likumiem cīnīties ne tikai pret tā laika sociālistiem, bet arī vispāri pret progresīvo domu, pret demokrātisko valsts iekārtu kā tādu. Lūk, šie likumi, kuri ir vēl pret konstitucionālo demokrātiju, atzīst patvaldības prerogatīvas, tie pie mums demokrātiskā republikā ir noteicošie sodu likumi! Šie likumi ar savu aso šķiras raksturu, noteikto muižniecības kā valdošās šķiras raksturu pārņēmti pie mums un pielietoti pret vienu sabiedrības daļu — pret strādniecību. Muižniecības patvaldības un muižniecības šķiras vietā tagad pie mums Latvijā šos likumus tur savās rokās un izlieto pret strādniecību Latvijas pilsonība, kura tomēr grib saukties par demokrātisku pilsonību. Tas ir pilnīgs absurds, ņemot no pilsoniskās demokrātijas viedokļa, un tomēr tas tā pie mums ir. 10 gadus, kamēr pastāv demokrātiskā republika, 10 gadus šie likumi ir piemēroti daudzās un dažādās politiskās prāvās. Mēs zinām, ka 10 gadu laikā Latvijā nav notikusi neviena sacelšanās, neviens sacelšanās mēģinājums vai dumpis, kā tas šinīs likumos paredzēts. Nekas tamlīdzīgs nav noticis. Ir bijusi tikai aģitācija (*starpšauciens pa labi*), ir bijušas tikai runas, ir bijis drukāts vārds, kas pilnīgi saskanējis ar tagadējo demokrātiskās konstitūcijas garu. Neskatoties uz visu to, šie likumi tomēr ir piemēroti pret pašu demokrātijas gara izpaudumu. Daudzi no mums, kas še sēžam šinī zālē, varbūt esam cietuši no cariskās tiesas, esam tiesāti cariskā tiesā, praksē pazīstam cariskās Krievijas juridiku. Un tomēr šo pašu carisko likumu piemērošana tagad Latvijā ir daudz nejuridiskāka kā cara laikā. Cara laikā, lai šos likumus piemērotu, vajadzēja tiesām pierādījumu ar lieciniekiem, bet tagad tas nav vajadzīgs. Tagad politiskās prāvās pie mums

ir vajadzīgs tikai viens liecinieks visās lietās — politiskās pārvaldes aģents. Latvijas tiesām ar to pietiek, lai notiesātu uz daudzziem gadiem katorgā. Krievijā tā nebija. Tur slepenpolicijas, žandarmērijas aģenti netika pielaisti kā liecinieki tiesā. Te tomēr ir starpība juridikā, un atkal jāatgādina, ka tas notiek demokrātiskā republikā, kur pilsoņi priecājas, ka nav vairs cara un ka mēs savu demokrātiju varot izkopt. '[..]

Tad ir vēl viens jautājums, tas briesmīgais jautājums par tā saucamo komunistu partijas legalizāciju. Ja jau mēs atceļsim šos 1903. gada sodu likumus, tad, protams, legalizēsies tā briesmīgā komunistu partija. Un kas tad notiks? Tad izliekas tā, ka nupat viss būs pagalam. Katrā iekšlietu ministra utt. intervijā jūs dodat atsauksmes un arī politiskā pārvalde vienmēr izsakās, ka komunistu partija likvidēta. Vai tad jūs tiešām domājat, ka pēc šo sodu likumu atcelšanas un šīs partijas legalizācijas jūs būsāt uz reizi pagalam? Es domāju, ka katrā demokrātiskā valstī šī partija ir jau sen legalizēta. Tas ir tiklab Vācijā, kā Francijā un Anglijā, un citās zemēs. Latvija arī taču ir demokrātiska republika, un viņas satversmi arī jūs esat līdzparakstījuši. Tātad, atceļot šos sodu likumus, atkristu arī jums šīs briesmīgās bailes un varētu sacīt, ka nu beidzot tiešām arī drusciņ izpildīta Latvijas satversme.

Ir vēl viens punkts, par kuru jārūnā. Tas ir 1917. gada 2. augusta, tā saucamais Kerenska likums. Cik man zināms, šis likums sociāldemokrātu amnestijas likumprojektā neieņilpst. Mēs savā projektā esam to paredzējuši, jo šis likums tiešām dod rokā katram kara un iekšlietu ministram iespēju darīt ar kuru katru personu, ko vien viņš iedomājas: var likt šo personu cietumā, aizrādot, ka viņa aizdomīga, vai arī likt priekšā viņai aizbraukt no Latvijas, un, ja neaizbrauc, tad tai jāsed cietumā, tā sakot, līdz nāvei. Un, protams, šo likumu tagad pielieto pret strādniecību. Šo likumu ļoti asā mērā pielieto pret visiem tiem, kurus iepriekš minētie sodu likumu panti nevar aizķert un pret kuriem politiskā apsardze pielieto tādus pašus provokatoriskus paņēmienus, kādus cara

laikā reti kad pielietoja. To pielieto pret tiem, kuriem nevar piespriest vai piešūt kādu lietu ar sodu likumu pantiem.

Nemot visu to vērā, mūsu prasība ir, lai atceltu cariskos sodu likumus. Mēs uzskatām, ka amnestijas likums, kuru tagad Saeima pieņemtu, nebūs nekas vairāk kā demokrātiskās satversmes izpildīšanas akts.

Runa 1928. gada 4. decembrī

Mēs jau zinām, ka pilsoņu labais spārns un arī centrs ļoti daudz karojis un karo kā pret amnestiju, tā pret strādniecību, bet tas, ko šovakar nācās dzirdēt no jaunsaimnieku frakcijas runātāja, bija drusciņ vairāk, nekā līdz šim dzirdēts. Mūsu frakcijas iesniegtais amnestijas projekts esot demagoģija. Lūk, kā skatās šie ļaudis uz nopietnām lietām. Viņi skatās laikam tāpat, kā paraduši skatīties uz savu veikalniecisko un savu aizkulišu darbību.

Nē, mums tā nav nekāda demagoģija, mums amnestijas prasība ir strādniecības prasība, strādniecības tiesiskā prasība, strādniecības morāliskā prasība, strādniecības likumīgā prasība. Mēs zinām, ka mums atrodas cietumos strādnieki, kuri cieš tur gadiem katorgu savas pārliecības dēļ, savas idejiskās pārliecības dēļ, un jums te nav nekādas tiesības runāt par demagoģiju. Jāatbild būtu arī uz dažiem tiešiem aizrādījumiem, ka it kā mūsu frakcija, pirmo reizi par sociāldemokrātu iesniegto amnestijas likumu balsojot, esot balsojusi pret. Tā runāt katrā ziņā ir skaidra demagoģija. Te jau viņa ir — tā demagoģija. Kāda nozīme varēja būt strādnieku frakcijai balsot pret amnestijas projektu, kurš varbūt tikai mazdrusciņ bija šaurāks par mūsējo. Mēs jau viņā varējām iesniegt savus labojumus pilnīgi uz kārtības rullja pamata. Tātad te jau tas vien skaidri rāda, ka nevarēja būt nekāda interese to darīt. Mums nav bijusi nekāda interese uzstādīt amnestijas jautājumu par kādu propagandas jautājumu tādā nozīmē, kā te domā runātājs, — par demagoģiskas

propagandas jautājumu. Mums amnestijas lieta ir strādnieku lieta. Tas ir pilnīgi praktisks jautājums tiem cilvēkiem, kas atrodas Latvijas cietumos, un viņu piederīgu, kas ārpus cietuma prasa šo amnestiju.

Runātājs teica vēl, ka katram cilvēkam taču esot sava patiesība. Jā gan, gluži pareizi. Kādēļ tad viņš ir pret sociālistiskās patiesības vai pret sociālistisku uzskatu brīvību. Viņš grib tiešām kādu demagoģisku patiesību.

Viens svarīgais arguments ir tas — jā, kas tad esot šie cilvēki, kas iesnieguši amnestijas likumprojektu? Viņi taču noliedzot pastāvošo Latvijas iekārtu, viņi noliedzot demokrātiju. Mēs visus gadus esam cīnījušies pret tiem, kas iznīcina demokrātiju, un jūs esat tie, kas Latvijas demokrātiju ik gadus vairāk un vairāk iznīcināt. Jūs esat tie, kas viņu nolieguši un noliedz. (*Starpsaucieni.*) Tie strādnieki, kuri atrodas cietumos un kuriem mēs prasām amnestiju, tie ir tie, kas cīnījušies, lai tiešām pildītu demokrātisko satversmi. Tie ir cīnījušies, lai tiešām tautai būtu suverēna vara. (*Saucieni: «Komunisms!»*)

Vēl runātājs, protams, drusciņ nogriežoties sāņus no amnestijas tiešā jautājuma, teica — ja Padomju Savienības laikraksti pārdrukājot mūsu «Darbs un Maize» rakstus, tas, lūk, esot pierādījums, ka mēs, tā sakot, stāvēt pret Latvijas iekārtu; un tāpat, kad mēs pārdrukājot no «Krievijas Cīņas» savā avīzē rakstus. Tie ir nieki. Mūsu «Darbā un Maizē» nav bijis pārdrukāts par nožēlošanu no «Krievijas Cīņas» neviens raksts, pat ne vienkārša informācija, jo šī «Krievijas Cīņa» mums pienākusi tikai retos gadījumos, jo to jau aptur Latvijas demokrātiskā pastā, no kurienes mēs viņu nedabonam rokā. (*A. Briedis¹ no vietas: «Jūs varat dabūt oriģinālus! Kādēļ ņemt «Krievijas Cīņu»? Oriģināls ir labāks!»*)

Tālāk man jāatbild runātājam, ka neesot nekāda terora, pret ko mēs tā cīnoties, neesot notikušas slepkavības un tamlīdzīgas lietas. Tas atkal nav pareizi. Gluži labi jūs visi atminat 1919. un 1920. gadus. Es pievedīšu kaut tikai vienu piemēru par Valmieru, kur nonāvēja 9 skolniekus — bērnus.

9 bērni nonāvēti šinī pat terorā. Protams, vēlāk mazdrusiņ tas terors mitējās, bet tagad atkal, jāsaka, sāk turpināties. Ja mums piedraud stingro administratīvo varu un ja uz 100 cilvēku lielu sapulci atnāk 20—25 ar šautenēm apbruņoti policisti, jāprasa, vai tas nav noteikts terors. Un tas notika pagājušo nedēļu, tas notika svētdien. Arī tas ir ļoti raksturīgs pierādījums, kādēļ mums jāprasa amnestija.[..]

Mūsu frakcija uztur spēkā iesniegto amnestijas projektu ne vien tādu, kāds tas pieņemts komisijā, jo komisija viņu ievērojami sašaurinājusi, izmetusi dažus pantus, kuri strādniecības apcietinātiem locekļiem ir ļoti no svara. Mūsu frakcija prasa visas Latvijas strādniecības vārdā no Latvijas Saeimas, lai viņa ievērotu to, ka tā ir plašās darbaļaužu masas prasība, ka tā nav tikai apcietināto prasība vien, ka tā nav tikai viņu piederīgo prasība vien, bet ka tā ir visas strādniecības prasība. Es domāju, ka tie, kas gatavojas atraidīt šo amnestijas likumu, izdarīs noziegumu pret daļu Latvijas tautas un savāks pār savām galvām, runājot bībeles vārdiem, «kvēlošas ogles». (*Sauciens pa labi: «Ah!»*)

Runa 1929. gada 22. janvārī

Politiskās represijas pret vienu iedzīvotāju daļu, pret nemantīgo iedzīvotāju daļu, pret strādniecību Latvijā ir katrā ziņā tās valsts saimnieciskās iekārtas un saimnieciskās politikas atspoguļojums, kas veda visus šos 10 valsts pastāvēšanas gadus. Valsts saimnieciskā dzīve nekad nav bijusi normāla. Valsts saimnieciskā politika ir veda tika: vienas šķiras — bagātnieku šķiras interesēs. Lūk, tas arī ir tas iemesls, kādēļ esam nonākuši pie tā, ka bagātnieku šķira arvienu vairāk un vairāk grib nostiprināt savu stāvokli arī joprojām un grib nospiegt galīgā beztiesiskā stāvoklī otru valsts iedzīvotāju daļu, pie tam lielāko daļu — strādniecību.

Pašreizējā saimnieciskā politika ir tā sauktā puskoloniju politika, kas turpinās atkarībā no dažādām Vakareiropas

lielvalstu imperiālistiskām tieksmēm un konjunktūrām, un šī puskoloniju politika ir tā, kas spiež Latvijas buržuāziju, liek viņai darīt daudzas lietas, kas viņai pašai nāk par ļaunu.

Tā iznāk, ka, lai gan Latvijas konstitūcijā deklarēta demokrātiska valsts iekārta, deklarētas visiem valsts iedzīvotājiem un visām šķirām un grupām vienādas tiesības, tomēr šīs vienādās tiesības nav un netiek izvestas. Iznāk tā, ka ar katru gadu valsts vadības politika — buržuāzijai pie varas esot — paliek arvienu reakcionārāka, pretdemokrātiskāka un pretkonstitucionālāka. Sai cīņai ir noteikts šķiru cīņas raksturs. Lai nemēģina iestāstīt pilsoniskās avizes un pilsoniskie politiķi, ka viņu nodomi un lēmumi visām šķirām ir vienādi un vienlīdzīgi, ka viņi gādās par visiem vienādi. Tie ir pilnīgi nieki. Nupat pēdējās sesijas beigās izdalītais valsts ārējais aizņēmums un visu valsts naudas summu sadalīšana skaidri pierāda, ka pabalstu dabū tikai viena šķira, mantīgā šķira, buržuāzijas šķira, un tiek atbalstīta tikai šīs vienas šķiras saimnieciskā politika.

Tad nu arī nav nekāds brīnums, ka strādnieku šķira kā apspiesto šķira ir ar šo jūsu politiku nemierā visus šos 10 valsts pastāvēšanas gadus un uz priekšu būs vēl jo vairāk nemierā. Nav nekāds brīnums, ka tas tā ir. Šī lieta tā nevar palikt, un tāpēc cīņa turpināsies joprojām. Strādnieku šķirai jāaizstāv savas tiesības; tas viņai jādara vispirmā kārtā. Un viņa pat nav neko vairāk darījusi visus šos gadus kā aizstāvējusi tikai to, kas deklarēts valsts konstitūcijā.

Ja kādreiz jūs te saucat, ka tie ir bijuši strādniecības izdevumi, kuros prasīta Padomju Latvija, tad tās ir tās politikas sekas, ko jūs esat veduši, jo pie tādas politikas cita izeja nav gaidāma un arī nebūs.

Kamēr pastāv tagadējā valdība, mēs redzam, ka šī reakcionārās šķiras politika tiek novirzīta noteiktā, apzinīgā mērķī — uz diktatūru pa legāliem un nelegāliem ceļiem. To strādniecība nevar un nedrīkst neredzēt. Strādniecībai jāsargā tautas brīvība, strādniecībai jāsargā savas šķiras tiesības. Tāpēc

strādniecība iziet demonstrācijās un cīnās par vārda, preses un organizēšanās brīvību, kas ar katru gadu vairāk viņai tiek ņemta.

Tas, ko strādnieku un zemnieku frakcija ir uzskaitījusi savā iesniegumā tagadējai valdībai, ir tikai pāris pēdējo mēnešu notikumu savirknējums. Šie represiju notikumi atkārtojas gandrīz katru dienu; gandrīz katru dienu notiek kaut kāda vai nu administratīva, vai tiesas represija, vērsta pret strādnieku šķiru. Saeimas priekšsēdētājs nupat nolasīja 4 pieprasījumus izdot tiesai deputātus — tas ir viens no pierādījumiem. Šie 4 deputāti ir tikai no kreisā spārna, pret kuru tiek vērstas represijas. Tas pierāda, ka šķiras politika valda šinī namā, kuram vajadzētu aizsargāt konstitūciju un visu iedzīvotāju grupu vienlīdzību.

Strādnieku un zemnieku frakcijas avīzes «Darbs un Maize» aizliegšana ir katrā ziņā ne tikai pretkonstitucionāls nodarījums, bet tas ir arī pilnīgi diktatorisks paņēmieni. Ka šodien pat dienas kārtībā uzņemts likumprojekts par tiesības atņemšanu deputātiem būt par redaktoriem, tas ir atkal vērsts tieši pret strādnieku un zemnieku frakciju. Līdz šim, kamēr Saeimā nebija tādas frakcijas, šis jautājums netika pacelts. Varbūt dažiem nepatika, ka sociāldemokrāti savās avīzēs raksta pret pilsoņiem, bet tas nebija tā kā tagad, kad te ir strādniecības priekšstāvji. Tātad strādnieku šķirai aizbāž muti uz visas līnijas. Tā ir šķiras politika.

Strādniekiem neatļauj sapulcēties. Kad mūsu frakcija uz 20. janvāri pieteica demonstrāciju, tā tika noliegta. Kad mūsu frakcija izlaida uzsaukumu, tas tika konfiscēts.[..]

Beidzot jāpiemin, ka, lai gan tagadējais stāvoklis ir nonācis turpat, kur mēs bijām 1905. gadā, kur mēs bijām 1905. gada 9. un 13. janvārī, ko mēs atzīmējam un pieminējam vēl nupat vakar, lai gan tagadējais stāvoklis ir nonācis jau tik tālu atpakaļ, es tomēr domāju, ka tagadējā reakcija nevarēs salauzt strādnieku spēku, ja sociāldemokrātiskā frakcija atzīs vienu noteiktu līniju, to līniju, ko tā atzina 1905. gada 9. un 13. janvārī. (*Sauciens: «Kur jūs tad*

bijāt?») Man jāatbild uz to, ka tanī laikā es biju sociāldemokrātu partijā un biju demonstrācijā pie dzelzs tilta.

Tagad jājautā: ja tagadējā strādniecība izietu aizliegtā demonstrācijā, tāpat kā tā izgāja 1905. gadā, ja viņa izietu demonstrācijā ar savām prasībām, vai tad neatkārtotos tie paši notikumi, kas norisinājās pie dzelzs tilta, vai arī tagad neatkārtotos tas pats, kas toreiz, kad reakcija nostādīja zaldātus-karavīrus ar durkļiem un šautenēm un lika šaut uz strādniekiem. Es domāju, ka tik tālu ir jau gandrīz noiets; un man jābrīdina uz visnoteiktāko arī sociāldemokrātijas vadonība, ka tik tālu ir jau noiets. Lai neatkārtotos 1905. gada dzelzs tilta notikumi, strādniecībai savā cīņā, savās prasībās un savā aizstāvēšanā jābūt vienotai — vienotai revolucionārā nozīmē. Tikai tad tā varēs atsist reakcionāru uzbrukumus un sagraut reakciju tāpat, kā tā tika sagrauta 1905. gadā un vēlāk.

Runa 1929. gada 22. janvārī

Dažos vārdos gribu atbildēt iepriekšējiem runātājiem.

Zemnieku savienības runātājs brīnās, kas tās tādas esot par organizācijām, kas tiekot slēgtas. Tiešām, arī mums jābrīnās, ka viņš, tā sakot, pamodies no 60. gadiem. Viņam laikam ir viena vienīga organizācija — vecā Rīgas Latviešu biedrība, ja viņš nezīn, ka Latvijā pastāv tik daudzas dažādu virzienu organizācijas, ka pastāv un ir pastāvējušas tik daudzas strādnieku organizācijas. Lūk, taisni šīs organizācijas viņš «nezinādams» savā politikā ir grāvis.

Te runāja arī «sociālists» Skujenieks². Brīnums, ka viņš aizstāvēja demokrātisko iekārtu. Viņš aizstāvēja demokrātismu tā, kā to varētu aizstāvēt varbūt katrs fašists, bet ne sociālists, ne demokrāts, jo Skujenieks taču nav tik neizglītots, ka nezinātu, ka Vakareiropas zemēs, kuras viņš minēja, aizstāvēdams demokrātiju, komunistu partija pastāv legāli, un mēs neko vairāk neesam prasījuši kā tikai to, ka šīs demo-

krātijas tiesības vajadzīgas un atzīstamas par demokrātisma principiem un likumiem. Vēlreiz jābrīnās, ka sociālists tā var runāt par demokrātiju (*J. Pommers³ no vietas: «Kā komunisti var runāt par demokrātiju?» — Jautriba.*)

Sis «sociālists» gāja vēl tālāk. Viņš sacīja, ka tiekot saņemti no ārpuses līdzekļi; ar citiem vārdiem, Latvijas kreisie strādnieki, tie 75 000 un vairāki tūkstoši saņemot no Padomju Savienības naudu. Tas bieži vien dzirdams no šiem sēdekļiem. Jā, tas atkal ir diezgan interesants jautājums. (*Sauciens no vietas: «Visinteresantākais.»*) Tas ir tiešām visinteresantākais, jo mums diezgan labi zināms, ka taisni pilsoniski saimnieciskie vīri ir tie, kas saņem Padomju Savienības naudu, slēdzot saimnieciskos darījumus. Arī viens Pauļuka⁴ vārda brālis un vēl daži citi ir attiecīgā savienībā. Es domāju, ka Ulmaņa⁵ kungs, kurš nupat smīn, arī tai naudai stāv drusku tuvu. (*K. Ulmanis no vietas: «Nupat ir rīktīgi!»*) Tā viņi saņem šo Padomju un Maskavas naudu. (*A. Briedis no vietas: «Bet kas viņu kā algu saņem?»*) Ja nu tiešām būtu tā, ka mēs arī būtu to naudu saņēmuši kā algu, kā jūs sakāt, tad gan (*Saucieni: «Par maz.»*) ar šo naudu mēs būtu nopirkuši lielu daļu no buržuāzijas, jo tā Maskavas nauda taču visiem patīk.

Pievedišu tikai vienu gadījumu. Tad, kad mēs gatavojāmies izdot savu tagad vajāto avīzi «Darbs un Maize», kurai par nožēlošanu tagad ir Ls 4000 parādu, visi ticēja šai Maskavas naudai, par kuru toreiz pilsoņu laikraksti tik daudz rakstīja, un pilsoņu drukātavas no visreakcionārākām aprindām piesolījās iespiest mūsu avīzi un mest laukā «Latvijas Sargu»⁶. (*Saucieni zālē: «Klau, klau!»*) Lūk, cik labi jūsu ļaudis ļautos sevī uzpirkties ar šo naudu, ja tāda mums būtu.

Vēl man gribētos atbildēt uz vienmēr atkārtotiem brēcieniem par Padomju Savienību. (*J. Pommera starpsauciens: «Tā ir laba lieta!»*) Te man būtu jāpiemin, ka kādreiz senatnē pastāvēja grieķu kultūra Mazāzijā un Eiropas dienvidos. Toreiz kādā Mazāzijas stūrī — Abderā — šīs nomales iedzīvotājus sauca par abderītiem. (*M. Lazersona⁷ starpsauciens.*)

Profesora kungs jau pateica man priekšā, ka šīs zemes iedzīvotāji bijuši lieli mulķi. Tos uzskatīja par pasaciņu mulķības ziņā, par cilvēkiem, kas dzīvo aizkrāsnē nemazgātām mutēm un no pasaules nekā nezina. Tiešām arī jūsu sabiedrībā ir tādi ļaudis, kas no pasaules nekā nezina, un taisni jūs, kas vienmēr brēcat par Padomju Savienību, viņu absolūti nepazīstot (*troksnis zālē*), tāpat kā jūs nepazīstat arī Vakarēiropas zemes un kultūru (*troksnis zālē; priekšsēdētājs zvana*). Jūs nepazīstat ne austrumus, ne rietumus, un šīni ziņā jūs esat tie abderiti, kas neko neredz un pamodīsies tikai tad, kad būs par vēlu. (*A. Bļodnieks⁸ no vietas: «Lai nebūtu par vēlu, mēs cinīsimies, kamēr var, ar komunismu!»*)

Vēl mazu piezīmi pie Rudevica⁹ runas. Rudevics aizrādīja, it kā mūsu pieprasījumā nebūtu runāts par tautas nama vārtu noslēgšanu. Pieprasījumā mēs neesam sacījuši, kas šos vārtus noslēdzis — vai policija, vai sportisti. Mēs šo jautājumu neesam izmeklējuši, bet šoreiz negribam mest nekādu ēnu uz sociāldemokrātu sportistiem. Man jāatbild Rudevica aizrādījumam tikai tik daudz, ka ir tomēr bijuši fakti, kad sociāldemokrātu sportisti ir nostājušies kopā ar policiju pret strādniecību, un ir bijuši fakti, kur tie nostājušies uz viena viedokļa ar labo pusi. Tas bija 18. novembrī, tas bija 22. augustā, un vēl dažu labu reizi tas ir gadījies pie vēlēšanām. Ja šīni gadījumā tas tā nebūtu bijis, tad tas tiešām būtu ļoti jauki. Tas būtu ļoti labs gadījums, kur šie strādnieku sportisti vienreiz būtu nostājušies arī strādniecības pusē.

Runa 1929. gada 8. februārī

Jau iepriekšējās Saeimas laikā piedzīvojām gadījumus, ka Rīgas pastā un provinču pasta nodaļās bija aizturēti vēlēšanu sūtījumi, vēlēšanu literatūra, plakāti un tamlīdzīgi drukas darbi. Tagad, kad iznāk strādnieku un zemnieku frakcijas avīze «Darbs un Maize», šī parādība atkal atkārtojas un atkārtojas tādā veidā, ka no rīta, kad parasti avīzes ar at-

tiecīgām adresēm nodod pastā nosūtīšanai uz provinci, šos avīžu sūtījumus nenosūta, bet tie paliek Rīgas pastā, dažreiz dienu, dažreiz vēl ilgāk, un tikai pēc tam tos izsūta. Tas nozīmē, ka pastā ir tādi ierēdņi vai arī pasta ierēdņiem ir dots rīkojums šo avīzi neaizsūtīt un gaidīt, kamēr prokuratūra to konfiscēs. Ja nu galu galā avīzi nekonfiscē — ne ar katru avīzes numuru tas notiek — tad notiek tas, ka abonenti saņem laikrakstu dažas dienas vēlāk nekā parasti citu avīžu abonenti. Iznāk, ka «Darbs un Maize» ir izņēmuma stāvoklī, ārpus pilsoņu tiesībām, ārpus likuma, un līdz ar to arī «Darbs un Maize» lasītāji, provinces lasītāji nostādīti ārpus likuma un konstitūcijas. Jābrīnās, kā Latvijas pastā var būt tāda kārtība, ka avīžu sūtījumus, kas nodoti pastā, pasta ierēdnis var aizturēt bez prokuratūras rīkojuma. Ja būtu bijis prokuratūras rīkojums, tad to vēl varētu saprast. Tāda prokuratūras rīkojuma nav. Tādēļ jautājam Satiksmes ministrijai, kāds pamats ir šādai pasta sūtījumu aizturēšanai pastā, ievērojot vēl sevišķi to, ka pasta noteikumi paredz bargus sodus pasta ierēdņiem, ja viņi laikā nenosūta kādus sūtījumus. Sinī gadījumā tas nenotiek.

Runa 1929. gada 26. februārī

Man bija kādreiz tas gods un negods būt kādā sapulcē tad, kad šās demokrātiskās Latvijas un šā augstā nama vēl nebija, — būt kādā sapulcē, kurā runāja par to, vai būt vai nebūt šai Latvijai un šim augstajam namam. Tur runāja buržuāzijas priekšstāvji; bija vēl dzīvi abi divi valsts domes deputāti — Goldmanis¹⁰ ar Zālīti¹¹. Sinī sapulcē, kura notika, ja nemaldos, 1916. gada beigās vai 1917. gada sākumā (*M. Lazersons no vietas: «Tad jūs laikam bijāt Maskavā nacionāldemokrāts.»*), ierosināja jautājumu, ka Latvijai vajadzētu, tā sakot, prasīt sev autonomiju. Protams, visi bija no šās lietas nobijušies, starp tiem tādi ļaudis kā jūs te, labā pusē, sēžat. Starp viņiem bija arī viens no galējās labās

pusēs, kurš runāja vairākas stundas, pierādīdams, ka Latvija nekādā ziņā nevarēs saimnieciski patstāvīgi eksistēt bez tā sauktās aizmugures, bez Krievijas. (*Sauciens no vietas: «Kas tas bija?»*) Tas bija Arveds Bergs¹².

Ko mēs redzam tagad, pēc vairākiem gadiem? Mēs redzam, ka Latvijai tiešām grūti saimnieciski eksistēt, jo viņai taču nav izejas, ir liela robežu josla — jūra; viņai nabadzīgas zemes kaimiņos, ziemeļos un dienvidos — Lietuva un Igaunija. Viņai ir grūti eksistēt. Bet ir kāda iespēju bagāta zeme; tā ir austrumos Padomju Savienība, Padomju Republiku Savienība. Lūk, tagad ar šo Padomju Republiku Savienību pastāv saimniecisks līgums. Par šo saimniecisko līgumu Latvijas strādniecība ir ilgi karojusi; Latvijas strādniekiem ir bijis jāiet cietumā, karojot par šī saimnieciskā līguma noslēgšanu. (*Sauciens no vietas: «Ko nu tik traki?»*) 1923. un 1924. gadā tās bija briesmas — runāt sapulcē vai rakstīt žurnālā par šī saimnieciskā līguma slēgšanu. Tagad šis līgums pastāv. Tagad Latvijas dažādi nacionāli un nenacionāli rūpnieki vai uzņēmēji, kā viņus sauksim, pelna ar šo līgumu. Arī strādniecībai ir drusku darbs un maize no šī līguma.

Bet pie mums pastāv zināma sistēma, ko konstatēja šeit Saeimā šis pats tā laika saimnieciskās atdalīšanas pretinieks Bergs, proti — mūsu valsts aparātā pastāv provokatoriska sistēma. Vienai daļai — nav zināms, kāpēc, — it kā vajadzīga šī saimnieciskā līguma likvidēšana. Kā jau teicu, nav it kā saprotams, kādēļ tas vajadzīgs. Mēs domājam, ka tas vajadzīgs Vakareiropas kapitālistu interesēs, sevišķi «Schell» kompānijai, lai nebūtu petrolejas konkurences, lai nebūtu benzīna konkurences un varbūt vēl kādas citas konkurences. Šiem kapitālistiem taču laikam ir kādi sakari ar tiem, kas šo saimniecisko līgumu tagad grib likvidēt. Saimnieciski šo līgumu nevar pierādīt par likvidējamu, jo šis līgums tomēr attaisnojas. Tāpēc meklē un meklē pēc kaut kādiem pierādījumiem, un te nu, lūk, provokatoriskā sistēma ir ļoti noderīga. Tāpēc ir arī radies stāvoklis, ka «Sovtorg-

flota» noliktavās atrastas proklamācijas un uzsaukumi. Kādi tie uzsaukumi ir, kādas ir tās proklamācijas, neviens nevar pateikt. Arī tas, vai tās pavisam ir atrastas, nav noskaidrots; šī lieta ir apšaubāma. Tāpat nav zināms, kas tās atradis, kad tās atrastas, kas tās tur nolīcis. Vārdu sakot, visa šī lieta ir apšaubāma un neskaidra. Beidzot nav zināms arī, kādēļ tās atrastas. Liekas, ka tas ir tas īstais jautājums.

Tagad nu ir radušās protesta notas un radies jautājums, ko mēs šodien uzdodam ārlietu ministram, kā tagad noskaidros un nokārtos attiecības. Mēs gribam zināt, kā skatās Latvijas ārlietu vadība un vispār Latvijas valdība uz šīm lietām, ka var, atrodoties pašreiz tādā bezdarbā, postā un nabadzībā, kad 4000 līdz 6000 strādnieku ar līgumu dabū darbu Latvijas ostās un uz Latvijas dzelzceļiem, kā var tādos apstākļos radīt tādu stāvokli, kas šo līgumu varētu pārtraukt. Es domāju, ka šinī gadījumā tas nebūs tikai strādniecības interesēs vien. Tas būs arī daudz maz saprātīgas pilsonības interesēs, arī tās pilsonības interesēs, kurai vēl drusku galva uz pleciem. Ar šādiem proklamāciju okšķerēšanas paņēmieniem gan nevarēs vadīt saimniecisko politiku un izvest no saimnieciskās krīzes un posta kaut cik uz ceļa. Šī saimnieciskā politika katrā ziņā ir nosodāma.

Es domāju, ka te mēs saņemsim kaut kādu atbildi, kā šis konflikts un stāvoklis tiks novērsti.

Runa 1929. gada 5. novembrī

Strādnieku un zemnieku frakcija iesniedza šo jautājumu tāpēc, ka ir jau labs laiks pagājis, kamēr avīzes ļoti daudz rakstīja par tā saukto Mottu un Mottas afēru¹³. Par to ir rakstīts dažudažādi un apvainotas valsts iestādes un atbildīgas personas. Es domāju, ka tā to var saprast, bet vēl līdz šim laikam neviena oficiāla persona, ne iestāde nav atsaukusies uz šiem apvainojumiem, nav ne atbildējusi, ne

paskaidrojusi, kā tas var būt, ka tāds Motta — protams, smalks cilvēks, smalkāks par dažu labu no jums, — atbrauc Latvijā un piepeši iegūst tik lielu uzticību, ka viņam atveras visu iestāžu durvis. Man ir tiesība sacīt, ka visu iestāžu durvis ir atvērušās, jo izteiktie apvainojumi nav apgāzti.

Ārlietu ministram adresējām jautājumu tāpēc, ka saskaņā ar avižu ziņām Ārlietu ministrija — nav zināms, vai ministrs pats vai kāds cits augstāks ierēdnis, — ieteikuši šo smalko cilvēku, tā ka viņš varēja piekļūt pie finansu ministra, apmeklēt, piemēram, Līgatnes papīra fabriku un vēl vienu otru valsts iestādi, kur viņš laipni un priekšzīmīgi uzņemts. Mēs lasījām, ka šis par Mottu sauktais cilvēks laipni uzņemts Finanšu ministrijā, kur ar viņu nodarbojies Bokalders. (*Starpsauciens: «Kā viņš to darīja?»*) Tas jau viss jūsu avīzēs bija rakstīts. Es to te neatkārtotšu. Un ne vien šīs atbildīgās valsts personas ir nodarbojušās ar šo smalko cilvēku, bet avīzēs bija lasāms, ka arī augstāko aprindu dāmas ar viņu nodarbojušās. (*Starpsaucieni pa kreisi.*) Es nesaku, ka to būtu darījusi kāda no jūsu kundzēm; to es nesaku.

Sakarā ar šo pašu man būtu piezīme, respektīvi, salīdzinājums. Kad pagājušā vasarā man vajadzēja dabūt ārzemju pasi, kā parasti deputātiem jādabū pases (*sauciens pa kreisi: «Vai uz Maskavu?»*; *sauciens pa labi: «Sakait, sakait, kur aizbraucāt!»*), tad notika tā, ka Ārlietu ministrija man, deputātam un cilvēkam, kurš 25 gadus ir pazīstams kā Latvijas, t. i., latviešu rakstnieks (Latvijas toreiz vēl nebija), tik ar lielām grūtībām izdevās dabūt šo pasi, bet tanī bija rakstīts, ka pase derīga tikai braukšanai uz Padomju Savienību. Es biju pieprasījis pasi braucienam uz vairākām Eiropas zemēm. Ārlietu ministrija laikam bija noturējusi mani par afēristu, bet šo par Mottu saukto kungu par deputātu. Domāju, ne velti Ārlietu ministrijas nosaukumu no franču valodas varam pārtulkot latviešu valodā par afēru ministriju.

¹ Briedis Augusts — K. Ulmaņa lielsaimnieku partijas — Zemnieku savienības deputāts.

² Skujenieks Mārgers — 1926.—1927. g. Latvijas ministru prezidents, 1936.—1940. g. Mazā ministru kabineta (K. Ulmaņa valdības piedēklis mazāk svarīgu jautājumu izlemšanai) vadītājs.

³ Pommers Jānis — pareizticīgo baznīcas galva Latvijā. 1934. g. mīklainā kārtā nogalināts savā mājā, pēc tam māja aizdedzināta. Bija aizdomas, ka šo slepkavību organizējuši Ulmaņa valdības vīri.

⁴ Pauļuks Kārlis — Zemnieku savienības deputāts. Zvērināts advokāts.

⁵ Ulmanis Kārlis — Zemnieku savienības dibinātājs un vadītājs 1917.—1934. g. Fašistiskās valdības vadītājs 1934.—1940. g.

⁶ «Latvijas Sargs» — galēji reakcionāro aprindu laikraksts. 1920.—1934. g. atbalstīja mācītāju un politisko avantūristu Andrievu Niedru.

⁷ Lazersons Maksis — ebreju meņševiku partijas pārstāvis Saeimā, profesors.

⁸ Bļodnieks Ādolfs — reakcionārs politisks darbinieks, Rīgas nam-saimnieks.

⁹ Rudevics Ansis — līdz 1934. g. meņševiks. 1934.—1940. g. nelegālās Latvijas Sociālistiskās strādnieku un zemnieku partijas priekšsēdētājs, sadarbojās ar Latvijas Komunistisko partiju. Kopš 1940. g. PSKP biedrs.

¹⁰ Goldmanis Jānis — buržuāzijas politisks darbinieks. 1915.—1916. g. Krievijas Valsts domes deputāts, zvērējis uzticību carismam.

¹¹ Zālītis Jānis — 1915.—1916. g. Krievijas Valsts domes deputāts, 1918.—1919. g. Ulmaņa valdības kara ministrs.

¹² Bergs Arveds — Latvijas lielburžuāzijas ideologs, nacionālistiskā laikraksta «Latvis» redaktors.

¹³ Motta — starptautisks afērists, kas bija pazīstams visām Eiropas valstu policijām. 1929. g. viņš ieradās Rīgā, uzdevās par atbildīgu Tautu Savienības darbinieku. Latvijas vadītāji uzņēma afēristu ar diplomātām atbilstošu godu un bagātīgi apgādāja to ar naudas summām. Ar to arī izskaidrojama L. Laicena sarkastiskā runa Saeimā.

**ROMANTISKĀS, REĀLISTISKĀS
UN KONVENCIĀLĀS DRĀMAS PROBLĒMA
20.—30. GADU LATVIEŠU PADOMJU DRAMATURĢIJĀ**

20 un 30. gadu latviešu padomju dramaturģija nav atstājusi mantojumā izcilas lugas. Mūsu teātru prakse (pēc Lielā Tēvijas kara iestudēta tikai viena šī perioda luga) apstiprina, konkrēto materiālu analizējot, pierādīto uzskatu, ka šo skatuves darbu idejiski estētiskā vērtība saistāma galvenokārt ar konkrētiem aģitācijas uzdevumiem savā laikā.

Tomēr nepieciešamību atgriezties pie 20. un 30. gadu dramaturģijas attīstības problēmām nosaka kāds būtisks apstāklis.

Estētiskā doma, kas izpaudās disputos, referātos, recenzijās, plašākos apcerējumos, — šī doma, kas dzīvoja arī ap dramaturģiju, ir atstājusi tādas vērtības, kuras vēl nepaguva konkretizēties lugās un kuru apzināšana ir būtiski svarīga mūsdienu dramaturģijas attīstības procesa izpratnē.

Sai rakstā aplūkota viena, manuprāt, aktuāla problēma — kā no agrinās sinkrētiskās padomju dramaturģijas un teātra formas — masu uzvedumiem izveidojas un gūst vienlīdz nozīmīgu attīstību trīs tēlu atklāsmes pamatprincipi — reālistiskais, romantiskais un nosacītais («konvencionālais»). Līdz šim plašāk runāts par reālistiska tēla izveides tradīcijām aplūkojamā perioda lugās. Nosacītie tēli minēti galvenokārt tikai L. Laicena lugu sakarā.

Konkrētā materiāla analīze pierāda, ka 20. un 30. gadu dramaturģijā blakus reālistiskā stila darbiem vitāli attīstās arī romantiskās un izteiksmes līdzekļu izvēlē ekspresionismam radniecīgās lugas. Sodien, kad arī latviešu padomju jaunākajā dramaturģijā tipoloģisko tēlu prestižs pieaug, nav lieki at-

gādināt, ka arī šī tradīcija kopta jau sociālistiskās mākslas attīstības sākuma posmā un īpaša nozīme te bijusi L. Laicena lugām un viņa teorētiskajām atziņām. Turpmāk īpaši pētījams jautājums par saskarsmes punktiem, kas radošajos principos pastāv starp L. Laicena dramaturģiju un tām 20. un 30. gadu teātra formām, kuru mākslinieciskajā izteiksmē ir augsta nosacītības pakāpe (V. Meierholds u. c.).

M a s u u z v e d u m i

Visagrīnākā padomju teātra forma, kas rodas pilsoņu kara gados, ir masu uzvedumi (krievu valodā tiem doti apzīmējumi «зрелища», «действия», «мистерии»). Šo grandiozo inscenējumu (izpildītāju skaits tajos reizēm sasniedz pat vairākus tūkstošus) pamatā nav stingri nofiksēta literāra teksta. Tas pēc iepriekš izveidota pamatdarbības norises plāna tiek improvizēts gan mēģinājumos, gan arī pašā uzveduma laikā. Kopš delartiskās komēdijas laikiem teātris nebija piedzīvojis uzvedumus, kuros jau pašu darbības attīstības pamatu veidotu improvizācija.

Šie inscenējumi vienlaikus veic plašu aģitācijas un propagandas darbu, kā norādīja V. I. Leņins, izteic tautas masu mītiņu demokrātismu un reizē iesaista masas jaunradē (te var piedalīties visi, kas vien vēlas).

Masu izrāžu ideoloģiskā satura centrā ir Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija kā pavērsiens visā cilvēces vēsturē, jaunas ēras sākums. Darbības telpa — visa zemeslode, laiks — cilvēces vēsture, hronoloģiska revolucionāro notikumu attīstība dažādos vēstures posmos. Ar šo kosmisko skatu uz pasauli un tās vēsturi tiek izcelts revolūcijas lielums, tās vēsturiskā nozīmība. Protams, šādā makroskatā radikālās vēsturiskās pārmaiņas vairāk atsedzas plašumā, ārējās izpausmēs nekā iekšējā saturā.

Revolūcijas gados individuālā absolūta iekausēšana sabiedrībā tiek uzlūkota par jaunā cilvēka visbūtiskāko kvali-

tāti. Tālab masu veido nevis atšķirīgas individualitātes, bet absolūti vienādas, kopīgai darbībai sakļautas daļiņas: cilvēks kā jauna sabiedriska, ētiska kvalitāte, cilvēks kā indivīds straujājās vēsturiskajās norisēs vēl nav izdalījies no masām. Tautas un tās ienaidnieku raksturs, tā būtiskākās īpašības vēl izpaužas masu koptēlā, nevis individuālā cilvēkā. Tomēr arī šai koptēlā revolucionārās tautas raksturu redzam jaunā kvalitātē, redzam kā galveno vēstures virzītāju spēku, sava likteņa lēmēju. Šāda kopu rakstura atklāsmei visorganiskākā struktūra ir tieši simbols, alegorija, metafora. Dažos inscenējumos simboliskais tēlojuma veids iegūst tādu nosacītības pakāpi, ka konflikts zaudē šķirisko pamatu un kļūst par abstraktu tumsas un gaismas spēku sadursmi.

Visi šie inscenējumi ir pirmā pakāpe padomju teātra mākslas un arī drāmas attīstībā. Tie atrodas it kā pusceļā starp dzīvi un mākslu, māksla te vēl tikko sāk atdalīties no esamības, lai pārvērstos par īpašu sabiedriskās apziņas formu. Grūti pat novilkt robežu starp mītiņiem un šāda tipa iestudējumiem.

Tāču pati dzīves īstenība ir tik emocionāli uzlādēta, fakti tik piesātināti ar vispārcilvēcisku un reizē konkrētu sociālu saturu, ka sabiedrības apziņā šie uzvedumi iedarbojas nevis kā ilustrācija, bet kā tēls.

Masu uzvedumi ir sākums tam ceļam, ko noiet padomju dramaturģija, meklējot visefektīvākos un laikmetam atbilstošākos cilvēka rakstura mākslinieciskās izziņas paņēmienus. Masu uzvedumi patiesībā noliedz raksturu kā individualitāti visā tā psihiskajā sarežģītībā, tie, oponējot buržuāziskai mākslai raksturīgajiem pseidopsiholoģiskiem un indivīda ego-centrismu apliecinošiem vērtējumiem, reizē ir arī jauna tipa dramaturģijas pirmā, spilgti atšķirīgā iezīme. Raksturs te eksistē masu koptēla formā kā revolucionāro masu politiskās vienības apliecinājums mākslā.

Sākotnējā stadijā masu uzvedumos pastāv zināma nesašķaņa starp reālu notikumu, konkrēto vides detaļu un alegorisko, simbolisko masu pārdzīvojuma atklāsmes veidu. Šī

pretruna, kā to pamatoti konstatē L. Tamašins¹, eksistē arī V. Majakovska lugā «Mistērija — bufs», kas ir izcilākais šāda tipa dramaturģijas paraugs.

Masu uzvedumos varam uztvert impulsus gan romantiska, gan reālistiska tipa dramaturģijas tālākai attīstībai.

Tomēr būtu aplam masu uzvedumu principu, to uzkrātās pieredzes nozīmi saistīt tikai ar agrīno padomju dramaturģijas un teātra attīstības periodu vien. Tas kā estētisks princips, kā īpaša dzīves izziņas forma raksturīgs sociālistiskā reālisma mākslai vispār un mākslinieciski vispilnīgāko izpausmi gūst kinomākslā un plašās episkajās formās, kur cilvēku attieksmes nonāk plašākā un vispusīgākā konfrontācijā ar apstākļiem, ar vēsturisko situāciju.

«Sociālistmā reālisma prozas lielajam stilam masu tēlojums kļūst par vienu no visievērojamākajiem un nepieciešamākajiem izteiles un vērtējuma līdzekļiem un līdz ar to par vienu no vissvarīgākajām literatūras estētikas problēmām.»²

Viena no visgrūtāk risināmām estētiskām problēmām masu koptēla izveidē ir attieksmes starp vispārējo un atsevišķo, abstrakto un konkrēto. Citiem vārdiem sakot, kā masu pārdzīvojumam piešķirt konkrētu, cilvēciski pirmreizēju izpausmes veidu. Šī problēma vispirms gūst ideālu atrisinājumu nevis teātrī, bet kinematogrāfā — S. Eizenšteina filmās «Streiks», «Oktobris», «Bruņukuģis «Potjomkins»». Tajās, no vienas puses, nemitīgi pieaugošā kāpinājumā kā vienots estētisks veselums atsegtas masas visā to iekšējās darbības dinamikā un ārējo izpausmju skulpturālā izteiksmībā, bet, no otras — notikumu kulminācijas situācijās tuvplānā parādās atsevišķi varoņi, kuri kā fokusā sevī sakoncentrē un konkrētā pirmreizībā izteic masu pārdzīvojuma saturu.

Šiem raksturiem nav attīstības filmas darbībā, arī to

¹ Тамашин Л. Советская драматургия в годы гражданской войны. М., 1961, с. 70.

² Упīts А. Sociālistiskā reālisma jautājumi literatūrā. R., 1957, 313. lpp.

rīcības motīvi meklējami nevis viņos pašos, bet galvenokārt visas masu kustības pamatā. Tomēr atsevišķu individualitāšu uzliesmojumi ir tik spilgti, ka skatītājs savā fantāzijā spēj uztvert vai visu to dzīves gājumu.

R o m a n t i s k ā s l u g a s

Romantisma spējo uzplaukumu padomju dramaturģijas attīstības sākuma posmā veicina pati vēsturiskā situācija. Revolucionārais entuziasms, heroiskie raksturi mākslā spontāni, neapvaldīti ielaužas no pašas dzīves realitātes.

Romantiskā varoņa eksistences tiesības uz jaunās padomju skatuves aizstāvēja un pierādīja tādi izcili kultūras darbinieki kā A. Lunačarskis un M. Gorkijs.

Rakstos «Grūts jautājums» un «Par heroisko teātri» M. Gorkijs izvirza problēmu, kāds teātris visvairāk atbilst laikmeta prasībām, kāds visoperatīvāk un ietekmīgāk var veikt masu audzināšanas funkciju. Un atbild, ka laikmets vispirms prasa heroisku teātri, kas rāda idealizētu, poētiski izdaļotu cilvēku. Revolūcija ir pamodinājusi ārdošo stihiju, dzīves virspusē ir uzmutulojušas tās atriebes un naida jūtas, kas gadsimtiem krājušās pazemotā un apspiestā cilvēka dvēselē. Revolūcija sabiedrību iedvesmojusi ar jaunām domām, bet indivīda jūtu kultūrā būtiskas izmaiņas nav vēl notikušas. Vergs ir brīvs, bet viņš vēl ir to pašu sīko kaislību varā, kas dzīvi padara pretīgu. Atbrīvotais vergs vēl neapzinās sevi par brīvu cilvēku. Lai cilvēkā rastos harmonija starp apliecinājošo un noliedzozo, nepieciešama romantiskā, heroiskā drāma.

Romantiskā teātra elementi sastopami jau masu āģitteātrī, kas kļuva par visizplatītāko un masveidīgāko izrāžu veidu pēcrevolūcijas posmā. Romantisko drāmu, traģēdiju un melodrāmu masu uzvedumiem tuvina heroiskā, revolucionārā dzīves pārradišanas patosa tieša izpausme, patētisks, hiperbōlām bagāts stils. Tomēr starp abiem šiem teātra veidiem iezīmējas principiāla atšķirība — pirmām kārtām tieši indivīda

un sabiedrības attieksmju koncepcijā. Masu uzvedumos, kā redzējām, romantisko varoni veido vispārināts tautas kop-tēls — sākumā nomākts, tad drosmīgs savā dzīves revolu-cionārās pārveidošanas kaismē. Romantiskā lugā turpretim personība nevis tiek nivelēta un ieplūst masā, bet izvirzās priekšplānā. Pirmajā gadījumā kā dzīvi pārveidojošs spēks tiek akcentēta tauta, otrā — izcelta revolucionāra varoņa, indivīda vēsturiskā misija. L. Tamašins jau minētajā darbā uzskata, ka pilsoņu kara periodam vairāk atbilda masu agit-ētra nekā romantiskās drāmas principi. Šī uzskata parei-zību apstiprina kolektīvo uzvedumu milzīgā popularitāte sma-gajos pēcrevolūcijas gados.

Tomēr šai laikā padomju dramaturģijā jau rodas arī pirmās romantiskās lugas. A. Lunačarskis, turpinādams kla-siskās romantiskās drāmas tradīcijas, uzraksta lugas «Olivers Kromvels» un iecerētās triloģijas «Toms Kampanella» divas pirmās daļas (1920), kurās pretēji agitlugās sastopamam faktu naturālistiskam aprakstam mēģina izteikt revolūcijas filozofiju. Tāpēc Lunačarska tvērumā Olivers Kromvels un Toms Kampanella ir ne vien masu apslēpto centienu iz-teicēji, titāniski savā garā un dedzīgi sapņos par brīvību, bet arī pretrunīgi: viņus, tāpat kā citus mirstīgos, moka šaubas un neziņa. Viņi, uzņemdami sevī visas tautas cerības un sāpes, reizē ir arī vientuļi. Viņi pilda savu vēs-turisko misiju, reizē izjūzdami savu iespēju ierobežotību. Šāds varoņa un masu konflikts laikmetā, kad masas pašas veido vēsturi un nosaka katra indivīda likteni, šķiet, pieder jau pagātnei. Tālab A. Lunačarska lugas tiek asi kritizētas par risinātās problēmas neatbilstību savam laikam. Bū-tībā A. Lunačarska lugas ir apsteigušas savu laiku. Drama-turgs redz, ka arī sociālistiskā revolūcija nelīkvidē tās pro-blēmas, kas rodas starp indivīdu un sabiedrību, varoni un masām. Kā vēlāk pierāda pati dzīve, šis konflikts arī sociālisma apstākļos spēj iegūt visai dramatiskas izpausmes formas. Romantiskās lugas padomju dramaturģijā izteic gal-venokārt revolucionārās pārvērtības, patosu. Jauncelsmes

darba entuziasma izraisītais patoss 30. gados gūst izpausmi konsekventas reālistiskas ievirzes darbos.

Arī latviešu padomju dramaturģijā ir lugas, kurās saskatāmas romantiskās drāmas iezīmes. E. Fross apcerējumā «Mūsu dramaturģijas problēmas»¹ starp raksturīgākajiem šāda tipa darbiem nosauc trīs — J. Sudraba lugu «Sarkanais strēlnieks», E. Šillera dramatisko poēmu «Klints un Akmens» un J. Daumanta dramatizējumu «Pēdējais karalis» (brīva improvizācija pēc E. Po noveles «Sarkanās nāves maska»).

Starp E. Frosa nosauktajām lugām par konsekventi romantiskā manierē veidotu darbu gan uzlūkojama tikai J. Daumanta «Pēdējais karalis».

Kaut arī nepārliecinošā mākslinieciskā sniegumā, šai lugā tomēr uztveramas būtiskākās romantisma tipoloģiskās pazīmes: tieša autora idejiski emocionālā patosa izpausme centrālajā raksturā, skarbs ideāla un īstenības pretstats. Lugas pozitīvais varonis Raitis ir ārkārtējs ideāltips, kas nonāk ārkārtējā situācijā. Viņa pretinieka Karaļa tēlā negācija hiperbolizēta līdz galējai konsekvencei. Asos emocionālos kontrastos tverta dzīve uz Salas un Lielās zemes; Salai — cietumiem apkārt šalc jūras neaptveramais plašums. Raksturu pārdzīvojuma atklāsme dota patētiskā stilā, izteiksmē ienāk romantiskai mākslai samērā tradicionāli tēli (Nella ir skumja kā aizšauta kaija, viņas sāpes dziļas kā jūra, bet ilgas lielas kā kalni, reizēm meitene jūtas kā kaija ar apgriežtiem spārniem un savas sāpes izteic romantiskam varonim raksturīgā ilgu dziesmā. Bet Karaļa kaislība ir postoša kā trakojošs vulkāns). Lugā ievijas liriskas miniatūras par jūru, poētiski varoņu pašraksturojumi, sapņi un nākotnes vizijas. Tiesa, autors ne tuvu nav izmantojis visas tās iespējas, ko paver alegoriskais tēlošanas veids. Situācija ir ārkārtēja, bet dramaturga fantāzija bazējas uz tiešiem, sadzīvē tvertiem priekšstatiem. Tomēr pamatos, kā vērojām,

¹ Cēltne, 1933, № 9, 709.—722. lpp.

autors paliek uzticīgs romantiskās mākslas rakstura atklāsmes pamatprincipiem.

Romantiskais raksturs aplūkojamā periodā padomju dramaturģijā visproduktīvāk un aktīvāk sevi apliecina divās žanriskās toņkārtās — vēsturiskajā traģēdijā un melodrāmā.

Revolucionāro pārvērtību laikmetos mākslā raksturīga pastiprināta interese par pagātņi, izcilām vēsturiskām personībām. Iedziļinoties vēsturē, sabiedrība cenšas tur rast apstiprinājumu sava laikmeta būtiskākajām norisēm. Jau tūlīt pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas padomju dramaturģijā rodas lugas, kuru centrā ir konkrētas vēsturiskas personas. Latviešu padomju dramaturģijā starp šāda tipa darbiem minama tikai Klitijas drāma «Steņka Razins». Šīs drāmas raksturu veidojumā iezīmējas pamatprincipi, kas vērojami arī citās pagātnes cīņu tematikai veltītajās padomju dramaturgu lugās.

Dramaturģes galvenais makslinieciskās izziņas objekts ir nevis konkrētais vēstures periods, kurā darbojas zemnieku nemieru vadonis Steņka Razins, bet tie pagātnes notikumi, kuros atrodamas tiešas paralēles ar Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju. 17. gs. zemnieku kari tiek zināmā mērā traktēti kā sociālistiskās revolūcijas priekšvēsture. Īpaši skaidri laikmetiskošana saklausāma Razina pārdomās par varoņa un tautas attiecībām. Lugā varonis vairākkārt uzsver domu, ka viņš cīnās par tādu valsti, «kur pati tauta valdniece ar savu darbu, domu, seju, dvēseli».¹ Viņa sapņi sniedzas vēl tālāk. Līdzīgi Raiņa Indulim viņš domā par laiku, «kad visas tautas kopā saviesies kā pasauls koku zari, nekādas aukas ārdīt, šķirt un atraut viņu nevarēs».² Šis pāri savam laikam esošās atziņas nonāk konfliktā ar pašas kustības stihisko raksturu, ko autore akcentē masu skatos. Minēto pretrunu atzīmē jau A. Upīts apcerējumā «Latviešu rakstniecība Krievijā»:

¹ Klitija. Lugas. R., 1972, 136. lpp.

² Turpat, 130. lpp.

«Var jau vēsturē atrast personas, kuras pieļaujas idejiskai modernizācijai un šā laika satura simboliskai izpausmei. Bet apspiestās vergu tautas stihiskās dumpības reprezentanti Volgas sirotāji šim nolūkam galīgi nepiemēroti.»¹

Minētā nekonsekvence rodas tādēļ, ka vides, apstākļu tēlojumā fabulā ienāk vēsturiskā konkrētība, reālisma elementi, bet galvenais varonis — Steņka Razins ir caurcaurēm romantiski veidota figūra, kurā skarbi izcelts konflikts starp ideālu un īstenību. Visa viņa izpausme norit ārkārtējās formās, te izmantots romantiskai mākslai raksturīgais izteiksmes līdzekļu arsenāls — ar vētrām, viesuļiem, zibeņiem, bultām. Steņkas Razina tēls iemieso sevī revolūcijā uzvarējošo tautas masu sajūsmu, entuziasmu. Patētika kā dominējošā emocionālā intonācija mijas ar sentimentālu gaudīgumu intīmo jūtu tēlojumā. Raksturīgi, ka arī citās Steņkam Razinam veltītajās padomju lugās (V. Kamenskis. «Steņka Razins»; A. Globa. «Steņka Razins»; L. Sadrins. «Steņka Razins»; I. Novožilovs. «Steņka Razins») revolucionārās vēsmas neskar raksturu personisko dzīvi. Intīmās attiecības mierīgi sildās sentimentālisma, lētas melodrāmas saulītē. Ja sociālo attieksmju pasaulē iezīmējas jauna ētika — spēja sevi upurēt tautas interesēm, tad intīmajā sfērā visvarens cilvēkā ir vecu vecais egocentriskais Ādams.

Pilsoņu kara periodā, bet it īpaši 20. gadu sākumā padomju dramaturģijas attīstības procesā diezgan kuplu atzarojumu veido lugas, kas pēc rakstura atklāsmes formām atgādina tradicionālo romantisko melodrāmu. Šī žanra objektīvo apstākļu izraisīto negaidīto atdzīvošanos un attīstību vēl stimulē 1919. gadā pēc M. Gorkija iniciatīvas organizētais melodrāmu konkurss. Dabiski rodas jautājums: kāpēc jaunajā padomju dramaturģijā tika veicināta šī pēc savas cilmes, idejiskā satura un uztveres orientācijas sīkburžuāziskā žanra attīstība, ko padomju literatūras kritika neatkarīgi no tam piederīgo lugu mākslinieciskās kvalitātes bieži uzskatījusi

¹ Domas, 1925, № 10, 308. lpp.

par otršķirīgu un patiesu mākslu kompromitējošu. Melodramas attīstības pozitīvā nozīme konkrētajā situācijā skatāma un vērtējama vismaz trīs aspektos. Pirmkārt, tā iezīmē vienu no daudzajiem padomju mākslas attīstībai vitāli nepieciešamajiem sakarību lokiem ar tradīciju. Padomju dramaturģijai attīstības sākumos bija īpaši svarīgi jaunā tipa rakstura atklāsmei ne tikai noliegt, bet arī izmantot jau mākslā nostabilizētas, gadsimtu praksē pārbaudītas formas tradīcijas.

Otrkārt, melodramai raksturīgais satura izpausmes akcentēti demokrātiskais veids (intrigējošais fabulas savijums, didaktiskie uzsvāri, līdz sentimentalitātei sakāpinātais jūtu izpausmes veids) atbilst plašu skatītāju masu estētiskās gaumes un uztveres limenim.

Treškārt — un tas ir pats būtiskākais — melodrama ir sava veida pārejas forma no simboliski alegoriskām lūgām uz reālistiskām lūgām. No vienas puses, tā līdzīgi aģitlugai rakstura izpausmes sociālos konfliktus tver tieši, plakātiski, bez pretenzijām uz zemtekstu. Melodramai raksturīga sakāpināta kaislību atklāsmē, apstākļu un situāciju hiperbolizācija, ideju uzskatāma, pat ilustratīva izpausme. No otras puses, melodrama pievēršas dzīves realitātei, tēlo sadzīves situācijas, detaļas, iekrāso raksturu psiholoģisko attieksmju pamatkontūras. Tādējādi melodrama veicina reālistisku rakstura izveides formu attīstību dramaturģijā. Tiesa, neviena no šī perioda melodramām mākslinieciskā līmeņa ziņā nav ieslēdzama padomju dramaturģijas klasikas fondā. Vērtējot melodramas vietu un nozīmi padomju dramaturģijas ceļā uz padziļinātu jaunās formācijas rakstura izpēti un atveidi, svarīgi apzināt pretrunu, ka tās loma sava laika sabiedriski politiskajā dzīvē, skatītāju idejiski estētiskā audzināšanā, kā arī drāmas attīstībā vispār, tās mākslinieciskās izteiksmes iespēju paplašināšanā ir nesalīdzināmi lielāka par konkrēto melodramu objektīvo māksliniecisko vērtību.

Latviešu priekšpadomju dramaturģijā jau kopš tās attīstības sākumiem iezīmējas samērā spēcīgas un noturīgas

melodrāmas tradīcijas. Vācu melodrāmu ietekme spēcīgi jūtama Ā. Alunāna drāmās. Tālāku attīstību tā gūst R. Blauņa («Pazudušais dēls»), Aspazijas («Zaudētas tiesības»), Linduļa («Dižūdru Māle»), A. Brigaderes («Heteras mantojums»), A. Saulieša («Pret ziemeļiem», «Jēkabs Saltups»), E. Vulfa («Meli») lugās. Melodrāmas elementi īpaši konsekventi izpaužas latviešu buržuāziskajā salondrāmā 30. gados, tieši skardami arī demokrātiskas ievirzes dramaturģus — J. Pētersonu («Norietā kvēle»), E. Zālīti («Rudens rozes»). Šāda tipa lugās roku rokā iet emocionāla eksaltācija ar didaktiku un tradicionālo «asaraini psihisko» stāvokļu un situāciju apspēli, kam ir apzināts un tiešs mērķis — skatītāja iežēlināšana.

Latviešu padomju dramaturģijas attīstībā aplūkojamā periodā melodrāma kā žanrs neiezīmējās, jo 20. gadu sākumā, kad padomju dramaturģijā šis žanrs atdzimst, latviešu padomju dramaturģija vēl tikai formējas. Parādās pirmās lugas, bet par attīstības procesu, kurā jau iezīmētos noteiktas tendences, vēl pārāgri runāt. Raksturīgi gan, ka Astras lugā «Uz robežas» (1922), kur rādīta buržuāziskas izcelsmes cilvēka uzskatu revolucionarizēšanās, iekšējas pretrunas pārvarot, buržuāziskās ģimenes locekļu savstarpējo jūtu izpausmēs apzināti vai neapzināti izmantoti tradicionālās melodrāmas elementi (situācijas, pārdzīvājuma izpausmes veids), turpretim komunistu savstarpējās attiecības ar savu lietišķību un emocionālo askētiskumu it kā oponentē melodrāmas varoņu jūtu pārmēram. Šāda tendence — veco pasauli rādīt ar viņas pašas laika mākslas līdzekļiem vērojama arī citās lugās, piemēram, R. Eidmaņa drāmā «Vilki».

Par latviešu padomju romantisko lugu 20. un 30. gados varam runāt visai nosacīti. Tam izskaidrojums meklējams ne vien talanta slietnē, bet arī progresīvās un revolucionārās priekšpadomju dramaturģijas spēcīgi iedibinātajā reālistiskajā tradīcijā. Romantiskā literatūra turpretim bieži asociējas ar reakcionāriem uzskatiem, dekadenci. Turklāt rakstnieki arī savā daiļradē it kā turpina neatliekamo ikdienas

uzdevumu risināšanu. Šādos apstākļos fantāzija varēja likties kā lieka greznība, bet no mitoloģijā ietvertām bagātībām atsaldēja to reliģiskais ietērs.

L. Laicena «konvencionālās» lugas

Savu nozīmi padomju dramaturģijas attīstībā atstāj vācu kreiso ekspresionistu Ģ. Kaizera, E. Tollera, V. Hāzenklevera, F. Verfela lugas, kas pēc revolūcijas krievu teātros tiek plaši izrādītas. Šo lugu lielā popularitāte izskaidrojama ar vairākiem cēloņiem.

Ekspresionisti vācu literatūrā ir pirmie, kas risina problēmu — cilvēks un revolūcija. Viņi asi izjūt un prot izteikt mākslā revolūcijas atmosfēru, tās grandiozo vērienu. Tālab ekspresionistu lugas savā emocionālajā tonalitātē sasaukas ar masu noskaņu jaunajā Padomju valstī. Pirmām kārtām šo lugu izrādes tiek tvertas to emocionālajā, aktīvajā, mobilizējošajā kopskaņā. Plašās skatītāju masās diezin vai tūlīt tiek uztverts un novērtēts teksts, kura idejiskais saturs neatbilst sociālisma prasībām, jo atšķirībā no padomju literatūras, kas izsaka uzticību revolucionārajiem tautas spēkiem, ekspresionisti tiesā īstenību no gara pozīcijas, viņi aizstāv politiku ārpus tās praktiskās realizācijas, atzīst revolūciju bez vardarbības un proletariāta diktatūras. Reālās politiskās situācijas nenovērtēšana vēlāk izraisa krīzi ekspresionistu mākslā. Revolūcijas reālā gaita Vācijā nepavisam nenorisinās tā, kā cerējuši ekspresionistisko darbu varoņi. Tālab principu, ka varonis revolucionarizē un izglīto masas, nomaina cits: varoņa ideāli nav savienojami ar masu gribu. Varonis lemts traģiskai vientulībai. Tik bezcerīgā tuksnesīgā vientulībā izsīkst ekspresionisma patosa straumes, kas neatkarīgi no rakstnieku pretrunīgajiem uzskatiem objektīvi aktivizējušas sabiedrisko domu. Tālab ekspresionisma mākslas nozīmi nedrīkstētu noreducēt tikai uz pašu ekspresionistu pretrunīgajiem, sīkburžuāziskajiem uzskatiem, kā tas darīts padomju litera-

tūras zinātnē, vērtējot ekspresionisma tendences dažu padomju dramaturgu, piemēram, A. Faiko daiļradē.

Savs racionāls kodols ir arī ekspresionistu viedoklim, ka cilvēkā lielu vēsturisku kataklizmu periodos notiek pārmaiņas, kam tradicionālās dzīves esamības aspektā trūkst izskaidrojuma. Cilvēka raksturu viņi uzskata par ikdienišķības atribūtu, kas izveidojies, cilvēkiem pielāgojoties sadzīves un vides apstākļiem. Liela savilņojuma brīžos cilvēka personiskajām īpašībām nav vairs nozīmes vai arī tās gūst citu jēgu. «Zvaigžņu stundās» mulķība var pārvērsties lielā gudrībā, turpretim loģika un saprāts — sīkā aprēķinā. Šai kritizējamā uzskatā (rakstura atraušana no vides, cilvēka brīvības un tās ārējo izpausmju pretnostatīšana) svarīga ir cilvēka radošo spēncu pēkšņa atraisīšanās, maksimālas sevis izteikšanas ideja. Tā sekmēja rakstniekos tieksmi apzināt cilvēka iespēju galējās robežas. Bet, no otras puses, stimulēja arī ilūziju, ka revolūcija vienā rāvienā izmēzīs no cilvēka psihs verdzības gadsimtu sūro mantojumu.

Sasauci ar padomju dramaturģijas attīstības pamattendencēm gūst arī ekspresionistu revolucionārisms formas jautājumos. Lugu saturā ietvertā ekspresivitāte, izkāpinātais patoss tiecas uzspriecināt tradicionālo drāmas un reizē arī teātra izrādes struktūru. Kinematogrāfiski strauja epizožu maiņa, to kontrastaina montāža, «telegrāfiska» valoda, asa repliku sadursme dialogā, aktieru izgaismošana tuvplānā, aktiera tieša kontaktēšanās ar skatītāju zāli, atrakcijas elementu ievijums skatuves darbībā — visas šīs parādības krievu padomju dramaturģijā un teātrī palīdzēja aktivizēt arī vācu ekspresionisms (jāatzīmē, ka radniecīgu parādību rašanos mākslā nosaka ne jau tikai savstarpējas ietekmes, bet arī radniecīgi apstākļi).

Dažu krievu padomju dramaturgu un režisoru darbos varam runāt par tiešu ekspresionisma ietekmi. Vispirms jau ekspresionisma drāmu mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu sistēma ietekmējusi V. Majakovska lugu «Mistērija — bufs». Raksturīgi ekspresionistiskās drāmas paraugi ir arī teātra

kritiķa A. Piotrovska luga «Elenas Lei krišana» (to 1923. gadā A. Gripičs iestudē Petrogradas teātrī), A. Faiko luga «Ļuļa ezers» (1923), V. Meierholda «DE» («Dod Eiropu»), kas veidota pēc I. Erenburga romāna «Trests DE» un B. Kellermana «Tuneļa», A. Lunačarska «Dedzinātāji» (1924).

Latviešu dramaturģijā par ekspresionisma drāmai raksturīgiem izteiksmes meklējumiem varam runāt L. Laicena «konstruktīvajās spēlēs».¹

L. Laicens pats, izstrādājot jauna tipa strādnieku teātra izveides principus, ieņem kritisku attieksmi pret ekspresionisma dramaturģiju. Rakstā «Par strādnieku teātri» viņš uzsver:

«Tas ir gan taisnība, ka jau sen ir ļoti daudz revolucionāru, sociālu un sociālistisku lugu. Ja tās strādniecībai idejiski pieņemamas, tad formiski, stiliski bieži vien pavisam nē. Tanīs strādnieka dziņas un pat būtība izteiktas nestrādnieciskā veidā un valodā. Tās ir pēc pilsoniskās šnites šūtas frakas, kas jāuzvelk strādniekam, kaut arī viņš tanīs izskatīts jocīgs. Piemēra dēļ, pat tagad par visproletāriskākām uzskatītās E. Tollera lugas rakstītas pēc vecā Sillera principiem un stila.»²

Un tomēr viņa lugu «strādnieciskajā laikmetiskajā» stilā, kur liela vieta ierādīta «dinamiskai konstrukcijai», vērojami būtiski saskares punkti ar ekspresionisma drāmu.

Ekspresionisti par vienu no tēla izveides pamatprincipiem izvirza nevis konkretizāciju, bet tieši pretēji — abstrahē-

¹ E. Fross apcerējumā «Mūsu dramaturģijas problēmas» blakus reālistiskām un romantiskām latviešu padomju dramaturgu lugām min vēl arī «konvencionālo» dramaturģiju. Vārds «konvencionāls» lietots vārda «nosacīts» nozīmē. Pie šāda tipa lugām viņš min A. Cepļa (1895—1937) lugu krājumu «Vārpu sacelšanās», kurā ietilpst darbi «Jaunie», «Vārpu sacelšanās», «Kolonists debesis» un «Stāsts par virtenēm», kā arī L. Laicena 1933. gadā izdoto lugu krājumu «Vajātais teātris», kas veidots no buržuāziskajā Latvijā uzrakstītajām lugām «Alfa un Auto», «Kompromiss», «Ķīnas dziļumi», «Karš».

² Laicens L. Raksti 9 sēj., R., 1959, 8. sēj., 443. lpp.

šanos. Viņi uzskata, ka laikmeta būtiskākos procesus māksla spēj uztvert, tikai attālinājusies no nejaušu faktu, detaļu konkrētības, no individuālā: rādīt nevis krītošu akmeni, bet zemes pievilkšanas spēku. Līdzīgas domas par strādnieku teātra uzdevumiem izsaka viens no L. Laicena lugas «Alfa un Auto» tēliem:

«Kalējs.

Mums šovakar bij jautājums
par teātri un brīvību.

Trešais cietumnieks.

Bet man ir jautājums:
vai brīvība nav tikai teātris,
bet cietums īstenība?

Ceturtais cietumnieks.

Tāpat var teikt, ka brīvība ir īstenība,
bet cietums teātris.

Pirmais jaunais cietumnieks.

Kā saskaņot, ko runājam, ar dzīves īstenību?

Kalējs.

Nu sakiet, biedri, jūs, — kas īstens ir uz skatuves?
Vai mežs no kokiem, nams no mūra,
vai ierocis tev īsti kauj,
vai īsts pat varoņdeguns tev un sejs?

Otrais jaunais cietumnieks.

Jā gan — tie visi mākslināti —

Pirmais jaunais cietumnieks.

Bet skatītājs grib īstas izjūtas.

Ceturtais cietumnieks.

Nu lūk, nu lūk —

Trešais cietumnieks.

Kāds ir tad teātram un spēlei uzdevums?

Kalējs.

Do! īstu izjūtu bez īstas īstenības.»¹

Šo dialogu būtībā var uzskatīt par L. Laicena teātra manifestu, dialogizētu viņa mākslas un dzīves īstenības sarežģītās dialektikas skaidrojumu. Savā daiļrades praksē šīs problēmas risinājumā dramaturgs sper soli tālāk. No vienas

¹ *Laicens L.* Raksti 9 sēj. R., 1959, 7. sēj., 59.—60. lpp.

puses, viņš tiešām cenšas dot «īstu izjūtu bez īstas īstenības», droši eksperimentē ar galēji nosacītiem izteiksmes līdzekļiem. Tāpat kā ekspresionistu mākslā, arī L. Laicena lugās darbojas nevis vārdā un uzvārdā saukti indivīdi, bet kolektīvi, noteikta sociāla slāņa ideju nesēji, noteiktas profesijas vai kādas paaudzes pārstāvji. Lugas «Alfa un Auto» pirmajā darbībā konflikts risinās starp Labiem, Puslabiem, Kreisiem, Puskreisiem un Centru, bet 5. darbībā pretmetus veido Auto un Žandarma konflikts ar Strādnieku kolektīvu un Strādnieču kolektīvu. Lugā «Kompromiss» īpašvārdu apzīmējumu gūst dažādas profesijas un to pārstāvji — Metālists, Elektriķis, Tipogrāfs, Drēbnieks utt. Tātad tēla struktūrā apzināti tiek šķirts sociālais, tipiskais no individuālā; tēls lugā spēlē noteiktu, konkrētu sociālu lomu. L. Laicena lugas uzrakstītas publicistiskā manierē, ekspresīvā stilā. Gluži kā ekspresionista Edvarta Munka gleznā «Kliedziens» cilvēks te izkļiedz savu pārliecību, arī sāpi, pat izmisumu. Emocionālās intonācijās mijas apliecinoša patētika, pat heroiskais patoss ar žultainu, satīrisku kapitālistiskās pasaules valdošo slāņu atmaskojumu. Gluži tāpat kā ekspresionistu darbos, vērojama strauja darbības temporitma maiņa (lugu pirmajā daļā ir dialogizēta lietišķa vēsturiskā stāvokļa analīze, bezkaislīgs fakto konstatējums, bet otrajā to nomaina tieša agitācija, patētika, kaislīgs autora «es» apliecinājums). Tāpat šo lugu galējā nosacītība spēles laukuma noformējumā (piemēram, ievadremarka lugas «Kīnas dziļumi» pirmajai daļai, kas attiecas arī uz otro un trešo daļu, — divi sānu ejas, viena vidus; priekšā altārveidīgs paaugstinājums, klāts ar sarkanu drēbi), aktieru tieša vērsšanās skatītāju zālē, notikumu «atsvešināšana» ar plakātu palīdzību, pantomīmas elementi, kuru apraksti doti lugu remarkās, rada sabalsojumu, piemēram, ar vācu ekspresionistu G. Kaizera, E. Tollera lugām, kuras L. Laicens labi zināja. Taču, no otras puses, L. Laicens daudz vairāk nekā vācu ekspresionisti respektē faktu, dokumentu, pārfrazējot citētos Kalēja vārdus, cenšas dot īstu izjūtu ar īstas īstenības palīdzību. L. Laicena dramaturģija mūsu

literatūrā ir pirmā bezdelīga, kas rada priekšnojautu par to, kādas milzīgas iespējas mākslinieciskā pasaules izzināšanā un sabiedrības aktivizēšanā paver mākslinieciski neapstrādāta, raupja, bet satura ziņā bagāta dzīves fakta saaudzēšana ar galēji nosacītiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, it īpaši grotesku. Tagad zinām, kādus lielus mākslinieciskus atklājumus šo divu «galējo pozīciju» sintēze devusi, piemēram, B. Brehta dramaturģijā. L. Laicena radošie meklējumi gāja šai pašā virzienā un nav šaubu — būtu devuši visai respektējamus rezultātus. Tiesa, atstātajā literārajā materiālā dažādie izteiksmes paņēmieni vēl nerada īsti organisku, mērķtiecīgu sakausējumu. Konkrētā vēsturiskā situācijā arī šāds «sašķelts» tēls veica savu idejiski estētisko misiju. Šodien vairāk respektējams nevis mākslinieciskais rezultāts, bet produktīvais radošā eksperimenta virziens. Jāpiezīmē, ka ar galēji nosacītām formām vācu ekspresionistu un B. Brehta ietekmē droši savos masu uzvedumos eksperimentēja arī režisore A. Lācis. Rakstā «Neaizmirstamās tikšanās ar Leonu Paegli»¹ režisore stāsta, kā L. Paegles kolektīvainu «Gadsimtu sejas» masu uzvedums, veidots teatralizēta karnevāla stilā, izvērtās par iedvesmojošu manifestu pret buržuāzisko valdību. Varbūt pat savam laikam pārdrošu izteiksmes līdzekļu meklējumus te noteica viens mērķis — radīt teātri, kas revolucionarizē skatītāju, vērš revolucionāro ideju aktīvā masu darbībā.

L. Laicena «Vajāto teātri» vārda tiešā nozīmē radīja politiskā situācija, konkrētie cīņas uzdevumi. Tā darbības vienīgais kritērijs bija atbilstība sava laikmeta politiskās prakses uzdevumiem. Tomēr būtu maldīgi tā idejiski estētisko vērtību nozīmi saistīt tikai ar savu laikmetu.² Šis teātris glabā sevī dzīvus, radošus, mūsdienu mākslā vēl īsti neapzinātus impulsus.

¹ Teātris un Dzīve, 10. laid. R., 1966, 239.—248. lpp.

² E. Fross jau minētajā rakstā atzīmē, ka «šai dramaturģijā nepaliek nekādu līdzekļu, lai veiktu vienu no sociālistiskās dramaturģijas pašiem galvenajiem uzdevumiem, lai attēlotu jauno sociālistisko cilvēku».

Vēsturiskā situācija izveidojās tā, ka ne 1940./41. gadā, ne Lielā Tēvijas kara laikā un pēckara periodā L. Laicena uzkrātās un koptās aģitētra tradīcijas neguva tālāku attīstību, kaut gan saasinātajos šķiru cīņās un kara apstākļos tieši šāda tipa politisks teātris varēja izvērsties par spēcīgu politisku ieroci. Reālpsiholoģiskā manierē uzrakstītie viencēlieni, kas it kā pārņēma un turpināja politiskā teātra funkcijas Lielā Tēvijas kara gados, politiskā patosa, intelektuālā asuma, emocionālās iedarbes ziņā ir nesalīdzināmi bālāki.

Ekspressionisma ietekme padomju teātra attīstībā ir pretrunīga. No vienas puses, šīs lugas aktivizē sabiedrību, paplašina tēla atklāsmes un izpausmes iespējas, liek kritiski vērtēt buržuāziskajā drāmā iesīkstējušos formas kanonus, no otras, pārspīlē stihiskuma, zemapziņas elementus masu kustībā. Strīdīgi ir atsevišķu padomju dramaturgu daiļrades vērtējumos izteiktie viedokļi, ka vācu ekspressionisma drāmas ietekme padomju dramaturģijā izskaidrojama ar romantisma krīzi un mēģinājumu to atjaunot un ka tā virzījusi sociālistisko mākslu prom no reālisma ceļa. Problēma par ekspressionisma mijiedarbi ar reālismu un romantismu jāskata dialektiskāk. Sociālistiskā māksla taču sintezē sevī ne tikai kritizētāja reālisma, bet arī romantisma, ekspressionisma un citu virzienu uzkrāto pieredzi.

Ceļā uz rakstura psiholoģijas padziļinātu izpēti

Pēcrevolūcijas posmā reālā sociālā situācija pierāda rakstniekiem, ka jaunais cilvēks top un atsedzas sarežģītās dzīves drāmās, kuru estētiska apzināšana saistās ar daudzu «par» un «pret» konfrontāciju un arī samierināšanu. Par kaislīgu un neiecietīgu strīdu objektu kļūst problēma — kas nosaka cilvēka psihi kustību, kādā mērā tā pakļaujas vēsturiskām, sociālām izmaiņām un cik to rosina iekšējie, bioloģiskā sfērā esoši cēloņi. Un ko, ceļot jauno sabiedrību, izvirzīt par personības atskaites punktu — cilvēka «dabu» vai saprātu?

Vai cilvēka psihi konservatīvisms nevar kļūt par šķērslī radikāliem sociāliem pārkārtojumiem? Pati jautājuma nostādne 20. gados iegūst alternatīvas raksturu, kas literatūras procesa veidotājus — rakstniekus un kritiķus sadala divās nometnēs, kuras nosacīti varētu saukt par «racionālistiem» un «intuitīvistiem». Šādas alternatīvas rašanās, kas liecina par teorētiskās domas zināmu ierobežotību, var izskaidrot ar vēlēšanos saprast, kā mākslai mērķtiecīgāk sekmēt cilvēka personības pārklausēšanu atbilstoši jaunā laikmeta prasībām.

Rakstnieku un kritiķu vidū, šķiet, nav domstarpību jautājumā par to, ka sabiedriskās attiecībās kopumā un katrā individuā atsevišķi norisinās cīņa starp jauno, proletārisko pasaules izjūtu, jaunā laika emocijām un tikumiem un «veco Ādamu», kas vēl sēž cilvēkiem kaulos ar gadsimtos ieaudzinātiem paradumiem, sīkstām tradīcijām, kuras pārgājušas gēnos, tveramas jau kā sava veida bioloģisks faktors. Jautājums ir par to, vai jaunajai literatūrai ieteikties šai «cilvēces pagātnē», arī individa zemapiņas slāņos un intuiīcijā meklēt motīvus un impulsus tā darbībai, vai cilvēka rīcību skaidrot tikai uz sociālo apstākļu, sociālās psiholoģijas bāzes, kas tiešāk pakļaujas prāta kontrolei, racionāliem skaidrojumiem.

Uztvert sarežģīto individuālās un sociālās psiholoģijas sakarību jaunas dzimstošas formācijas apstākļos ir sevišķi sarežģīts uzdevums. Un tikai galējo viedokļu ierobežotības un vienpusības apzināšana spēj novest pie dialektiskas šīs problēmas izpratnes.

Vispirms antipsiholoģisma tendences mākslā un kritikā zināmā mērā ieprogrammētas jau pašā vēsturiskajā situācijā. Ir zināms racionāls kodols 20. gadu kritikā vairākkārt sastopamā gan pārlieku kategoriski izteiktā atziņā, ka raksturu psiholoģiskas analīzes priekšnoteikums ir jau noformējušās cilvēku sabiedriskās attiecības; ka psiholoģisms nav savienojams ar kvalitatīvās pārmaiņas dotu dzīves parādību. Tālab dinamisku pārvērtību laikmets mākslā izraisa nepieciešamību pēc ekspresīva tipa darbiem ar izteiktu fabulu.

Relatīvi sastinguma un stagnācijas periodi turpretim rada reālistisku literatūru ar detalizētu tēlu psiholoģijas analīzi. Šī tēze zināmā mērā atbilst vienam jaunās padomju literatūras attīstības pamatvirzienam — parādības, raksturus skatīt ne tik daudz tiecībā uz iekšieni, cik ārējās izpausmēs, straujā notikumu dinamikā.

No otras puses, šo literatūras akcentēto ārējo dinamiku nosaka arī mākslas konkrētie aģitācijas uzdevumi. Šāda tipa literatūra tiešāk iedarbojas uz masām ar relatīvi zemu estētiskās gaumes attīstības līmeni. Šai ziņā nenoliedzama, savam laikam pozitīva nozīme bija ģeiešu cīņai par mākslu-aktivizētāju, kas ar masām runā lozunga, plakāta, montāžas un atrakcijas valodā bez kāda psiholoģijas piejaukuma. Te gan jāpiezīmē, ka ģeieši konkrēta laikmeta nepieciešamības radītiem mākslas principiem centās piešķirt universālu nozīmi un reizē ar to nostājās ceļā citu mākslas formu tālākai attīstībai.

Kritiķi, kas nostājās opozīcijā pret raksturu psiholoģijas padziļinātu izpēti, sava viedokļa pareizības apstiprināšanai izvirzīja divus pamatargumentus — ka psiholoģisms literatūru taisnā ceļā ved uz individuālismu un ka pastiprināta interese par psiholoģiju mākslā vienmēr saistīta ar ideālistisku pasaules uzskatu.

Abi šie viedokļi, kas raksturu psiholoģisma problēmas sakarā tiek izvirzīti ļoti kategoriski un tieši ietiecas rakstnieka pasaules uzskata sfērā, liecina, protams, par to gađu kritikas samērā zemo idejiski teorētisko sagatavotību, nepietiekamu mākslas specifikas, rakstura atklāsmes pamatprincipu izpratni. Tomēr cīņai pret psiholoģismu ir arī savs reāls pamats: pamatoti vērsoties pret racionālismu un primitivismu cilvēka iekšējās pasaules tēlojumā, aizstāvēt psiholoģisma tiesības literatūrā, daži rakstnieki un kritiķi pietiekami nenovērtē pasaules uzskata lomu mākslā, neizceļ rakstura sociālo virzību.

A. Voronska, J. Eihenvaļda u. c. teorētiku uzskatos iezīmējas tendence hiperbolizēt cilvēka rīcībā zemapziņas lomu,

bioloģisko cilvēku skatīt atrauti no tā sociālās lomas. Šāds «psiholoģisms bez krastiem» ir otra galējība, kas robežojas ar A. Bergsona intuitivismu vai mahisma agnosticisko «simbolu», «hieroglifu», «psihisko sajūtu kompleksu» teoriju, ko asi kritizēja V. I. Ļeņins darbā «Materiālisms un empirio-kriticisms», uzsvērdams, ka cilvēka sajūtas, apziņa, psihe ir nevis nosacītas zīmes, bet īpašā veidā organizētas matērijas augstākais produkts. Par cilvēka zemapziņas sfēras absolūtizēšanu, atraušanu no sociālās vides pamatoti 30. gadu sākumā tiek kritizēts J. Libedinska romāns «Varoņa dzimšana». Latviešu padomju literatūrā analoga problēma saistās ar A. Kadiķa-Grozniņa stāstu «Ēns jeb ceturtdaļcilvēks».

Teorētiskās diskusijās noteiktus apveidus pamazām iegūst tās likumsakarības, kas tēlu analizē mākslinieciski arvien konsekvētāk iezīmējas 20. un 30. gadu padomju literatūrā. Sodien, šķiet, vairs īpašus komentārus neprasa atziņa, ka tēla atklāsmes atšķirības pamattendence veidojas no revolucionāro masu koptēla atklāsmes (šai faktorā vispirms saskatāma padomju literatūras jaunā kvalitāte salīdzinājumā ar klasisko literatūru) uz indivīda psiholoģijas padziļinātu izpēti. Un caur to — uz cilvēka dvēseles un sabiedrisko attiecismju dialektikas arvien būtiskāku apzināšanu.

20. un 30. gadu latviešu padomju dramaturgu lugas, kuras it kā degtin deg ciņas patosā un aģitācijas kaismē, tomēr nespēj dot dziļāku un spilgtāku dzīves īstenības izpratni un izjūtu, — nespēj dot tāpēc, ka propagandas un aģitācijas materiāls parasti paliek politābeces patiesību līmenī, bez dziļākas izziņas, un raksturiem pietrūkst, to gadu valodā runājot, «padziļinātā psiholoģisma». Šo trūkumu cēloņi meklējami rakstnieku teorētiskā nesagatavotībā, meistarības deficitā, reizēm arī talanta ierobežotībā. Taču šai parādībai, kā uzsver to gadu latviešu padomju literatūrkritiķis Kēncis Sabraks, ir arī savi sociāli psiholoģiski cēloņi:

«Vulgāri runājot, rakstnieks raksta shematiski, šabloniski tāpēc, ka viņš mēģina rakstīt par to, ko viņš nepārzina visos sīkumos, — par to, ko viņš psiholoģiski nav dziļāk

pārdzīvojis. Rakstniekā tā sauktais mazais prāts nav saskaņā ar viņa lielo prātu, ideoloģija ar psiholoģiju. Šī pretrunība rakstnieka sabiedriskā būtībā ir par iemeslu tam, ka rakstnieks skan kā sabojāta ermonika.»¹

Meklējot atbildi uz jautājumu, kāpēc rakstnieka ideoloģiskie pārdzīvojumi atrodas citā plāksnē nekā psiholoģiskie, kritiķis secina:

«Pēc mūsu domām, lietas atrisinājums meklējams tajā parādībā, ka rakstnieks tiek izrauts no savas šaurākas sociālas apkārtnes, aizrauts līdzī plašākai, dziļākai strāvai. Ideoloģiski mūsu rakstnieks nevar nebūt kopā ar dzīvi virzošo strādnieku šķiru, psiholoģiski viņš vēl vecā, sīkpilsoniskā apkārtne. Jautājuma atrisinājums tāpat atrodas rakstnieka psiholoģijas pārveidotībā, viņa sirsnīgumā un godīgumā pret sevi un savu darbu.»²

Būtībā tā ir problēma par daiļrades brīvību. Rakstnieks savā mākslā ir brīvs, ja viņš raksta par to, ko izjūt kā iekšēju nepieciešamību, ja mākslinieciskā ideja apzināta ne vien ar prātu, bet arī ar sirdi. Šādā nozīmē rakstnieku ideoloģiskas izpausmes vai pārbaudes process nevarēja norisināties ne vienā, ne divos gados. Tam bija nepieciešams ilgstošāks laika periods.

Par tipiskiem tēliem tipiskos apstākļos

Par reālistisku mākslu varam runāt tad, kad raksturā harmoniski sintezējas tipiskais ar individuālo. Kā pamatoti atzīmē L. Tamašins, agrīnās padomju dramaturģijas reālisma nekonsekvence izpaužas divās galējībās: kā vispārinājums bez konkretizācijas (masu uzvedumi) vai konkretizācija bez vispārinājuma (aģitlugas). Abas šīs tendences dramaturģijas

¹ *Kencis Šabraks*. Aktivā un dzīvā cilvēka problēma literatūrā. — *Celtne*, 1929, № 1, 25.—27. lpp.

² *Turpat*, 27. lpp.

attīstības sākotnējā stadijā eksistē paralēli, to arvien organiskāka sintēze daļrades praksē iezīmējas pakāpeniski. Doma, ka padomju literatūrā jāienāk «jaunam cilvēkam», «dzīvam cilvēkam», «harmoniskam cilvēkam», «racionalistiskam cilvēkam», kritikā tiek izteikta jau 20. gadu sākumā. Tiek uzsvērts, ka literatūrā jādod reizē tips un reizē dzīvs cilvēks dzīvos apstākļos, ka rakstniekam galvenā uzmanība jāpievērš raksturiem, nevis apstākļu tēlojumam.

Reālistiskā rakstura izveides pamatprincips — tipiskā izpausme caur individuālo — nebūt nenozīmē, ka jebkura tēla radīšanas procesā abi šie aspekti iegūst harmonisku līdzsvaru. Ir likumsakarīgi, ka 20. un 30. gadu dramaturģijā īpaša uzmanība tiek pievērsta tieši raksturu sociālās būtības izvērstai analīzei un vērtējumam, nevis tīri individuāliem pārdzīvojumiem, tālab arī tipiskais raksturā dominē pār individuālo. Šīs tendences galējā izpausme, protams, noved pie sociālās shēmas. Latviešu padomju dramaturģijā viens no būtiskākajiem trūkumiem ir rakstura tipisko iezīmju abstrakta, neindividualizēta izpausme. Latviešu padomju kritika pret šo sociālistiskā reālisma mākslu traucējošo parādību konsekventu nostāju īsti ieņem tikai 30. gadu vidū. Kritiķe Viena plašākā apcerējumā¹, kas tieši veltīts tipiskuma problēmas risinājumiem literatūrā, uzsver, ka mākslas tēla idejiskā būtība, viņa vēsturiskā satura izpratne nedrīkst izplūst kailā retorikā, bet tai jāiegūst redzamās dzīves miesas un asinis. Tēlot tipiski nozīmē tēlot jutekliski, konkrēti, radīt plastiskus tēlus, lai lasītājs varētu tos it kā sajust, redzēt, dzirdēt, taustīt, tēlot tipiski nozīmē raksturus radīt visā viņu individuālo izpausmju daudzkrāsainībā, dažādībā, un viena parādība nekad nelidzinās otram, cilvēks paliek ar savām individuālajām īpatnībām.

Līdz šim posmam lugu vērtējumos bieži par vienīgo vērtējuma kritēriju izvirzīta raksturu sociālā kvalitāte. Tāda vulgārsocioloģiska pieeja mākslai traucē dramaturgiem stu-

¹ *Viena*. Tipiskuma problēma un latvju padomju literatūra. — *Celtne*, 1936, № 2, 117.—121. lpp.; № 3, 198.—203. lpp.

dēt raksturus to individuālo izpausmju daudzveidībā. Šis rakstura pirmreizīguma, pārdzīvojuma neatkārtojamības trūkums visasāk apjaušams tajos raksturos, kas rādīti pāraugsme. Protams, ka šādu radikālu uzskatu maiņu vispirms nosaka vēsturiskie apstākļi, lielās revolucionārās pārmaiņas, jaunās ideoloģijas mobilizējošais spēks. Bet šādas kvalitatīvas uzskatu izmaiņas ir arī dziļi individuāls process, kas risinās ne tikai prātā, bet arī dvēseles sfērā. Mūsu dramaturgi šādus pretrunu māktus cilvēkus sapulcina uz vēstures iemita lielceļa un pa to taisni vien pie rokas aizved līdz lielajai patiesībai. Raksturīgi, ka R. Eidemanis lugā «Vilki» (1935), kas ir 1913. gadā uzrakstītās drāmas «Kalnāju dzimta» pārstrādājums, nevis jaunas pieredzes gaismā padziļināti pētījis, bet, gluži otrādi, apzināti noreducējis Eduarda iekšējās pretrunas, ko izraisa ne vien dramatiskie intīmie pārdzīvojumi, bet arī rakstura vājums, lai viņu ātrāk un vienkāršāk aizvadītu līdz jaunās revolucionārās patiesības apzināšanai aktīvā ciņā. No «Kalnāju dzimtā» iezīmēta dzīva, savos meklējumos aktīva, pretrunīga rakstura «Vilkos» palikusi pāri sociāla, autora nodomus tieši ilustrējoša shēma.

Pretrēja tendence — raksturu rīcībai meklēt motīvus ne vien objektīvos apstākļos, bet arī subjektīvajos, intīmajos pārdzīvojumos (ne tik daudz raksturu izveides zemā mākslinieciskā līmeņa dēļ, cik principā) bieži gūst noraidošu attieksmi kritikā. R. Apinis un E. Fross recenzijā par J. Eiduka un A. Kadiķa-Grozniņa lugu «Strēlnieki pagriež stobrus»¹, būtiski analizējot sociālo konfliktu vienpusīgu, nedialektisku atklāsmi lugā (vienkāršotas partijas attieksmes ar plašiem strēlnieku slāņiem pirmā pasaules kara laikā), reizē par trūkumu uzskata arī personisko motīvu analīzi strēlnieka Spēlmaņa pāraugsmes gaitā. Bet tieši šai lugas raksturā mākslinieciski vispārliedzinošāk īstenojas vispārīgā un atsevišķā sintēze.

¹ *Apinis R., Fross E.* Luga par strēlniekiem un revolūciju. — *Celtne*, 1934, № 8, 608.—612. lpp.

Kā redzējām, raksturu sistēma 20. un 30. gadu latviešu padomju dramaturgu lugās (izņēmums ir vienīgi romantiska tipa darbi) izteic šai laikā visizplatītākos sociālo attieksmju modeļus. Šādu tipiskuma izpratni vispirms rakstniekos veido jau pati vēsturiskā situācija, kurā par visizplatītākajām kļuvušas daudzas no tām parādībām, ko agrāk uzlūkoja par ārkārtējām (dzīves revolucionārie pārveidojumi). Šo raksturu tipizācijas pamatprincipu akcentē arī kritika. Reizēm, nonākot vulgārsocioloģiskā vienpusībā, tiek izvirzīta prasība, lai lugā sociālo spēku samēri pilnībā atbilstu reāli eksistējošiem un lai katra rakstura rīcība atbilstu tajā iemiesotā sociālā tipa rīcības pamatmodeļiem. Piemēram, kritiķis J. K. par netipisku R. Bancāna lugā «Gaidītie un negaidītie» uzskata bezzemnieku, rentnieku Stipiņu, kas rādīts kā lielgruntnieku stērbeļu laizītājs: «Ja arī atsevišķos gadījumos starp bezzemniekiem bij tik neapzinīgi elementi, tad tas nebūt nenozīmē, ka viņi mums tūlī jābūda uz skatuves.»¹ Jo lielais bezzemnieku vairums tomēr esot bijis revolucionāri noskaņots. Vēl kategoriskāk šo prasību izvirza Viena, vērtējot E. Burnevica komēdiju «Žurkas»:

«Ja «Midzenī» no 12 darbojošām personām strādnieku šķiras ienaidniekiem piešķirtas 7 vietas, tad «Žurkās» no 11 darbojošām personām tiem ierādītas 6 vietas. Šī zināmā mērā jau «stabilizējusies» proporcija atkārtojoties var radīt greizus un nepareizus uzskatus par šķiru spēku samēru un attiecībām latvju kolonijās un Padomju Savienības laukos vispārīgi. Ar to mēs nebūt nedomājam izvirzīt pret autoru apvainojumu, ka viņš savā tēlojumā pietiekoši neatmasko šos budžu un starptautiskā kapitāla priekšstāvjus. Autors to dara... Runa iet par to, ka, atkārtojoties šādam dažādu šķiru priekšstāvju samēram, netiek pietiekoši apgaismoti revolūcijas virzošie spēki.»²

Shematiskā, sašaurinātā pieeja tipiskuma izpratnei te vē-

¹ J. K. Gaidītie un negaidītie. — *Celtne*, 1931, № 6, 379.—380. lpp.

² Viena. Edm. Burnevics. *Zurkas*. — *Celtne*, 1931, № 9, 557. lpp.

rojama bez īpašiem komentāriem, pieeja, kas kavē raksturus skatīt ne vien dzīvē jau nostabilizējušos, bet arī dzimstošo un atmirstošo parādību daudzveidībā. Un tikai 1936. gadā jau minētā kritiķe Viena rakstā «Tipiskuma problēma un latvju padomju literatūra 1935. gadā»¹, gan vēl bez plašākiem komentāriem, izvirza tēzi, ka tipisks nav tikai tas, kas visbiežāk sastopams, bet tas, kas visasāk un spēcīgāk pauž zināmas parādības sociālo būtību.

Visizplatītākais un ārkārtējais, reti sastopamais, tāpat kā dzīvē, arī mākslā gan tiecas uz sintēzi, vienību, gan arī veido asus pretnes, kas ir viens no attiecīgā laikmeta tipisko raksturu attieksmju dramatisma avotiem.

30. gados padomju literatūras un teātra kritikā norisinās diskusija par to, kā F. Engelsa formulā «tipiski raksturi tipiskos apstākļos» traktēt raksturu un apstākļu attieksmes. Tika izvirzīts jautājums, kas ir lugas noteicošais pamats — raksturs vai apstākļi. Padomju dramaturgi V. Kiršons un A. Afinogenovs izteica pārliecību, ka galvenais dramaturģijas uzdevums ir radīt raksturus un ka dziļi un patiesi atsegtos raksturos nevar neatspoguļoties arī apstākļi. Viņiem oponenti kritiķis V. Kirpotins. Viņš uzskata, ka minēto dramaturgu viedoklis noved pie apstākļu lomas nenovērtēšanas raksturu izveidē, raksturu atšķelšanas no apstākļiem. Zīmīgi, ka ar V. Kirpotina viedokli netieši sasaucas L. Laicena proponētā tipizācijas teorija un tās realizējums viņa prozas darbos.

«Mana darba praktika mani ir novedusi pie tā, ka es nepiedodu centrālās nozīmes literatūras cilvēkam par sevi. Tas redzams gandrīz no visiem maniem literāriskiem darbiem. Cilvēks vairāk vai mazāk spilgti grozās, dzīvo apkārtņē, apstākļos, notikumos, kurus viņš pats par sevi tikai daļēji virza un groza, bet kuri viņu pašu arī tāpat virza un groza, neskatoties uz to, vai viņš pats to gribētu vai nē.»²

Viņš uzskata arī, ka daudzos lielajos pasaules literatūras darbos (konkrēti tiek minēts Servantesa «Dons Kihots» un

¹ Celtne, 1936, № 2, 117.—131. lpp.; № 3, 198.—203. lpp.

² Laicens L. Romāna noslēpumi. — Celtne, 1935, № 8, 617. lpp.

Dantes «Dievišķā komēdija») visa interesantība rodas no apstākļu sarežģītības un brīnišķības.

Sāda pretēju viedokļu sadura noveda pie padziļinātas reālisma izpratnes, pierādīja, ka raksturu un apstākļu attiecības jāanalizē konkrētā vēsturiskā situācijā, konkrētā literatūras attīstības posmā. Pati reālā dzīves īstenība parasti saārda relatīvo līdzsvaru starp raksturu un apstākļiem. Noteiktā dzīves situācijā par noteicošo var kļūt vai nu raksturs — apstākļu pārveidotājs, vai arī apstākļi — rakstura veidotāji. V. Kirpotina un L. Laicena viedoklī produktīva liekas doma par rakstura izpausmes bagātajām iespējām ārpus konkrēta cilvēka, konkrētas personības ietvariem. L. Laicens savos romānos un stāstos cenšas apstākļiem visā to daudzveidīgumā piešķirt raksturīgumu, padarīt tos par literāra darba vispārinātu varoni, sava veida kolektīvtipu. Jāpiekrit B. Tabūnam, ka «atšķirībā no tradicionālās apstākļu atklāsmes galvenokārt ar varoņu raksturu starpniecību «Kliedzošajos korpusos» tipiskais cietuma vides un apstākļu tēls it kā iegūst suverēnas tiesības un pāraug simbolā, kas raksturo laikmetu. Variēdamies un padziļinādamies, tas kļūst spilgts un uzskatāms, patstāvīgi iekļaujas sižetā un palīdz risināt asos šķiriskos konfliktus.»¹

Un vēl: «Kā struktūāli, tā satura ziņā «Kliedzošo korpusu» tēls romānā ir sintētisks: to veido ne vien priekšmetiskās vides apraksts, bet arī ar šo vidi organiski sakausētais cietumnieku masu kolektīvais tēls.»²

Sādā interpretējumā apstākļi ir ne tikai palīgīdzeklis rakstura atklāsmē. Ieaugdami visā daiļdarba struktūrā, to formēdami, apstākļi reizē ir arī tēls ar savu suverēnu estētisku vērtību. Šim faktoram ir būtiska nozīme, izvirzot vērtējuma kritērijus L. Laicena prozai un dramaturģijai. Te jārunā ne tikai par raksturu, bet arī par apstākļu dramatismu. Tātad šis lugas nevar vērtēt pēc tiem kritērijiem, ko izvirzām psiholoģiskai raksturu drāmai. To spiests atzīt jau viens

¹ *Tabūns B.* Raksturs latviešu prozā. R., 1978, 222. lpp.

² Turpat, 223. lpp.

no pirmajiem L. Laicena lugu vērtētājiem — R. Pelše. Viņš, kritizējot L. Laicena lugas par to, ka tajās nav dramatiskas intrigas un dzīvu cilvēku raksturu, reizē atzīmē, ka te liela loma laikmeta psiholoģiski politiskai atmosfērai.¹

20. un 30. gadu latviešu padomju dramaturģijā (tiesa, ne tik konsekventi un spilgti kā šī perioda krievu padomju lugās) raksturu un apstākļu attieksmju traktējumā ir divi virzieni. Pirmais no tiem centrā izvirza raksturu (te minamas pēc klasiskās kompozīcijas principiem veidotās raksturdrāmas, kā, piemēram, R. Eidemaņa «Vilki», K. Jokuma un R. Apiņa «Avantūra» u. c.). Otrais galveno uzmanību pievērš sabiedriski politisko notikumu, apstākļu analīzei (šieskatuves darbi tiek veidoti pēc dramatiskas hronikas principa — S. Berģa «Riežu plāvēji», R. Bancāna «Gaidītie un negaidītie» u. c.)

Jau Krievijas padomju rakstnieku savienības organizācijas komitejas II plēnumā (1933. gada februārī), kas ir veltīts tieši padomju dramaturģijas teorijas un prakses jautājumiem, Lunačarskis un arī citi runātāji uzsver, ka gluži nepareizi būtu abas šīs strāvas nostādīt vienu otram pretim. Problēma izšķirama dialektiski.

Kritika šai periodā apstākļus traktē un vērtē tikai vēsturiski politiskā aspektā — kā cilvēku sabiedriskās attieksmes, sabiedrisko atmosfēru. Vairākas lugas saņem pamatoti bargu kritiku par vienpusīgu vai sašaurinātu politisko apstākļu izpratni. Piemēram, R. Apinis un E. Fross² kritizē J. Eiduka un A. Kadiķa-Groznija lugu «Strēlnieki pagriež stobrus», kurā nepareizi, dzīves patiesībai neatbilstoši rādītas partijas un plašu strēlnieku slāņu attieksmes pirmā pasaules kara laikā. Tāpat E. Fross³ nosoda to politisko paviršību, ar kādu J. Sudrabs komēdijā «Valdības krīze» tēlo buržuāziskās

¹ Pelše R. Vajātais teātris. — Celtne, 1933, № 7, 589.—592. lpp.

² Apinis R., Fross E. Luga par strēlniekiem un revolūciju. — Celtne, 1934, № 8, 608.—612. lpp.

³ Fross E. Pret politisku paviršību dramaturģijā. — Celtne, 1934, № 2—3, 201.—202. lpp.

valsts diktatūras mehāniku buržuāziskajā Latvijā. Citi apstākļu slāņi, to estētiskā kvalitāte kritiķu uzmanību nesaista. Arī dramaturgi visu apkārtņi, kas ir ap cilvēku, vispirms uztver un vērtē kā politisku situāciju.

Salīdzinājumā ar revolucionāriem pārkārtojumiem uzlādēto sabiedrisko atmosfēru konkrētā darbības vide — daba vai interjers, detaļas, ar kurām nonāk saskarsmē darbošamies personas, lugu remarkās tiek dotas visai askētiski, un arī šo elementu mākslinieciskā apzināšanā dominē sociāla kontrasta princips: cilvēka atklāsmē nav principiālas nozīmes tam, vai viņš tiek rādīts telpā vai brīvā dabā. Svarīgākais — vai darbība notiek pie revolūcijas kareivjiem, vēlāk sociālisma celtniekiem vai pie viņu ienaidniekiem. Un visi konkrētie vides elementi tieši — pat ilustratīvi kalpo attiecīgā sociālā slāņa būtības tiešai raksturošanai. Uzskatāmai ilustrācijai varam konfrontēt kaut vai darbības vietas raksturojumu J. Sudraba drāmā «Divas pasaules». Arī vide te precīzi raksturo šīs divas pasaules.

«Trešais cēliens. Notiekas 1919. gada rudenī Rīgā. Dārzniecības īpašnieka Lielmaņa dzīvoklis. Skatuves dibenā logi uz dārzu un vaļēja terase. Durvis pa labi un kreisi. Pie sienām Ulmaņa un Čakstes portrejas lielos rāmjos. Zāles vidū bagāti klāts galds ar puķu buketēm krāšņās vāzēs.»¹

Un: «Ceturtais cēliens. Notiekas dažas stundas vēlāk. Nabadzīgs strādnieku dzīvoklis, logi uz sētu, durvis pa kreisi un vidū pa labi uz ķēķi, kur karājas izžauta veļa, kuru redz, durvis paverot. Priekškamam uzceloties, Priede, gadus 40 vecs, lāpa savus zābakus.»²

Arī citās lugās raksturu sociālā būtība savu pirkstu nospiedumus atstājusi uz visām reālījām, ar ko nonāk saskarsmē cilvēks.

Aplūkojamā periodā kopumā latviešu padomju dramaturģijā tips vairāk formē apstākļus nekā izjūt aktīvo ietekmi sevī.

¹ *Sudrabs J.* Divas pasaules. — Strēlnieks, M., 1922, 46. lpp.

² Turpat, 65. lpp.

Apbrīnas vērtā ir tā aktivitāte, ar kādu 20. un 30. gados kritika un vispār sabiedriskā doma cīnās par padomju dramaturģijas attīstību, par laikabiedra būtības izzināšanu laikmetam atbilstošā mākslinieciskā formā. Šī aktivitāte konkretizējas daudzās vētrainās diskusijās, kas ir raksturīga parādība 20. un 30. gadu literārajā dzīvē un kulmināciju sasniedz pirmā padomju rakstnieku kongresa priekšvakarā. Kongresa orgkomitejas dramaturģijas autonomā sekcija izdod speciālus teātra un dramaturģijas problēmām veltītus krājumus, rīko sanāksmes un disputus, rakstnieki un kritiķi rosīgi šos jautājumus iztirzā periodiskos izdevumos «Strādnieks un teātris», «Teātris un dramaturģija», «Literatūras kritiķis», «Padomju māksla», «Literatūras avīze». Pirmajā rakstnieku kongresā dramaturģijas problēmām vien veltīti 4 referāti (A. Tolstojs, N. Pogodins, V. Kiršons, V. Kirpotins), kuros teorētiski apzināta padomju dramaturģijā uzkrātā pieredze, tās jaunās iezīmes un īpatnības. Te izvirzās doma, ka jauna tipa varoņa apzināšana saistās ar jauniem estētiskiem principiem, ko nedrīkst mērot ar tradicionāliem kritērijiem. Analogi procesi risinās arī latviešu literatūras kritikā.

Reizē ar faktiskā stāvokļa apzināšanu kritiķi izvirza prasību nesātīgi apgūt dažādu literatūras virzienu gadsimtu gaitā uzkrāto pieredzi. Protams, ar atrunu, ka paņēmieni nekad nedrīkst kļūt par pašmērķi, nosmacēt daiļdarba ideju:

«Izejot no sociālistiskās dzīves pareizas izpratnes un viņas plašās mākslinieciskās uztversmes, revolucionārā literatūrā var tikt pielietoti visdažādākie mākslas līdzekļi, kas uztver un izteic dzīvi dažādos mākslas tēlos — gan sintezētos, pielietojot atsevišķus romantikas, pat simboliskus paņēmienus, gan sīki konkrētos, daļēji izmantojot impresionisma parādību sīko izziņu. Tam nebūs nekādu pretrunu ar sociālistiskā reālisma principiem, — gluži otrādi, taisni sociālistiskā reālisma lozungs literatūrā ļauj un vedina uz literatūras veco bagātību izmantošanu un jaunu radišanu.»¹

¹ *Zaprovskā A.* Sociālistiskā reālisma problēma literatūrā. — *Celtne*, 1933, № 8, 640. lpp.

Sai pat rakstā kritiķe A. Zaprovska akcentē domu par dažādu mākslas veidu sintēzes iespējām radīšanas procesā:

«Tāpat arī vācu revolucionārais līdzgājējs Berts Brehts savos dramatiskos darbos, kurus viņš pats nosauc par mēģinājumiem, meklē dažādu mākslas veidu sadarbības formu. Viņš strādā kā dramatiķis kopā ar teātra, muzikas, kinomāksliniekiem, lai radītu kopēji saskanīgus mākslas darbus. Visos tādos mēģinājumos ir daudz vājību, bet sociālistiskā reālisma literatūrai vajag rast drosmi reizē ar jaunas dzīves rašanos radīt arī jaunas formas un mākslas veidus.»¹

Līdzīgas domas šais gados izsaka L. Laicens, kritiķi E. Fross, Viena un citi.

20. un 30. gadi latviešu padomju dramaturģijā ir patiešām kaismīgs dzīves attīstības pretrunu, jauna tipa raksturu, kā arī mākslas būtības un tās amata noslēpumu izziņāšanas process, kas vēl nedod savam laikmetam pāri ejošas mākslas vērtības.

20. un 30. gadus varam dēvēt par sociālistisko elementu «pirmuzkrāšanās» laikmetu latviešu padomju dramaturģijā. Mākslinieciski vērienīgāks sociālisma celtnieku domu un pārdzīvojumu sniegums ir šī perioda epikā un lirikā.

¹ *Zaprovska A.* Sociālistiskā reālisma problēma literatūrā. — *Celtne*, 1933, № 8, 643. lpp.

TAUTAS PASAPZIŅAS MODINĀTĀJS

(Jēkabs Zvaigznīte latviešu grāmatniecībā)

Jēkabs Zvaigznīte ir viens no mūsu reālistiskās prozas un satīras aizsācējiem. Rosīgs bērnu un jaunatnes literatūras veidotājs. Viens no pirmajiem latviešu folkloras vācējiem un tautasdziesmu nozīmes skaidrotājiem. Arī dzejas teorētisko jautājumu risinātājs.

J. Zvaigznīte dzimis 1833. gada 22. februārī Jaunpiebalgā, kur viņa tēvs Spricis Zvaigznīte ir Abrupa kroga nomnieks. Dzimtas rocība nav tik liela, kā varētu domāt, jo ģimenē pa divām laulībām kopā ir daudz bērnu. Tēvam mirstot (1858), J. Zvaigznīte saņem skaidrā naudā pavisam niecīgu mantojumu: 9 rubļus un 68 kapeikas. Domājams, ka J. Cimzes vadītajam skolotāju semināram Valkā, kur J. Zvaigznīte mācās no 1850. līdz 1853. gadam, viņu sagatavojis Jaunpiebalgas draudzes skolotājs P. Ulpe. Par semināra laiku ziņu maz. J. Neilands grāmatiņā «Mani jaunības laiki» (1902) atceras J. Zvaigznīti izlaiduma eksāmenos: «Un tad Zvaigznīte spēlēja ērģeles; to es pazīnu — tas bija no mana tēva draudzes, no Jaunpiebalgas; kas tam bij par gariem un veikliem pirkstiem! Un tad laida ar rokām un kājām, ka tīri bailes uznāca: vai arī tev būs še tāpat jādara?»

Pēc semināra beigšanas J. Zvaigznīte bijis mājaskolotājs Kaugurmuižā un tad palīgskolotājs Jaunpiebalgas draudzes skolā pie jau pieminētā P. Ulpes. Iespējams, ka viņa ietekmē (P. Ulpe bieži publicējas) J. Zvaigznīte sāk iesūtīt laikrakstam «Mājas Viesis» sīkākus rakstīšus. Jaunpiebaldzēna Andža Gaigala atmiņās (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1929, № 3) lasām, ka J. Zvaigznītes mīļākais mācību priekšmets bijis ģeogrāfija. Klasē skolotājs bijis stingrs, bet

starpbrīžos nekautrējies skriet ar bērniem pagalmā rotaļās. Skolēni J. Zvaigznīti ieredzējuši labi, bet P. Ulpem nepaticis, ka palīgskolotājs zināšanās izrādījies par viņu pārāks. Domājams, ka J. Zvaigznītem bijušas arī nesaskaņas ar Jaunpiebalgas mācītāju K. Kēlbrantu, varenu sprediķotāju un niknu jaunlatviešu nīdēju. Pieminēsim vēlāko Ausekļa satīru par «prakvasta tēvu Telbrenci», kas bijis «bizmaņu vecākais tai draudzē, kur tie septiņi malēnieši nogrima Gaujā» (norāda uz J. Zvaigznītes lokalizējumu «Par septiņiem malēniešiem»). J. Zvaigznīte spēlējis dambreti un arī šahu, kā toreiz teica, ķeizara spēli.

H. Ulpe vēstulē J. Misiņam 1931. gada 5. martā (Fundamentālajā bibliotēkā) atceras, ka viņa tēvs P. Ulpe pieminējis J. Zvaigznītes konfliktu ar Jaunpiebalgas pagasta tiesas vīriem, kas vilcinājušies izsniegt jauneklim atļaušanas rakstu pirms iestāšanās skolotāju seminārā un vēlāk viņu gribējuši nodot zaldātos. Rakstnieks šos tiesas vīrus padarījis «nemirstīgus», dodams minētajiem septiņiem malēniešiem piebaldzēnu uzvārdus: Brencis, Tavors, Zoss, Ducens, Resnais, Ošs, Tūters. Tā pagasta runas vīri kļuvuši par apsmieklu plašā apkaimē.

Savu dzimto novadu J. Zvaigznīte tēlojis 1863. gadā publicētajā stāstā «Bāra bērns». «Vai jūs esat bijuši tai viduci, kuru par Vidzemes serdi sauc, kur no viena kalna lejā un otrā augšā brauc, kur Vidzemes smukā upīte Gauja burbulēdama no pakalna iztek un kur šim ūdenim, kurš pēcāk kuģus un laivas nes, šai vietā vēl ar vienu soli pārspert var? [...] «Tas jau būs piebaldzēns,» — tā vidzemniekus citās malās dažreiz dzird sakām, ja vīru ar audeklu baķi ierauga. «Kaut nu kāds piebaldzēns uznāktu,» dažu saimnieci dzird runājam, ja govs stalli nobarojusies vai lini samīstīti un sasieti baķos kambarī guļ un naudas trūkst, ko priekš rentes uz muižu nest. [...] Piebalgā aug smukas jaunekles kā rozītes un stipri zēni kā ozoli. Un viņi prot īsti milēties. Tāpēc, kad es precēšos, es nekur citur neņemšos kā no Piebalgas.» Pēc K. Barona domām, J. Zvaigznīte ir arī apraksta «Piebalga» (1863)

autors, bet J. Misiņš grāmatā «Jēkabs Zvaigznīte — Šterns» (1940) to apšaubā.

Gan grāmatā «Atmiņas no tautiskā laikmeta» (1924), gan rakstos periodikā savu novadnieku piemin Kaudzītes Matīss, kas jaunībā J. Zvaigznīti sastapis. «Var būt, ka es un mana dzīves biedrene esam vienīgie, kas bērnībā to tautieti vismaz redzējuši.» J. Zvaigznīte ap 1860. gadu arī viesojies Vecpiebalgas draudzes skolā, kur par skolotāju strādājis viņa kādreizējais audzēknis Valkas skolotāju seminārā Jēkabs Pilsātnieks.

No 1857. līdz 1859. gadam J. Zvaigznīte ir pedagogs Valkas skolotāju seminārā, bet no 1859. līdz 1861. gadam mājskolotājs Virķenes muižā Rūjienas tuvumā. Šis laika posms viņa dzīvē ir literāri ražīgs. J. Zvaigznīte dod «Mājas Viesim» vairākus svarīgus rakstus, vāc un publicē latviešu tautasdziesmas, lokalizē stāstus par malēniešiem, tulko un kārto izdošanai pasaciņas. J. Zvaigznīti šinīs pasākumos atbalsta J. Cimze. Bet J. Zvaigznītes rosība nepavisam nepatik tautskolu padomniekam R. fon Klotam, kura rokās ir ne tikai semināra audzēkņu, bet arī pedagogu likteņi. Kā audzēkņi, tā pedagogi esot jāsarga no lepnības un brīvdomības gara. Pedagogu pienākums: darbs ar audzēkņiem, bet ne vairāk. Nepārprotams ir R. fon Klota aizrādījums vēstulē J. Cimzem: «Sakāt Jūs arī Zvaigznīt kungam, ka mēģināšanos latviešu vai vācu pantu taisīšanā atrodu par nederīgu un lūdzu to atvest» (1857).

1861. gadā J. Zvaigznīte pārceļas uz Pēterburgu, kur strādā vispirms par ģimnāzijas skolotāju un tad par tikko iznākušo «Pēterburgas Avīžu» līdzstrādnieku. «Laikam meklēdams domu un gara brīvības, Zvaigznīte pārcēlās uz Pēterpili,» raksta Kaudzītes Matīss. Jau laikraksta 1. numurā (1862, 1) iespiests viņa apraksts «Rauna»; līdz pat 1862. gada beigām stāsti un satīriski sīkdarbi pielikumiem «Dzirkstele» un «Zobugals». Par atsevišķu rakstu piederību J. Zvaigznītem domas vēl dalās, bet viņš nenoliedzami ir

viens no čaklākajiem «Pēterburgas Avīžu» darbiniekiem laikraksta sākuma posmā. To vēlāk — 1885. gada 15. maija vēstulē J. Kļaviņam atzīst K. Valdemārs. Par iepazīšanos un sadarbību ar J. Zvaigznīti stāsta arī K. Barons savās 1924. gadā publicētajās atmiņās.

Pēterburgas mitrajā klimatā diemžēl sāk strauji progresēt J. Zvaigznītes tuberkuloze. Otrkārt, līdz ar «Pēterburgas Avīžu» vajāšanu sākas arī J. Zvaigznītes nedienas. Kā rāda grāmata «Dokumenti par «Pēterburgas Avīzēm»» (1937), žandarmērijas ziņojumos Kurzemes civilgubernatoram Brēvernā, tāpat Baltijas ģenerālgubernatora Līvena rīkojumos J. Zvaigznīte raksturots kā «dedzīgs «Pēterburgas Avīžu» līdzstrādnieks» un politiski neuzticams cilvēks.

1863. gadā J. Zvaigznīte no «Pēterburgas Avīzēm» aiziet. Smagā slimība (plaušu un kakla tuberkuloze, tāpat vēl citas kaites), pastāvīgā policijas uzraudzība un materiālā atkarība no darba devējiem vācu aprindās noved pie tā, ka J. Zvaigznīte attālinās no latviešu sabiedriskajām cīņām. Latviskā uzvārda «Zvaigznīte» vietā vietumis parādās vāciskais «Stern». Kā atzīst pats J. Zvaigznīte vēstulē J. Cimzem 1866. gadā: «No slimīguma cēlās konsekvences un gribas spēka trūkums.» Cerēdams vēl atlabt, J. Zvaigznīte ilgāku laiku veselojas Vācijā. Vēstulē J. Cimzem viņš raksta: «Tagad, atguvis atkal savus spēkus, es pārrēdzu bezdībeni, kura malā es atrados. [...] Pēdējos gados es biju ārējo apstākļu rotaļu bumba — pa lielākai daļai tikai miesas nespēka un pārmērīga darba dēļ.» J. Zvaigznītem vēl ir tālejoši literāri nodomi. «Es gribu likt izskanēt visām sirds stīgām, gribu atklāt dziļākos noslēpumus, cilvēku priekus un cilvēku bēdas, lai cilvēki tanis pazītu sevi pašus, redzētu savu miesu un savus kaulus, par kuriem viņiem tomēr būtu jāteic: tas ir kauls no maniem kauliem utt... [...] Bez tam manā rīcībā ir pedagoģisks darbs, vienīgais darbs, ko es toreizējos ļaunajos apstākļos no Pēterpils paņēmu līdz, lai to nodotu iespiešanai. Es uzskatu un vienmēr uzskatišu to par savu mūža darbu.»

1867. gadā J. Zvaigznīte atgriežas dzimtenē. Taču ārstēšanās kādā no Rīgas slimnīcām nelīdz. Viņš mirst 1867. gada 21. jūnijā. Apglabāts Lielajos kapos. J. Zvaigznītes arhīvu glabājis viņa brālis Leonards Sterns (1840—1903), kurš kādus trīsdesmit gadus bijis pedagogs Pēterburgā, sagājis arī ar turienes latviešiem (piemēram, Ausekli). Vēlāk bijis Rīgas Latviešu biedrības bibliotekārs. Vairākkārt uzstājies ar referātiem par pedagogiskiem jautājumiem. Ko L. Sterns izdarījis ar vēl nepublicētiem un līdz galam neizstrādātiem J. Zvaigznītes rokrakstiem, nav skaidri zināms. J. Misiņš domā, ka mūža beigās L. Sterns atlikušos papīrus gluži vienkārši sadedzinājis. Iespējams, ka tie glabājas kādā mums vēl nezināmā vietā.

Ka pēc J. Zvaigznītes nāves palicis vērā ņemams literārs arhīvs, apliecina daudzi. Sakarā ar J. Zvaigznītes stāsta «Līvu Ādams» pirmpublicāciju («Baltijas Vēstnesis», 1870, № 5—17) redakcijas priekšvārdā lasām: «Priekš tādiem, kas latviešu rakstus savā mūžā cik necik lasījuši, J. Zvaigznītes vārds būs mīļš un pazīstams [...]». Bet pie visa tā varbūt tik tā mazākā daļa no viņa rakstiem ir zināma tikusi. Pēc viņa nāves 1867. gadā atrada aizzieģelētu maisu ar rakstiem, kurš pēc viņa vēlēšanās tik pēc 30 gadiem var tikt atklāts. Bez tam starp viņa vaļējiem papīriem ir dažas brangas lietas, to starpā arī vācu valodā. Viens no viņa lielākiem latviešu rakstiem ir no viņa brāļa «B. V.» redakcijai laipnīgi atvēlēts un tiks drīzumā nodrukāts [«Līvu Ādams»]. Būtu jāvēlas, lai atrastos kāds rakstnieks, kas šī agri aizgājušā tautas rakstnieka dzīves gājumu sarakstītu un viņa atlikušus vaļējus papīrus pārskatītu, vai nebūtu no tiem kas lietā liekams.» Par šo jautājumu rakstījuši laikabiedri Ā. Alunāns, J. Lautenbahs, Kažoku Dāvis. Saglabājušās arī J. Zvaigznītes novadnieku rakstiskas liecības (FB). Marijas Zvaigznītes vēstule 1924. gada 4. februārī: «Atminos, ka ļaudis runāja, ka Rīgas Zvaigznīte esot atstājis lielu maisu ar manuskriptiem pilnu, kas būšot vaļā taisāms tikai pēc 30 gadiem.» Pētera Blaua vēstule 1926. gada 27. aprīlī:

«Atceros tikai, ka, apmeklējot Vecpiebalgas draudzes skolu, turienes apvidus vecākie skolēni runāja, ka Zvaigznīte mirstot atstājis lielu maisu, pilnu dažādiem rakstiem.»

J. Zvaigznītes pirmās publikācijas ir laikrakstā «Mājas Viesis», bet vēlākās jaunlatviešu izdotajās «Pēterburgas Avīzēs». Grāmatiņā «Ans Leitāna dzīve, darbi un miršana» (1875) lasām: «Ar savas tautas krietnākiem dēliem (Juri Alunānu, Baronu, Valdemāru, Zvaigznīti u. c.) biedrodamies, viņš «Mājas Viesī» karoja pret tā laika rāpuļiem, kas, latvjiem tautas godu liegdami, tos negribēja laist pie prāta gaismas un gara svabadības.» Auseklis savos «Ozolu vaiņakos» nav aizmirsis arī J. Zvaigznīti («Tur caur miglas plīvuriņu smaidīs latvju Zvaigznīte»). Viņu cildina Kronvaldu Atis, A. Pumpurs, latviešu folkloras vācēji. Recenzēdams J. Zvaigznītes darba «Par malēniešiem» atkārtoto izdevumu, K. Egle vēl 1924. gadā «Latvju Grāmatā» raksta: «Zvaigznīte ir sava laika spirts žurnālists un rakstnieks.»

J. Zvaigznīte vērtējams kā viens no latviešu reālistiskā stāsta pamatlicējiem. Ja samērā nenožīmīgi ir «Pēterburgas Avīzēs» publicētie stāstiņi «Jaunības mīlestība» (1862) un «Bāra bērns» (1863), tad interesantu kultūrvēsturisku ainu rāda 1870. gadā publicētais «Līvu Ādams». Nepabeigts stāsts, par kuru redakcijas piebildē sacīts: «Vai ir līdz šim jēl viens latviešu rakstnieks prātis dzīvi tik gaišredzīgi priekš mūsu gara acīm mālēt kā mūsu gluži agri mierā aizgājušais Zvaigznīte? Tādas bildes pazaudēt būtu grēks pret latviešu rakstniecību.» Rādīti kļaušu laiki, kas vēlākajiem to tēlotājiem (A. Lerhim-Puškaitim, A. Deglavam u. c.) nav vairs tik tiešā atmiņā kā J. Zvaigznītem. Stāsta darbība noris ap dzimtbūšanas atcelšanas laiku un vēlāk.

Stāstā ir interesantas etnogrāfiskas detaļas, sadzīves ainas no tiem laikiem, kad vēl dzīvojuši pie skala uguns. Kā veduši no Rīgas sāli, kā skaitījuši rīta pātarus, kā mituši rijas kambarī utt. Piemēram: «Māte man bij .. raibus svārkus pirkusi. Raibu drēbi visā mājā neviens ne savu mūžu nebij redzējis. Katrs gērbās ar paša taisītām drēbēm,

kuras linu tīrumā un uz aitas muguras auga. Drēbes citādī pervēt, tas bij neierasts un gandrīz tikpat kā grēks un kauns. Runāja, ja dievs būtu gribējis, lai citādas drēbes nesot, tad viņš ar būtu citādas aitas un citādus linus devis.» Attieksme pret oficiālo baznicu stāstā ir visai ironiska. Puisēns sev iztēlojas, piemēram, velnu. «Turklāt tas izskatījās melns, un pie tam es domāju uz muižas kungu un mācītāju, jo es citu neko melnu nebiju redzējis.»

Parādīta klausās iešana un zemnieku nostāja pret muižu. «Mans tēvatēvs daudzreiz teica, ja ar kungiem gribot dzīvot, tad vajagot savu padomu aizkrāsnē atstāt. Kungu prātu aptaustot, vajagot bomvilnas cimdus apvilkt.» Zemnieki nav arī neko iepriecināti par tā saucamo «brīvestību» un sanākuši spriež: «Lai nu runājot ko runādami, labāki laiki jau nebūšot. Līdz šim kungiem piederējuši un tāpēc tie šos žēlojuši; lai ar vairāk nekā šiem nebijis kā āda uz kauliem un dzīvība, tomēr tās neplēsuši nost, bet nu noplēsīšot ir to pašu un spiedišot kā rāceņus līdz pēdējai sulas pilei un tad sacišot, ja negribi dzīvot, tad vari aiziet. Citi vēl sacija, nedrīkstot vis par to lietu tā plaši runāt, diez vai tikai kungu izdoms neesot iztaujāt, kuri nemiernieki esot.» Zīmīga ir stāstā paustā atziņa: «Tas pats rats, kas ķēniņu un lielkungu valstības griež un uz augšu cel un uz zemi velk, arī nabaga zemnieka būdiņu kustina; ap to pašu vārpsti tinas visa cilvēku būšana.»

J. Zvaigznītes apraksts «Rauna» («Pēterburgas Avīzes», 1862, 1) ir viens no pirmajiem latviešu literatūrā. Apraksta nobeigumā J. Zvaigznīte pauž atziņu: «Vienīgi tas ir pastāvīgs un paliekams, ko tu savā dzīvībā saviem brāļiem par labu dari.» Nozīmīgi ir arī vārdi: «Kas par savām priekšdienām neko nezina, tas arī par savām nākamām dienām neko nevar zināt. Kas nezina, no kurienes viņš nāk, kā tas zinās, kur viņš iet. Tāds maldās. Ja nu negribam maldities, tad mums mūsu pagājuši laiki un viņu liecinieki jājautā.»

Savam laikam raksturīgs ir J. Zvaigznītes rakstiņš «Par krogiem» (1862). Citās zemēs viesnīcas, pie mums tikai

lkrogi. Apmesties tur nav ērti, jo Vidzemes krogi «vairāk liekas cūkūži nekā gastūži». Sātības biedrības, kas centušās žūpību apkarot, iznikušas pašas, bet žūpība pastāv. Sevišķi tā biedrojas ar nabadzību. Tādēļ secinājums: «Darāt cilvēku īsti par cilvēku, tad viņš par lopu nepaliks. Ļaužu vadītāji, dodāt saviem audzēkņiem, bez ko tie nevar iztikt, tad tie pie tā neķersies, kas tiem skādīgs.»

Atceres rakstiņā «Vēl viens vārds par aizgājušu Valmieras ērģelnieku Jāni Kluci» (1860) J. Zvaigznīte aicina godāt arī tos, kuru darbs šķiet necils: «Ne tas, ko darām, bet tas, kā un kāpēc to darām, mums mūsu vērtību dod [...]. Ne viss ir zelts, kas spīd, tā arī ne visi ir lieli vīri, kuru gods tālu, tālu iet. Arī mazumā var liels būt.»

Uzaicinājumā «Cienījamiem Vidzemes un Kurzemes skolmeistariem» (1862) J. Zvaigznīte raksta: «Mūsu skolu trūkumi ir dažādi, lieli un mazi. Caur dažu vienu vienīgu ceļas kāds ducis mazu. Viens no tādiem lieliem trūkumiem ir, ka mums īpašu skolas grāmatu nav [...]. Kur Vāczemē ik gadus skolas grāmatas pa simtiem drikē, mūsu mazā zemītē vēl tikai ja kāda pāra ir.» Tālāk J. Zvaigznīte norāda: «Man tagad priekš skolas bērniem Ģeogrāfija ir sarakstīta, kuru tūlīn drikēt gribētu, ja tik kas viņu ņemtos apgādāt.» Lai gan grāmata skolotāju sanāksmē ir apspriesta un par labu atzīta, izdevējs tomēr neatrodas. Nav arī saglabāties tās manuskripts.

Strādādams par skolotāju, J. Zvaigznīte labi iepazīnis bērnu psiholoģiju un intereses. Viņa tulkotās un lokalizētās brāļu Grimmu, H. K. Andersena un L. Behšteina pasakas, kas iznākušas trijās grāmatiņās («Pasaciņas priekš bērniem», I — 1859, II un III — 1861) gūst lielu atsaucību. Vairākas no tām folklorizējas, un J. Zvaigznītes izdotās «Pasaciņas» ir ilgu laiku viena no iemīļotākām grāmatām lauku sētā. Par to stāsta, piemēram, E. Birznieks-Upītis darbā «Pastariņa die-nasgrāmata». J. Zvaigznītes «Pasaciņas» arī iznākušas atkārtotos izdevumos. Kā veiksmīgu soli bērnu un jaunatnes literatūras virzienā «Pasaciņas» novērtējis A. Apinis darbā

«Latviešu grāmatniecība» (1977), tāpat J. Osmanis grāmatā «Saules akmens» (1977). «Pasaciņas» iedarbojas ne ar kailas didaktikas, bet ar literāra tēla palīdzību. Tās ievērojami atšķiras no garīgo rakstu autoru izdotajām moralizējošajām grāmatiņām. Jāuzsver J. Zvaigznītes valodas tēlainība, vienkāršība, sirsnība. Ka J. Zvaigznītes «Pasaciņas» bijušas jaunajai audzei tiešām vērtīga lasāmviela, uzsveris jau pirmais šī darba recenzents «Mājas Viesī» 1860. gadā J. Caurītis: «Par Zvaigznītes pasaciņām nav nekā, ko tiesāties. [...] Tādas grāmatiņas mums sen vajadzēja. Stendera pasakas priekš bērniem nebija. Jālūdz, lai uz priekšu vēl vairāk pārtulko.» Priekšvārdā «Pasaciņu» otrajam krājumam (1861) J. Zvaigznīte arī pats uzsver, ka iedrošinājums darboties tālāk nācis «ne no kādiem lieliem vīriem, bet no bērniem, priekš kuriem rakstijis biju. Daži lielāko daļu gandrīz no galvas zināja. Arī pieaugušie sacijās ar viņiem izlustējušies un spieda, lai vēl tādas pašas vairāk rakstot.»

Svarīgs ir J. Zvaigznītes priekšvārds «Pasaciņu» 1. krājumam (1859), kur viņš runā par šī izdevuma nolūku. «Vēl mazam bērnam būdamam, mans lielākais prieks bij stāstus un notikumus klausīties un, lasīt mākošam, pašam lasīt. Bet kur ņemt ko lasīt? Tēva grāmatu plauktā bez bībeles un bībeles stāstu grāmatas maz vien bij, un to visu jau no galvas zināju.» Pēc ābece lauku bērnus parasti liek pie bībeles, bet vai tā ir šādam vecumam piemērota lasāmviela? «Lasāmā grāmata līdz šim bērniem arvien moku grāmata bijusi. [...] Cik daudzreiz nedzird pavasaros bērnu pārklausīšanās vecākus sakot: «Viņš jau bībeli ir izgājis cauri.» — Bet kā izgājis? Kas skaita tās asaras, cik bērns tur raudājis? Kas tos žagarus, ko baudījis?» Bērniem par launu nav savā laikā arī pasmieties. «Kad cilvēks priecāsies, smiesies, ja ne jaunībā. Tādēļ esat vien par to gluži mierīgi un dodat šo grāmatiņu bērniem rokā: uz elli vis neaizvedīs, par pasaules bērniem tādēļ vis nepaliks.» J. Zvaigznīte kādu pasaciņu dod arī alūksniešu izloksnē, bet citās izmanto apvīdus leksiku. «Esmu cīties tā rakstīt, kā manā pusē runā.»

Pēc J. Misiņa domām, J. Zvaigznītem bijis nodoms izdot arī «Pasaciņu» 4. krājumu. Šo materiālu pēc J. Zvaigznītes nāves J. Cimze nodevis pazīstamās lasāmgrāmatas «Skolas maize» sastādītājam L. Hērvāgenam. «Skolas maizes» I daļā (1867) ir tiešām vienpadsmit J. Zvaigznītes tulktas pasaciņas un stāstiņi, to skaitā: «Par septiņiem malēniešiem» un «Par Lejputru zemi».

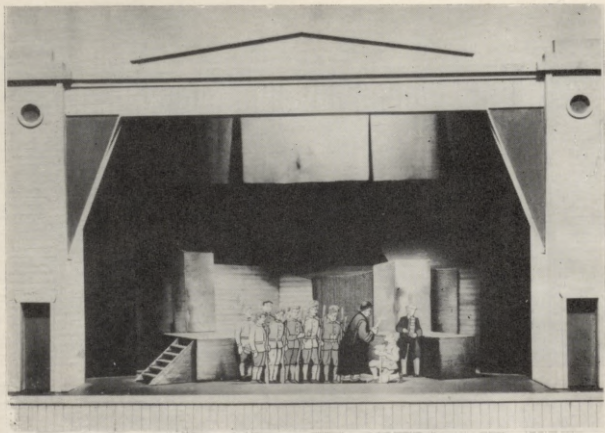
J. Zvaigznīte ir viens no mūsu humora un satīras aizsācējiem. Jau «Mājas Viesī» parādās viņa īsi humoristiski stāstiņi, piemēram, «Kā citās pusēs laudis apsveicinājas» (1857). Šinīs gados laikrakstā arī publicētas septiņdesmit septiņas J. Zvaigznītes «smieklu miklas». Tā īsti J. Zvaigznītes humors un satīriķa talants atplaukst «Pēterburgas Avīžu» 1. gadagājumā (komiska satura vēstules un sludinājumi, anekdotes un zobgalīgi dialogi). Avīzes satīriskajā pielikumā «Dzirkstele» un «Zobugals» darbojas J. Zvaigznītes komiskie varoņi: Brencis, Repis, Svāgers. Brencis, piemēram, it kā raksta no Londonas, ka tur Vispasaules izstādē ieraudzījis sava tēva ūzas, kamzolu un svārkus. Kā jau malēnieši, viņi arī brīnās par K. Biezbārža dotajiem filozofiskās terminoloģijas skaidrojumiem «Pēterburgas Avīzēs». Repim sāp zobi, bet bailes iet pie daktera, ka tik nenogriež visu galvu u. tml. Joki diezgan primitīvi un parupji, bet sava laika kontekstā saprotami. J. Zvaigznīte, piemēram, izsmej «vecu reiznieku stīvām ciskām» («Latviešu Avīzes»), iejaucas polemikā par jautājumu: kas ir svēts un kas nesvēts? Ļautiņi vairs neuzdrikstoties pat ne zaķi nošaut, ja tas baznīcas pagalmam pārskrējis, var būt, ka arī tam kāds svētums pieķeries...

1860. gadā atsevišķā grāmatiņā iznāk J. Zvaigznītes lokalizējums «Par malēniešiem» — laika gaitā daudz lasīts darbs. Atlase no vācu tautas humoristiskiem nostāstiem. B. Dīriķis savā «Latviešu rakstniecībā» (1860) šo darbu gan pieminējis tikai ar trīs rindiņām: «Jocīgi stāstiņi par negudriem ļautiņiem un par darbiem, ko viņi savā mulķībā darījuši. Ir ko pasmieties.» Bet tautā šī grāmata iemīļota.

L. Laicens — lektors B. Skujenieces vadītajā Raiņa kluba dramatiskajā studijā 1921./22. gada sezonā. Pirmajā rindā no kreisās sēž: otrais — L. Laicens, ceturtnā — B. Skujeniece, piektais — K. Hamsters, sestais — R. Suta,

V. Rīdzenieka foto. (RLMVM)

F. Vilkina makets: Saulesdārza skatuve. Pēdējos darba svētkos — 1928. gada 8. jūlijā te vienīgo reizi uzveda L. Laicena lugu «Karš». (Režisors — E. Priede, mākslinieks — E. Kālis.)

V. Kozlovska foto. (RLMVM)

Vēl 1923. gadā iznāk šī darba atkārtots izdevums ar E. Brenčēna ilustrācijām.

L. Hērvāgena sastādītajā «Skolas maizē» (1867) toties ir jau pieminētais darbs «Par septiņiem malēniešiem» un stāstiņš «Par Lejputru zemi». «Par visām lietām Lejputrija priekš miegamicēm un slinķiem derīga ir. Par katru stundu gulēšanas dabū veselu rubli un par katru mutes atpletumu pie žāvām divus rubļus[...]. Kuru no visiem par visuslinkāko un nederīgāko pazīst, to ceļ par ķēniņu un dod tam lielu ienākumu.» Cariskās monarhijas laikos ne visai piemērots humors!

No J. Zvaigznītes nedaudzajiem dzejoļiem pieminami tikai daži: «Tēvu zeme» (Kas var tādu saiti raisīt, / Kas pie sirds mums augusi?), «Tauta» (Kam tev nebij stāstu sirnu, / Kas skait' gadu simteņus?). Šo dzejoli K. Biezbārdis min kā piemēru jaunlatviešu mīlestībai pret savu tautu un valodu. Arī J. Zvaigznītes vāktu latviešu tautasdziesmu publicējumā sastopamas rindas, kas, iespējams, ir paša J. Zvaigznītes sacerētas: «Tēvu zemei grūti laiki, / Dēliem jāiet palīgā. // Tēvu zemes brīvestību / Pirksim mēs ar asinīm; // Tēvu zemes mīlestību / Mēs ar darbiem rādīsim.» Kronvalda Atis šīs rindas nolasījis Vidzemes skolotāju konferencē Turaidā 1870. gadā kā piemēru, cik jaukas mūsu tautasdziesmas, bet folkloristi par tautasdziesmām tās neatzīst. Arī Kažoku Dāvis izteicis domu, ka tas varētu būt paša J. Zvaigznītes oriģināls.

J. Zvaigznīte ir viens no pirmajiem, kas atsaucas uz K. Valdemāra un K. Barona aicinājumu: krāt latviešu folkloru. Savus ieskatus par latviešu tautasdziesmām viņš izsaka jau rakstā «Dziesmas, rīmes un tas jaunais sakāms vārds» (1859), kur viņš J. Caunīša un E. Šēnberga polemikā par atskaņām nostājas J. Caunīša pusē. «Tautasdziesmas, tā sakot, no tautas sirds, no visas viņas iekšējās būšanas izaug. [...] Arī lēti saprotama lieta ir, ka tās dziesmas, kas visai tautai gēld, daudz vairāk cienījamas nekā tās, kas šim un tam patīk.» Mākslas dzejas veidotājam arvien jāpadomā:

«Vai tā lieta, kuru es gribu apdziedāt, manai tautai saprotama? Otra jautāšana: vai viņa šai laikā der?» Ne katrs nieks pelna izteiksmi dzejā. Viena tauta no otras arī nevar mehāniski pārņemt dzejas darināšanas likumus. «Ne katrai valodai vieni un tie paši likumi gēdēs.»

E. Sēnberģis un viņam līdzīgie ražo dzejoļus, kādus var taisīt ik dienas dučiem. «Es neticu, vai viens «Mājas Viesa» vai «Latviešu Avīžu» lasītājs būs, kas, tādu dziesmu vienreiz izlasījis, to otreiz lasīs. Turpretī daudz esmu redzējis, kas viņas pāršķir un nemaz nelasa. [...] Arī par tām garīgām dziesmām, kas «Avīzēs» pēc tā jauka meldiņa «Ak, Jeruzaleme, modies» — uzklīst, Vidzemes latvieši nespriež labāki. «Nav ne cepts, ne vārīts,» viens teica. [...] Nemaz neesmu rīmju (atskaņu) ienaidnieks. Bet rīme ir un paliek tik dziesmas izpušķošana. Ja pašai dziesmai bez rīmēm jaukuma un spēka nav, rīmes viņai tā neiedos. Kā mūsu laiku «kroga papus» dažreiz mēdz ūdeni pie brandvīna liet, tā mūsu dziesmu taisītāji ūdeni pie savas tintes lej, un viņu dziesmas ir ūdenīgas, bez spēka.» Vēlākās polemikās arī Auseklis atsaucas uz J. Zvaigznīti: «Zvaigznīte rīmētājus sauca par sīkšņotājiem.»

J. Alunāna izdotā krājuma «Sēta, daba, pasaule» 3. grāmatiņā (1860) publicētas vairāk nekā simt J. Zvaigznītes krātas Piebalgas, Nītaures un Trikātas novada tautasdziesmas, kā arī vairākas lietuviešu dainas, ko, domājams, tulkojis J. Alunāns. Turpat arī J. Zvaigznītes apcerējums «Par latviešu tautasdziesmām», kam liela kultūrvēsturiska nozīme. «Cilvēks dziesmās savas augstākās, svētākās domas izrunāt mēdz,» raksta J. Zvaigznīte. «Tādēļ tas aplam, kad katru mazu lietīņu apdzied un peršu glitumā tērt grib.» Aplam arī dziedāt tikai baznīcas dziesmas un nicināt laicīgās dziesmas, tātad tautasdziesmas. «Esi, kamēr še virs zemes dzīvo, īstens cilvēks un negribi par svētu garu, eņģeli ut. j. p. būt, it kā tu no laicīgas būšanas nekā nezinātu, it kā tu, ar vienu vārdu sakot, nemaz cilvēks nebūtu.»

J. Zvaigznīte raksturo un salīdzina dažādu tautu dziesmas:

krievu, vācu, seno grieķu, pat Amerikas nēģeru un nonāk pie secinājumiem: «Kā katrs cilvēks dziesmās tikai savas augstākās jušanas izrunā, tā arī tautas tikai savus dārgākos notikumus apdzied. Katras tautas dziesmas negadās un netrāpās vis netīši, bet tās, tā sakot, izaug no tautas visas iekšējās būšanas, viņas nāk no paša vidū, no sirds. No katras tautas dziesmām var jau labi vien zināt, kā viņai priekšlaikā klājies. No šā visa saprotams, ka tautas dziesmas liela, dārga manta, un, ja viena tauta šo mantu labi nav paglabājusi, tad tā vairs nav tauta saucama.»

J. Zvaigznīte pirmais izsaka domu par zudušo latviešu varoņeposu. Domu, ko turpina arī J. Alunāns, Auseklis, A. Pumpurs un citi jaunlatvieši. J. Zvaigznīte vaicā: «Latvieši, kur jūs savas tautas dziesmas likāt? Kuros kapos jūs viņas aprakāt? Vai jums nebij vīru, ko jūs varētu apdziedāt? Vai tie nedarīja darbu, ko bērnbērni varētu dziesmās skandināt. [...] Kur ir tik mazs zemes gabals kā šie latviešu viducis, kas tik daudz lielus un varenus darbus ir redzējis? [...] Latvieši, es jums prasu, vai jūs no tiem laikiem nekā neatminat? Vai mātes, jūs šūpulī iežūžinādamas, tikai par pelītēm, kaķīšiem un krauklīšiem dziedāja?»

Kaut arī zudušas episkās dziesmas, palikušas tās, ko tauta joprojām vēl dzied. «Es saku, tās arī ir tautas dziesmas un īpaši latviešu tautas dziesmas. No latviešu sirds viņas nākušas, un vienīgi latvieši var sacīt: tās ir kauli no maniem kauliem un miesa no manas miesas. [...] Viņas gan par daudzniecīgi izskatās, nav ne zīda, ne tūka svārkos gērbušās; īsti prastos vadmalas svārkos viņas tev nāk priekšā un par to nemaz nenoskumst. [...] Valkā, latvieti, kādas viņas ir.» Raksts noslēdzas vārdiem: «Turat godā, kas īsti jūsu ir, un jūs paši godā paliksat!»

J. Zvaigznītes dzīve bijusi īsa, un arī viņa literārais mantojums palicis fragmentārs. Savas daiļrades nozīmīgākajā daļā viņš ir jaunlatviešu centienu paudējs un tautas pašapziņas modinātājs.

Ināra Klekere

SAVU MĀJU DZIESMINIEKS

Ināra Klekere dzimusi 1951. gada 8. jūlijā Daugavpilī. 1969. gadā beigusi Daugavpils 1. vidusskolu, 1974. gadā — P. Stučkas LVU Filoloģijas fakultātes Bibliotēku zinātnes klātienēs nodaļu. Kopš 1972. gada strādā V. Lāča LPSR Valsts bibliotēkas reģo grāmatu un rokrakstu nodaļā. Pēta dzejas lasīšanu un izdošanu Latvijā 19. gadsimtā.

Literatūras vēstures grāmatās minētie autori iedalāmi divās grupās — tajos, kurus lasa, un tajos, kurus tikai «atceras». Neredzīgais Indriķis (1783—1828) — pirmais latvietis, kas varēja lepoties ar savu dzejoļu grāmatu, pieder pie pēdējiem. Par viņu rakstījuši daudzi — K. G. Elferfelds, U. Šlipenbahs, L. Bērziņš, J. Lautenbahs-Jūsminš, J. Niedre, V. Labrence u. c. Viņam veltījuši dzejoļus K. Hūgenbergers, J. Alunāns, Auseklis... Bet ar kuplu cienītāju pulku Neredzīgais Indriķis nav varējis lepoties ne savas dzīves laikā, ne vēlākajos gados.

«Dzimtļaužu ģenija» parādīšanās atklātībā 19. gs. sākumā bija likumsakarīga — vācu muižniecības plašākajās aprindās vēl nebija noplakusi pastorālā jūsma par dažus gadu desmitus iepriekš apgaismes kustības ietekmē «atklātajiem» latviešu dzimtcilvēkiem; aizbildniecība pār šiem «bērniem», pašapmānīgs priekšstats par harmoniskām muižnieku un zemnieku attiecībām bija kļuvis par laikmeta modes lietu. Kā spilgta šā sabiedriskā noskaņojuma liecība saglabājušies «mīlošo» dzimtcilvēku apsveikuma dzejoļi muižniekiem dažādos to dzīves gadījumos; dzejoļus parasti sace-

rēja attiecīgo draudžu mācītāji. Nenoliedzami, šis laikmets deva arī kultūras vēsturei nozīmīgus darbiniekus no vāciešu vidus — G. F. Stenderu, K. Harderu, K. G. Elferfeldu u. c., kas ar savu darbību lielā mērā sekmēja latviešu laicīgās literatūras attīstību.

Raksturīgi, ka šajā laikmetā latviešu tautības dzejnieka ienākšana literatūrā arī nebija patstāvīga. 1806. gadā žurnāla «Wöchentliche Unterhaltungen» 9. numurā tika publicēts Apriķu draudzes mācītāja K. G. Elferfelda raksts «Nachricht an das Publikum über einen blinden Dichter», kur līdzās subskripcijas sludinājumam par Neredzīgā Indriķa dziesmu krājumu sniegts laikmeta etiķetei atbilstošā veidā autora vērtējums: «Ja šis nelaimīgais neredzīgais tomēr pacēlies tādā augstumā, kādā mēs viņu ieraugām, tad ar pilnu tiesību varam saukt to par ģēniju.» Arī pašu dzejoļu krājumu ievada K. G. Elferfelda sentimentālisma manierē uzrakstīti priekšvārdi, kur iezīmēts Neredzīgā Indriķa literārais portrets: «Se jums, mīļi latvieši, jaukas dziesmas, ko viens no jūsu brāļiem sadomājis... Kurš jūsu starpā grib viņu redzēt un vēl daudz citas jaukas dziesmas dzirdēt, .. tas lai nāk uz Apriķu novadu, Elkaleijas Indriķa mājās. Šeit viņu redzēs, to godīgu puisi, kas tagad 23-šā gadā ir, kam dievs gudru prātu devis un kura mierīgs un mīlīgs vaigs ikvienam jau saka, ka dievabijāšana un laba, skaidra, zināma sirds cilvēkam visudārga, paliekama un iepriecinādama manta, kaut arī bēdas tam pieietu un tumsība to segtu. Gan arī brīnīsies, redzēdams tās kamzoles un citas valkājamās drēbes, ko, jebšu neredzīgs būdams, pats ne vien šuvis, bet arī, pēc vīles taustīdams, kā tikls skroderis pēc vaijadzības griezis. Visi ļaudis šo godīgu Indriķu milē; un kā to nemilētu, kas ir bēdās mierīgs un mīlīgs un visās lietās taisns, godīgs un uzticīgs parādās.»

Elferfelds bija viens no izcilākajiem filozofiskās domas kopējiem Latvijā. Nepieņemdams ortodoksālo reliģiju, viņš uzskatīja, ka tikumība ir pašā cilvēkā; personība ir nevis līdzeklis, bet mērķis. Kā augstāko vērtību cilvēka dzīvē El-

ferfelds izvirzīja estētisko vērojumu — mākslu. Bet mākslā, tāpat kā reliģijā, viņaprāt, galvenais ir jūtas. Augstu vērtēdams ikvienas tautas kultūras attīstību, Elferfelds bija pārliecināts, ka arī latvietis var būt dzejnieks. Dzīvojot dziļā saskaņā ar savu laikmeta gaišāko ideju ietekmē radušos pasaules uzskatu, viņš ievadīja dzimtajai dzejnieka Neredzīgā Indriķa daiļradi literārajā procesā. Ar Elferfelda gādību 1806. gadā parādījās pirmā dzejas grāmata, kuras autors bija latvietis, — «Tā neredzīga Indriķa dziesmas».

Minētajiem priekšvārdiem tajā seko prenumerantu un subskribentu saraksts, no kura uzzinām, ka sludinājums guvis atsaucību un šādā veidā izdevies izplatīt ap 1200 grāmatas eksemplāru. Ienākumi no tiem ļāva Indriķim vismaz uz laiku kļūt par ģimenes apgādnieku — 1807. gada februārī viņš salaulājās ar kalponi Annu. Turpmākajos gados šajā laulībā piedzima četri bērni.

Grāmatas tirāžas otra puse «iegulās». Iespējams, tāpēc netika īstenots Elferfelda nodoms izdot otru Neredzīgā Indriķa dzejoļu krājumu. Apmēram pāris gadu laikā vācu sabiedrībā interese par jaunatrusto dzejnieku bija zudusi, bet latviešu pašiniciatīva šīs grāmatas iegādē bija pārāk niecīga. Arī vairākus gadu desmitus vēlāk, kad parādījās atkārtots Neredzīgā Indriķa dziesmu izdevums (1862), tas neguva atsaucību. Stefenhāgena izdevniecības sludinājumi liecina, ka grāmata netika izpārdota līdz pat 19. gs. beigām.

Kā Neredzīgais Indriķis iekļāvās laikmeta literārajā situācijā? Dažādi autori (J. Lautenbahs-Jūsminšs, T. Zeiferts, A. Birkerts, J. Niedre, V. Labrence) norādījuši uz Neredzīgā Indriķa saistību ar sava laika literatūru, īpaši tuvību Vecā Stendera dzejas pasaulei. Jautājums par tradīciju un novatorismu feodālisma laikmeta latviešu literatūrā īpaši pētāms. Arī Neredzīgā Indriķa dzeja nav izvērtējama bez pagājušā gadsimta sākuma estētiskās gaumes, literārās un sabiedriskās etiķetes pazīšanas. Par to, ka Indriķa dzeja sakņojas Stendera iedibinātajā tradīcijā, liecina daudzie tēlu un mo-

tīvu tiešie pārnesumi, dažkārt veselu dzejoļu atbilstība Stendera didaktiskajai manierei («Māju laime», «Mīlestības laime»). Šī parādība nav pretrunā ar tā laika rakstīšanas paradumiem. Arī Stendera darbos maz oriģinalitātes. Abos Stendera ziņņu krājumos izmantoti pāri par 20 dažādu autoru darbi, kurus viņš samērā brīvi tulkojis.¹ Šajā ziņā Indriķa dzīves laikā maz kas bija mainījies salīdzinājumā ar 17. un 18. gs. miju, kad radās pirmie laicīgās dzejas mēģinājumi latviešu valodā (K. Lauterbaha un L. Depkina darbi) un savā poētikas grāmatā «Der Unteutsche Opitz» (1697) J. Višmanis ieteica dzejošanai izmantot citu autoru dzejoļus. Taču saikne ar G. F. Stendera darbiem izpaužas ne tikai atdarinājumos, parauga meklējumos. Stāstot «par savu pašu bēdu pilnu būšanu, ka tam acu gaisma trūkst», Neredzīgais Indriķis it kā risina slēptu dialogu ar Stendera dzejoli «Tie jušanas prāti». Lai lasītājs piedod šo rindu autores naivo mēģinājumu to rekonstruēt:

Stenders:

Se es to aklu pieminu,
Kas man izspiede asaru,
Tas rād' man, cik tie laimīgi,
Kam visi prāti veseli.

Indriķis:

Un kas par to būtu,
Ja ar raudām vien
Pavadīta klātu
Katru dzīves dienu?

Stenders:

Viņš neko redz, jo tumšumi
Tam apklāj visu pasauli.
Tam nelec jauka saulīte,
Tam viņa ar nenorietē.

Indriķis:

Saule zemi silda
Un ar augļiem pilda;
Tiešām ir priekš man'
Tā jau strādā gan..
Lapas katru koku

¹ Vecais Stenders. Dzīve un darbi. R., 1938, 267. lpp.

Dar' pazīstamu,
Ja tik to ar roku
Ķērdams aizņemu.
Smarša puķes rāda...
Ceļu gan ar roku
Taustīt nespēju;
Par to turu koku,
Ar ko meklēju
Pazīt savas tekas.
Kājas arī liekās
Samanīgas būt...

Iepretī Stendera sensuālistiskās pasaules izzināšanas abstraktajiem priekšstatiem Indriķis pārdomāti, ar pašcieņu pretstata savu «būšanu». Sajā gadījumā tā ir līdzvērtīgu partneru saruna.

Vērtējot 19. gs. sākuma latviešu literatūras parādības Eiropas literatūras kontekstā, jāievēro, ka loģisks salīdzinājums iespējams tikai ar citu tautu zemnieku lasāmvielu, nevis «augsto literatūru». Laikmetā, kad Eiropā zemnieki lasīja tikai «svēto dzīves aprakstus», «tautas grāmatas» (viduslaiku leģendas primitīvā izklāstā) vai «zilo bibliotēku» (zemas kvalitātes lubu literatūru), Elkaleju mājās dzīvoja vīrs, kas tiecās savu pasaules izjūtu izteikt ar mākslas līdzekļiem. Tas ir fakts, ko nedrīkst novērtēt pārāk zemu.

Vācu autorus latviešu literatūrā no adresātiem šķīra sociāla un garīga distance, kas noteica viņu literārās darbības raksturu. Tā nebija pašatklāsmes literatūra, kur autori risinātu savas dzīves būtiskākos jautājumus, paustu savus personiskākos uzskatus. (Vajadzības gadījumā to darīja ar vācu valodas starpniecību. Piemēram minami G. F. Stendera un K. G. Elferfelda filozofiskie sacerējumi.) Ar latviešu zemniekiem adresētajām grāmatām šie literāti realizēja tikai savu apgaismes un racionālisma strāvojumu ietekmē izveidojušos pārliecību par latviešu dzīvē nepieciešamo.

Turpretim Neredzīgā Indriķa dzejā ir tam laikam neparasti liela subjektīvā pārdzīvojuma deva. Atsevišķos dzejoļos sastopama precīza, zemniekiem raksturīga dabas izjūta:

Skat, kā rudens sēja zel,
Katrīs asmiņš stobru cel.
Kas bij ziemu novārdzis,
Tas nu jauki iespirdzis.

Savas garīgās bagātības apzināšanās («Sirds ar manu garu / Manas grāmatas») piešķīra viņam drošības sajūtu; necilā vienmuļā darba ikdiena viņa acīs, runājot O. Vācieša vārdiem, bija «dziesmas vērta».

Neredzīgā Indriķa dzejoļu grāmatā samērā liela vieta ierādīta mīlestībai un draudzībai. Pirms viņa G. F. Stenders dzejā atbilstoši racionālisma ētikas nostādnēm draudzību kā saprātīgas jūtas akcentēja pretstatā mīlestībai, kaislībai. Mīlestība Stendera darbos galvenokārt parādās sižetiskajos citu autoru dzejas lokalizējumos («Indriķa gaudas» u. c.) kā sentimentālisma tradīcijās veidoto tēlu atribūts bez dziļāka šo jūtu iekšējās struktūras izrisinājuma. Neredzīgajam Indriķim mīlestība un draudzība cieši saistītas. Draudzība viņa izpratnē dara mīlestību apgarotāku, dod tai pamatojumu:

Draugs draugu mīli apkampj, glauda,
Viens otram bēdas remdina
Un kopā dažu prieku bauda
Tie, kas viens otru mīlina.

Mīlestības jūtas ir tās, kas piešķir cilvēka dzīvei jēgu, piepildījumu, dara to gaišāku:

Nāc, zelta stunda! drīz ar godu
Un manu sird' iepriecēt sāc,
Caur to, ka draugu sev atrodu,
Nāc jel, tu jauka laime, nāc!

Neredzīgais Indriķis vairījās no vientulības, negribēja dzīvot, «aprimdams siržu cietumā». Šāda emociju plūsma pret citiem cilvēkiem nebija rodama racionālistu literatūrā. Neizglītotais, kuslais un vārgais dziesminieks šai ziņā bija krietni pārāks par mācītajiem laikabiedriem. G. F. Stenders rakstīja, «kā vajag», Elferfelds ielika varoņos tās «jušanas», ko uzskatīja par vajadzīgu redzēt zemniekos. Neredzīgais Indriķis centās rakstīt to, ko pats juta.

Tomēr dzejnieka atklātības pakāpi sacerējumos nenosaka tikai dzīves pieredze. Te liela nozīme sabiedrības priekšstatiem par cilvēka dzīvi, izturēšanos, rīcības motīviem utt. Šie priekšstati neapšaubāmi ietekmējuši Indriķa mīlestības dziesmas. Lai gan tās radušās, domājot par konkrētu sievieti — dzīvesbiedri Annu, tur maz ārēja vienreizīguma. Tik delikātā jautājumā kā mīlestība dzejnieks, šķiet, apzināti centies nepārkāpt pieļaujamības robežas. Individuālā mīlas lirika latviešu dzejā attīstās gausi. Vēl A. Pumpuram tā ir «Ahileja papēdis». Liekas, šā dzejas atzara sakuplošana lielā mērā atkarīga no personības emancipācijas pakāpes sabiedrībā.

Neredzīgais Indriķis atstājis mantojumā arī vairākus veltījuma dzejoļus, no kuriem interesantākais šķiet veltījums Elferfeldam, jo sniedz ieskatu abu šo cilvēku sadarbībā:

Tikko mans prāts izdomāja,
Jūs' mīlā roka rakstīja
Un sūtīja, kur pieklājās,
Caur ko man laime vairojās.
Nebūtu man tāds palīgs dots,
Tad nebūtu nei prieks, nei gods.

Divi dzimtbūšanas atcelšanai veltītie dzejoļi idejiskā ziņā atkārtο vācu muižniecības ideologu nostādni; tie liecina, ka Indriķim nebija sava ideāla šajā lietā. Viens no tiem — «Brīvestības precības» dziedams lomās. Formas izvēli, šķiet, ietekmējis K. G. Elferfelds. Viņa «Līgsmības grāmatā» rodami viencēlieni, teatralizētas rotaļas, kas paredzētas jaunu sadzīves normu apguvei zemnieku vidū.

Neredzīgā Indriķa dzejā bieži pieminēts dievs. Indriķis bija reliģiozs. Prasīt no 19. gs. pirmās puses zemnieka ateismu būtu nesaprātīgi (tas attiecas uz visām tā laika Eiropas zemēm).

Tāpat kā daudzām citām tautām, arī latviešiem dzejas sākotne saistīta ar mūziku, laikam arī būtu pētāma šādā sintēzē. Atbilstoši sava laika tradīcijai Neredzīgā Indriķa darbi bija domāti dziedāšanai. Jau agrāk zināmas melodijas

(Indriķim bieži no Stendera dziesmām patapinātas) sniedza precīzus norādījumus par teksta intonatīvu uztveri. Atšķirībā no vācu tautības literātiem, kam latviešu valoda nebija dzimtā, Neredzīgā Indriķa dziesmās fonētika un sintakse ir «caurspīdīgāka», tur nav skaņu un konstrukciju sablīvējumu. Neredzīgajam Indriķim neapšaubāmi piemita dzejnieka dotības.

Savās dziesmās Neredzīgais Indriķis necentās izrauties no «tumšo māju» apkārtnes, tur gūstamo priekšstatu loka. Literārās tradīcijas pazīšana bija līdzeklis pārdzīvotā atainošanai. Viņa dzejā nebija tādas sociālo tipu, sižetu daudzveidības kā tolaik latviešu lasītāju iecienītajām G. F. Stendera «Ziņu lustēm». Bet feodālisma norieta laika sabiedrība alka redzēt cilvēkus darbībā, tai vajadzēja paraugus un pamācības. Neredzīgā Indriķa sociālā pieredze bija pārāk ierobežota, lai apmierinātu šīs prasības. Iespējams, te meklējami viņa nepopularitātes cēloņi.

Mūsdienu cilvēks šajā dzejā var vērot subjektīvas pasaules izjūtas sākotni latviešu lirikas vēsturē.

Pavasara dziesma

Meld. Nakts un klusums apkārt man

Jauka saule mirdzina,
Visas lietas spirdzina;
Viss no jauna zaļojās,
Mūsu sirds iepriecājās.

2. Ziemas raize mitējās,
Visa daba priecājās;
Kas vien līst un kustēt māc,
Viss no jauna dzīvot sāk.
3. Sals un aukstums atstāj mūs,
Saule jodž jo silta būs,
Auglīgs lietus zemē nāk,
Caur ko zāle zaļot sāk.
4. Ir tas mūsu sirdīs cel
Prieku, ka tā zāle zel,
No kā lopiņš barību
Dabū jau uz ganību,
5. Par ko dažs jau bēdājies
Un ar raizēm pūlējies,
Kuram siens un salmiņi
Trūke, ar ko lopiņi
6. Ziemu top uzturēti,
Bet nu ir tie vadīti
Jaukā, zaļā ganībā;
Prieks ir mūsu cerība.

neredsiga Indrika

Dseefmas.

Jelgamâ, 1806.

pee J. B. Steffenhagen un dehta.

Pirmizdevuma titullapa. (VB)

A. Zemiša foto.

7. Agri rītā laiciņā
Arājs steidzās lauciņā
Un to zemes darbu sāk,
Caur ko no tās augļi nāk.
8. Ir tā maza skudriņa
Steidz uz sava celiņa
Un sev meklē barību,
Ko uzturēt dzīvību.
9. Putni, kas bij tālumā
No mums ziemas aukstumā,
Tie nu atkal pie mums nāk,
Mūsu zemē dzīvot sāk.
10. Dienu saskrien pulciņos,
Jaktē zaļos kociņos;
Bet, kad vakariņš atnāk,
Tad ikkatris klusēt māk.
11. Tik kā lagzdīgaliņa
Daudz necienī miedziņa,
Bet, kur puķes-koki zied,
Tur tā dien' un nakti dzied.
12. Rītos, kā mēs mostamies
Un no gultas ceļamies,
Tūdaļ mūsu austiņās
Atskan putnu dziesmiņas.
13. Pirms no tiem, kas sētiņās
Iraid mūsu ēciņās
Un kas mūsu pajuntos
Dzīvo savos mājokļos.
14. Cīrulītis klaijumos
Piegulniekiem ziņu dos,

Kad jau laiks ir uzmosties
Savus lopus skatīties.

15. Skat, kā rudens sēja zel,
Katrīs asmiņš stobru cel.
Kas bij ziemu novārdzis,
Tas nu jauki iespirdzis.
16. Zaļo mums par laimību!
Sējējs steidz ar priecību
Atkal pavasarā sēt
To, kas nevar ziemu spēt
17. Izciest salu, aukstumu,
Lai ar saules siltumu
In ar jauku gaisiņu
Aug par mūsu laimību.
18. Bet lai mēs šo laimību
Valkojam ar godību,
Lai cits citu mīlojam
Un bez grēkiem līgsmojam.

**Par savu pašu bēdu pilnu būšanu,
ka tam acu gaisma trūkst**

Meld. Ziedi¹, vijolīte!

Manās tumšās mājās
Ir man bēdu gan.
Tas, kam labi klājās,
To neprot, ka man
Grūti ir jāmalda,

¹ 1806. gadā izdevumā kļūdaini «Dziedi...»

Taču sirds jāvalda
Man no skumības
Ir iekš priecības.

2. Un kas par to būtu,
Ja ar raudām vien
Pavadīta kļūtu
Katra dzīves dien'?
Velti, prātiņ, rādi
Dienu, kam vienādi
Iraid nakts un dien'
Tumši laiki vien.

3. Ne! jau nebūs smādēt
Dieva gudribu
Tam, kas negrib skādēt
Savu laimību.
Saule zemi silda
Un ar augļiem pilda;
Tiesām ir priekš man'
Tā jau strādā gan.

4. Darbu manām rokām
Gaišums gan nešķir,
Jebšu tas ar mokām
Man jāstrādā ir.
Ko es gaismā daru,
To ir tumsā varu
Darīt; tumšums gan
Nevar kavēt man.

5. Bet, ja dievs nebūtu
Pie man' visur klāt,
Ak, ciek ātri kļūtu
Es no sava prāt'
Skādēts dažās lietās.

Bet dievs visās vietās
Mani zin un redz
Un priekš briesmām sedz.

6. Nebūt' dievs man dēvis
Smalku taustišan'
Un vēl klāt no sevis
Gudru saprašan',
Kur es tad paliktu?
Kas ar man' notiktu?
Tad starp ļaudīm gan
Maz būt' vietas man.

7. Bet, lai dažas bēdas
Nu ar jācieš ir,
Ar ko sirds gan ēdās,
Taču dievs piešķir
Manim manu tiesu,
Ko uzturēt miesu;
Lai dažs trūkums ar,
Tas jo gudru dar.

8. Citi mācās skolā
Labas grāmatas,
Kas tiem lustes sola
Lab' sataisītas.
Bet man tās aizliegtas
Un par tām piesniegtas
Citas lietas ir,
Kā dievs to nošķir.

9. Sirds ar manu garu
Manas grāmatas,
Ko es lasīt varu
Ir iekš tumsības.
Tās nepaliek mājās,

Bet, kā godam klājās,
Visur pie man' klāt,
Ligsmo manu prāt'.

10. Lapas katru koku
Dar' pazīstamu,
Ja tik to ar roku
Ķērdams aizņemu.
Smarša puķes rāda,
Jebšu nezin kāda,
Kuras ziedos spīd
Tukšums katru brīd'.
11. Ceļu gan ar roku
Taustīt nespēju,
Par to turu koku,
Ar ko meklēju
Pazīt savas tekas.
Kājas arī liekās
Samanīgas būt,
Jebšu nāk gan grūt'.
12. Lai gan par man' smeijās
Cits kāds pārgalvis,
Viņš gar man' gan reijās,
Taču nezin vis,
Kā tam pašam klāsies,
Voi tam prieks vien krāsies,
Jeb voi bēdas ar
Viņam pieklūt var.
13. Cits man vēlē nāvi —
Ak tu negantnieks!
Kāpēc rādies sevi
Tu tāds skaudenieks?
Voi, kad es nebūtu,

Tu jo bagāts kļūtu?
Voi es gan ko tev
Laupīju priekš sev?

14. Ja tev savas rokas
Palīgā man sniegt
Iraid grūtas mokas,
To ar vari liegt.
Gan dievs par man' gādās,
Tēvs jau allaž strādās
Tā, kā bērniņi
Paliks laimīgi.

15. Ir starp laudīm rasies,
Ko vald' mīlība,
Palīgs, caur ko krāsies
Manim laimība.
Dieviņš lai tos svētī
Druvās, šķūņos, klētī,
Kuru rokas prot
Nabadziņiem dot.

Mīlestības dziesma

Meld. Kā varīgs kārums miegu gaid'

Ak, kā tas pirmais mīlīgs vārds,
Ko dzirdēju no tevis,
Bij ļoti manai sirdij gārds!
Es turu to iekš sevis
Vēl tagad, kā tu dzirdi,
Ar priecību;
Tas pilda manu sirdi
Ar istu mīlību

2. Un skubina man' milēt tev'
Ar uzticīgu prātu,
Ne pārgalvīgi vilkties sev
Un pamest pēc atstātu.
Pie tevis man jo saldi
Tik kavēties,
Kā tur, kur pilni galdi
Ir, gārdi mieloties.
3. Ja skauģi grib mūs' mīlību
Ar savas blēņu skolas
Izdeldēt un mūs' priecību
Ar bēdām pārmit solās;
Mums paliek prieks, bet viņiem
Krīt skumība,
Mums saule spīd, un viņi
Sev' aizslēdz tumsībā.
4. Kam šaubījies tad, trakulīt,
Dod mututiņu saldu!
Lai šķiet mums gan tā pasaulīt'
Celt priekšā žultes galdu.
Tie nesavīst iekš kauna,
Kas mīlību
Tur, bet izbēg no ļauna
Un bauda priecību.
5. Tā mīlība, kas tagad mūs
Sedz, mūsu sirdīs taisa
To saiti, kas tik cieta būs,
Ko neviens rauj, nei raisa.
Kad nāvē šķirti kļūsim,
Tad mūžībā
Mēs atkal draugi būsīm
Nebeigtā mīlībā.

6. Kad vecums nāk, tad skaistums gan
Novītis mums palēni,
Tik labi tev, kā arī man;
Tomēr šo goda kroni,
No augsta dieva dotu,
Mēs domājam
Sev paliekamu rotu,
Kamēr še dzīvojam.
7. Kad godam uzticīga sirds
Pret draugu draugam rodās,
Lai būt' jo karsta bēdu pirts,
Tiem mīlība nezūdās.
Tie sniedz viens otram rokas
Labprātīgi,
Caur ko zūd dažas mokas,
Tie dzīvo priecīgi.

*Teksta publikācija sagatavota pēc Neredzīgā Indriķa
dzejoļu krājuma pirmizdevuma 1806. gadā.*

KĀDAS VĀRDNICAS TRISSIMT GADU

1683. gadā Viļņā iespiesta Georga Elgera poļu-latīņu-latviešu vārdnīca «*Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum*». Titulā norādīts, ka šī vārdnīca publicēta par prieku centīgajai jeb zinātkārajai jaunatnei («*In gratiam studiosae iuventutis in lucem datum*»). Ievērojama šī vārdnīca ir ne vien ar savu senumu, bet arī ar to, ka tā ir pirmā vārdnīca, ko sarakstījis latvietis.¹ Jau 1638. gadā Rīgā bija izdota G. Mancela vācu-latviešu vārdnīca («*Lettus*»), ko pazina arī Elgers, jo viņš iesaistījis savā vārdnīcā vairākus desmitus Mancela doto vārdu. Taču Elgera vārdnīca ir daudz plašāka par Mancela vārdnīcu, tanī daudz pilnīgāk pārstāvētas 17. gadsimta latviešu valodas bagātības; jo svarīgi, ka Elgers sniedz Latvijas austrumdaļas (Vidzemes, Latgales) leksiku, turpretī Mancelis atspoguļo galvenokārt Kurzemes un Zemgales vārdu krājumu.

Georgs Elgers (dažkārt literatūrā dēvēts arī par Juri Elgeru) dzimis Valmierā ap 1585. gadu. Viņa vecāki laikam bija ienācēji no lībisko izlokšņu apvidus, jo Elgera latviešu valodas rakstos, sevišķi viņa vārdnīcā, ir raksturīgas lībisko izlokšņu formas. Iespējams, ka vecāki (vai vecvecāki) agrāk bijuši zvejnieki, jo vidusleļvācu *elger* nozīmē 'zušu zvejnieks'; šo vācisko uzvārdu viņi varēja dabūt, kļūstot par pilsētniekiem.

G. Elgera vecāki laikam ir bijuši diezgan turīgi, jo dēlu viņi sūtīja mācīties Rīgas domskolā. Kaut gan vecāki bija

¹ Ka G. Elgers ir bijis latvietis, daži autori (piemēram, docents E. Volters) konstatējuši jau šā gadsimta sākumā. Jaunos pierādījumus tam sniedz pēdējos gadu desmitos publicētie jezuītu arhīvu materiāli.

luterticīgi, Georgs 1607. gadā iestājās jezuītu ordenī. Viņš turpināja izglītību Polockas kolēģijā un pēc tam studēja filozofiju Braunsbergas (tagad Braņjevo, Polijā) universitātē. Divus gadus Elgers bija gramatikas un poētikas lektors, pēc tam studēja teoloģiju Nesvežā (Polijā). Sekoja darba pienākumi, arī diplomātiski uzdevumi, vairākās vietās — Rīgā, Cēsīs, Smolenskā, Oršā un citur. Kādu laiku darbojamies Braunsbergā, Elgers sagatavoja dažas garīga satura grāmatas latviešu valodā, to vidū dziesmu grāmatu (1621). 1630. gadā Elgeru nosūtīja uz Daugavpili, un tur viņš ar nelieliem pārtraukumiem darbojās līdz savai nāvei 1672. gadā.

1638. gadā Elgeru iecēla par jaundibinātās Daugavpils kolēģijas un tās vidusskolas priekšnieku. 1642. gadā šajā skolā atvēra sintakses un poētikas klases, kurās mācīja pats Elgers. Viņš nodibināja arī pamatskolu. Un, lūk, šo skolu, galvenokārt vidusskolas audzēkņu vajadzībām Elgers ap 1640. gadu sāka rakstīt savu triju valodu vārdnīcu.

Skolā Elgera vārdnīca lietota rokraksta veidā, laikam pārrakstīta vairākos eksemplāros. Vārdnīca iespiesta tikai vienpadsmit gadus pēc Elgera nāves — 1683. gadā. Manuskripts, protams, nebija viena vai dažu gadu darbs, tas izveidots ilgākā laikā, tāpēc arī latviešu vārdu rakstījumā nav vienveidīgas ortogrāfijas. Sagatavojot manuskriptu iespiešanai, šis atšķirības nav novērstas; iespējams, ka korektors neprata latviešu valodu, tāpēc iespiedumā ir arī diezgan daudz kļūdu.

Kāpēc vārdnīcu vajadzēja iespiest, ja Elgera laikā skolā iztika ar rokraksta eksemplāriem? Polija, kuras rokās no Livonijas bija tikai Latgale, joprojām loloja domu atgūt arī Vidzemi, un šo ideju atbalstīja arī katoļu baznīca, gan sūtot uz zviedru Vidzemi savus misionārus, gan iespiežot literatūru vidus dialektā. Jo aktīva šī darbība bija 17. gadsimta pēdējos gadu desmitos, un tās veicināšanai varēja noderēt arī Elgera vārdnīca.

Elgera vārdnīca ir diezgan liela apjoma: tanī ir 683 lappuses (6 titula un ievada lappuses, 677 teksta lappuses;

dažas lappuses klūdaini numurētas ar vienu un to pašu skaitli, tā ka teksts beidzas ar 674. lappusi). Vārdnīcā ir apmēram 14 000 šķirkļu; tā kā daudzos šķirkļos tulkošanai lietoti vairāki latviešu valodas sinonīmi, kopējais vārdnīcā ietvertu latviešu vārdu skaits sniedzas pie 20 tūkstošiem. (Salīdzinājumam: G. Manceļa 1638. gada vārdnīcā ir apmēram 6000 latviešu vārdu.) Vārdnīcas pamatvaloda ir poļu, otra valoda latīņu un trešā — latviešu. Poļu un latviešu valodas teksts iespīests fraktūrā (t. s. gotiskajiem burtiem), latīņu teksts antikvā (t. s. latīņu burtiem). Sinonīmiskie vārdi un vārdu savienojumi atdalīti gan ar komatu (latīņu tekstā), gan ar slīpu svītru (poļu un latviešu tekstā).

Par paraugu Elgeram noderēja lietuvieša K. Širvida «Triju valodu vārdnīca» («Dictionarivm trivm lingvarvm») — poļu-latīņu-lietuviešu vārdnīca, kuras pirmais izdevums iespīests Viļņā 1629. gadā. Elgera vārdnīcas poļu un latīņu teksts gandrīz pilnīgi saskan ar Širvida vārdnīcas 3. izdevumu (1642). Atšķirības tomēr ir vārdnīcas izveidojumā. Piemēram, lai vārdnīcu labāk varētu lietot arī latīņu valodas apgūšanai, Elgers latīņu vārdiem bieži devis pamatformas un norādi uz lietvārdu dzimti, kā nav Širvida vārdnīcā. Pamatformas dotas arī latviešu valodas vārdiem.

Kaut gan Elgers darbojās Daugavpilī, tātad augšzemnieku novadā, viņa vārdnīcas latviešu teksts rakstīts vidus dialektā, norādot tikai uz atsevišķām paralēlām izlokšņu formām vai atsevišķiem atšķirīgiem izlokšņu vārdiem (ar norādi *D.*-dialektā):

Sieva / *D.* Sīva. (282)¹

Neskīstums / *D.* necīstums. (265)

Latviešu tekstam G. Elgers izveidoja īpatnēju ortogrāfiju uz poļu ortogrāfijas bāzes. Piemēram, viņš lietoja poļu ortogrāfijas īpatnējos burtus *čž* un burtkopu *sz*, lai apzīmētu latviešu valodas skaņas *č ž š*. Burtu *i* lietoja arī kā līdzskaņu mīkstinājuma zīmi: *liaudis*. Ja G. Elgers ortogrāfijas izveidē

¹ Piemēri mūsdienu rakstībā. Iekavās vārdnīcas lappuse.

būtu bijis konsekvents, jaunā ortogrāfija būtu vienkāršāka nekā G. Mancela ieviestā vāciskā latviešu rakstu ortogrāfija ar *h* kā garumzīmi un daudzām sarežģītām burtkopām.

G. Elgera vārdnīcas šķirkļa paraugs oriģinālrakstijumā (tikai aizstājot gotiskos burtus ar latīņu burtiem):

Oracz. Agricola, colonus, cultor agrorum. Arrais / zemneks / darbneks / smirduwys. (340)

Libisko izlokšņu iezīmes Elgera vārdnīcas latviešu tekstā visspilgtāk parādās sieviešu dzimtes sarukumā un darbības vārdu 3. personas formu lietošanā arī 1. personā. Ir arī dažas fonētiskas īpatnības. Piemēri ar raksturīgām libisko izlokšņu formām (mūsdienu rakstībā):

labs dzīsls ('dzīsla', 453)

tas sīrds man apskērmeis (471)

Kvakše / kurste tie vardi. (483)

Es mazgā / izmazgā / izskalo. (474)

Es ieskābas / es top skābs. *D.* Es apskērmjas. (185)

Es aptērpas / apvelkas. (296)

Libiskā dialekta īpatnības Elgera vārdnīcā redzamas ļoti daudzos šķirkļos, bet nevar teikt, ka tās vārdnīcā dominē. Elgers pavādīja bērnību vidus dialekta runātāju vidū, arī vēlāk daudzus gadus darbojās apvidos, kur runāja vidus dialektu (piemēram, Cēsīs un to apkārtnē), un šā dialekta rakstu paraugi viņam bija pieejami G. Mancela un citu autoru darbos. Tāpēc arī Elgera vārdnīcā mijas libiskā un vidus dialekta formas.

Elgera vārdnīca ir ievērojama kā vēstures, sevišķi valodas vēstures, avots. Te sastopamas daudzas senas, 17. gadsimtā lietotas, bet tagad jau izzudušas valodas formas. Piemēram, daudzi i-celma vārdi vienskaitļa nominatīvā un genitīvā rakstīti ar galotni *-is*: *avis* (351), *vātis* (595), *no sirdis diben* (490).

Kā zināms, 17. gadsimtā galīgi konsolidējās latviešu tau-tība. Elgera vārdnīca parāda, ka Austrumlatvijā šajā laikā pamatos bija nostabilizējies tas pats leksikas fonds, kas pārējā Latvijā. Taču no bijušām cilšu valodām te bija

saglabājušies vēl atsevišķi īpatnēji vārdi. Piemēram, vārdnīcā sastopams tagad jau sen izzudušais un tikai vietvārdos saglabājies ķēves nosaukums *asa* (Elgers dod augšzemnieku dialekta formu *osa*) no senāka *asva* (lietuviešu *ašvā*); šis vārds vēl saglabājies vietvārdos *Asupe*, *Asūne*, *Asote*, *Asva*, *Asvenieki* u. c. No daudzajiem tagad sen aizmirstajiem vārdiem varam minēt arī *iealis* 'līks, ieliekts' (507; šās saknes vārdi doti arī ar garo patskani: *ieālēt* 'ielocīt', *ieālums* 'līkums, ieliekums', 242), *cēlens* 'grūts' (42), *pupurins* 'biķeris' (130), *uzmaugrs* (*zirgs*) 'ar iemauktiem' (351). Vārdnīcā sastopamas daudzu vārdu senākās nozīmes, piemēram, *labība* 'manta, labums' («Labība bes mantnieku», 453), *mārcins* (*mārciņš*) 'svars' teikumā: («Tiese [tieši] vienādīgs mārcins», 573), *adīt* 'šūt ar adatu' *adīts*-izšūts, 611).

Elgers latvisko vairākus internacionālismus, veidojot to latviskās formas tuvu oriģinālvalodas formām, piemēram: *akadēmija* (1), *doktors* (193). Dažus internacionālismus Elgers latviešu valodā izsaka aprakstoši, piemēram, *humāns* — «laipīgs, rāms cilvēks, cilvēcīgs» (203), (*pavasara*) *ekvinokcijas* — «saules atlēkšana» (412).

Elgera vārdnīcu raksturo liela sinonīmu bagātība. Ieskatām minēsim dažas sinonīmu rindas.

Substantīvi

Bende / bērice / laužitais / mocitais. (127)

Bikses / ūzas / paslavas. (378)

Liksta / likta / nelaime / nelaimība / krusts / bēda / Dieva riksta / Dieva sodība. *D.* līgзда / baila / izbaila / noskumsēna. (60, 257)

Skirsts 'šķirsts' / lāda / kārpa 'kārbā' *D.* skrīna. (124)

Slepkavs / merdels. *D.* rozboinieks. (469)

Adjektīvi

Apalš / aploks. (295)

Caklis / akilis / līksmīgs. *D.* Žiglis. (305)

Laisks / kūtrs / lēns / nevīzams. (259)

Miglains / miglīgs / miglīga diena / apmiglots / apmācis / mukls laiks / mākons laiks / zems laiks. (34, 216)

Sapratīgs / mācīgs / gudrs / daudzi redzeis / iemanīgs.
(14)

Adverbi

Parmetu / parlieku / parpārem / bagāt(i). (293)

Verbi

Es aīslīdzu / es aīssaku. (260)

Es aīzvēlē / es aīzliedz / aīzsak / es aīzkavē. (104)

Es apmīldu / es mald / es bokst. (16)

Es bakstu / es urdu / urdenā / skubenā / duru. (143)

Es baras / es sabaras / sabramē / es pabaras / es gānī /
es nogānī / es ķīvē / es ķēzī / noķēzī / es laīskā / es ielaīskā /
es nolāīskā / es lamā / es nolamā / es ļaunu bīlē / es lādē /
es nolādē / es islamā / es īslaīskā / es salīebjas / es saķī-
vējas / es sunī / es issunī / es sķendī / es issķendī / es
rejas / es sarejas / es popīrā / es ķibelē. (513)

Es izlasu / īzvēlē / īzlūko / izredzē. (294)

Es laupu / es postī / es plunderē / es sīru. (203)

Es medī / es aurē. (201; arī substantīvi: Medenieks /
aurnieks)

Es negantā / nolādē / pārvērtē / briesmojas. (320)

Es pamīrkstu / apmīrkstu / topu slapš. (228)

Dažkārt doti sinonīmiski vārdu savienojumi, piemēram:

Rasa krīt / rasa metas. (463)

Es kļūstu tauks / es aug augumā / es top resnaks / es
īemu resnumā / biezumā. (222)

Esam pieminējuši tikai nelielu daļu no Elgera vārdnīcas
valodas bagātībām. Tikai niecīga daļa no šīm bagātībām
atspoguļota arī K. Milenbaha «Latviešu valodas vārdnīcā». Pilnīgi analizētas, šīs valodas bagātības dos dziļāku ieskatu
17. gadsimta latviešu valodā. Daudzi vārdi varētu bagātināt
arī mūsdienu latviešu literāro valodu.

JĀŅA PORUKA VĒSTULES LIGAVAI

(Konstantīna Karuļa ievads un komentāri)

Ar Ernestīni Pētersoni dzejnieks Jānis Poruks iepazīnās 1901. gada 22. martā. Kopā ar diviem studiju biedriem viņš brauca uz Dzērbeni un Piebalgu; Dzērbenē dzīvoja studenta Aleksandra Eversa vecāki, un viņu mājā vienmēr varēja pavadīt jautras dienas, bet Piebalgu dzejnieks bija iemīlojis skaistās dabas dēļ. Cēsīs bija jāgaida pajūgs — un studenti iegāja Viesīgās biedrības bufetē paēst vakariņas. Viesīgā biedrība toreiz atradās Vaļņu ielā 13 — skolotāja un ērgelnieka Jāņa Voldemāra Bērzona namā. No biedrības sarīkojumu zāles atskanēja dziesmas un mūzika: tur Cēsu un tuvējās apkārtnes jaunieši gatavojās lieldienās izrādāmai dziesmuspēlei. Arī studenti devās turp un uzsāka jautras valodas ar cēsiniekiem.

J. Poruks piesēdās pie klavierēm un, kā parasti, kad bija labā noskaņojumā, improvizēja. Viņš variēja R. Vāgnera tēmas un latviešu tautasdziesmas. J. Poruks muzicēja ar dziļu izjūtu, spēlējot viņš aizmirsās, un arī klausītājus mūzika tik ļoti valdzināja, ka nemanot pagāja pāris stundu. Teātra mēģinājumu nesteidza, jo nebija vēl ieradusies viena no galveno lomu tēlotājām. Aizkavējusies viņa ienāca, kad Poruks atskaņoja pēdējo tautasdziesmu. Viņš bija noguris. Klausītāji jūsmīgi aplaudēja. Poruks pacēla acis un ievēroja, ka otrpus flīģeļa nostājusies kāda meitene un noraugās viņā ar sirsnīgu skatienu. Viņa bija slaida, sārtiem vaigiem, un pār pleciem viņai bija noslīdējušas divas tumšdzeltenas bizes. Viņi iepazīnās.

Meitene bija Ernestīne Pētersone no netālajām Lāču mājām. Šo tikšanos un pašu dzejnieku šajā vakarā viņa

labi atcerējās vēl pēc daudziem gadiem: «Noguris, bāls — tikai tumši kvēloja acis un raudzījās uz mani. Viņa biedri šāvās priekšā, trieca jautri. Poruks klusi raugās šurp. Tad viņš atstāj zāli, bet pēc īsa laiciņa nāk taisni šurp uz mani. Es skatos un brīnos, vai tas ir tas pats sapņojošais puisis, kādu es sev viņu biju priekšā stādījusies, lasot viņa «Es zinu, kā roze plaukst». Tas nav arī tas salonu lauva un dāmu milulis, par kādu Rūdolfs Blaumanis man tika bieži stāstījis, ar kuru viņš sarunājies tikai dzejās un meldijās, tas ir, operasveidīgi. Poruks ir neveikls un meklē pēc vārdiem. Acumirkli es sajūtu, ka man viņam jāpalīdz, un drīz mēs triecam šo un to, tas ir, es runāju, un Poruks klausās, kamēr mūsu direktors atgādina, ka laiks sākt mēģināt. Stud[enti] atvadās un apsolās būt lieldienās uz teātri. Poruks netaisās nekur, bet lūkojas uz mani, lai es viņu lūgtu, bet es arī ciešu kļu.»¹

J. Poruks ieradās uz izrādi. «Lieldienās ieraudzīju Poruku pirmajā rindā, bet visu vakaru viņš man netuvojās, tikai viņa acis sekoja man pastāvīgi,» stāsta atmiņu tēlojumā Ernestīne jeb, kā viņu dēvēja Poruks un tuvinieki, Erna. Šo saīsināto priekšvārdu viņa lietoja ne tikai korespondencē, bet arī daudzos dokumentos līdz pat mūža beigām.

¹ *Poruka E.* J. Poruks. Materiāli. — Rokraksts J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, inv. № 196607. (Turpmāk: Materiāli.)

E. Poruka trīs reizes rakstījusi atmiņas par dzejnieku. Šis ir viņas pirmais atmiņu stāstījums (20. gadu vidū). Kā redzams no kādas K. Egles vēlāk rakstītas vēstules, šīs atmiņas nodotas Ligoņu Jēkabam ar noteikumu nepublicēt. Otro reizi atmiņas rakstītas 1929. gadā pēc K. Egles lūguma J. Poruka Kopotu rakstu vajadzībām. Šajās atmiņās minētie dati izlietoti R. Egles apcerējumam «Poruka Jānis» Kopotu rakstu 20. sējumā (1930). Atmiņu rokraksts glabājas LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā. (Tālāk: Atmiņas.)

Trešo reizi atmiņas rakstītas atkal pēc K. Egles ierosinājuma 1942. gadā, un šis manuskripts ir publicēts: *Poruka E.* Atmiņas par Jāni Poruku. — Latvju Mēnešraksts, 1943, 149.—154., 213.—224. lpp.

Saturā visumā saskanēdami, šie atmiņu rakstījumi tomēr atšķiras situāciju raksturojumā un tēlojumā; katrā atmiņu variantā ir minēti arī tādi fakti, kuru nav pārējos variantos.

Pagāja pāris mēnešu, un Erna jau bija aizmirsusi Poruku. Viņa laiku pavadīja ļoti jautri. Par lielo māju saimniecību gādāja māte (ar tēvu viņa bija šķīrusies), mājās tikpat kā nekādu pienākumu Ernai nebija. Māte bija ļoti praktiskas dabas cilvēks, bet mīlēja jautrību un labprāt uzņēma savās mājās viesus. To vidū bija ne vien Cēsu intelīgence, bet arī rakstnieki un mākslinieki no Rīgas; tā, piemēram, vairākkārt Lāčos viesojās ~~Rūdolfs~~ Blaumanis un E. Melngailis. (Viņu viesošanās E. Poruka diēžgan siki attēlojusi rakstā «Atmiņas par Blaumanis». — Latvju Grāmata, 1930, № 1, 12.—15. lpp.) Lāču māte (kā viņu dēvēja arī Blaumanis) labprāt ļāva meitai piedalīties Cēsu un to apkārtnes pašdarbības teātra izrādēs un doties uz ballēm.

Erna Pētersone dzimusi 1875. gada 4. aprīlī (pēc vecā stila — 23. martā), mācījusies Cēsīs un Tērbatā, ieguvusi samērā labu izglītību, aptuveni ģimnāzijas kursa apmērā. Pēc tam viņa devās uz Rīgu, kur mācījās dažādosursos un gribēja kļūt aktrise. Taču mātes pēkšņas saslimšanas dēļ viņai nācās atgriezties mājās un kādu laiku būt par slimnieces kopēju. Pēc tam aktrises karjera likās nereāla un Ernas mīlestība pret teātri izpaudās tikai ļoti aktīvā līdzdalībā pašdarbības sarīkojumos, arī kā režisorei. Erna bija arī kaislīga dejotāja. Kādā vēstulē viņa raksturo šo laiku: «Cēsīs jau arī negarlaikojos, dziedāju visādos koros, bija bezgala daudz pielūdzēju, taisīju tualetes uz katru izrīkumu jaunu, māmiņa naudu neliedza, bija lepna uz savu meitu, kurai nāca precinieki no malu malām.» (Vēstule R. Eglem 1930. gada oktobrī. Orģināls LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas Kārļa Egles fondā.)

Ernai bija trīs māsas un brālis. Vecākā māsa Matilde bija jau minētā Cēsu draudzes skolotāja un ērgelnieka J. V. Bērzona sieva. Otra māsa Hermīne Dance bija ieprecējusies turīgā Cēsu tirgotāju ģimenē, bet šķīrusies un dzīvoja savā namā Cēsīs. Jaunākā māsa Anna (Anete) vēl mācījās un gatavojās zobārstniecības studijām. Ar abām

vecākajām māsām Ernai bija ļoti ciešs kontakts, sevišķi ar Hermīni, kuras namā Cēsīs viņa bieži uzturējās. Hermīne bija inteligenta, ar labu mākslas izpratni; viņa saprata Ernu un bija tai atbalsts visā turpmākajā dzīvē.

Taču Ernas bezrūpīgā dzīve pēkšņi beidzās: «[Ar] Poruku iepazīnos, un bija, it kā visa bezbēdīgā dzīve būtu zudusi, un iestājās dziļa nopietnība. Viņš jau arī bija pavisam citāds, laimīgs, kad nav neviena cilvēka, nemīl sabiedrību, grib tikai ar mani būt kopā.» (Minētā vēstule R. Eglem.)

J. Poruks nebija aizmirsis Ernu, gribēja ar viņu tikties. Jūlija sākumā viņš ieradās Cēsīs un apmetās Centrālviesnīcā Rīgas ielā 17, kas bija tieši pretim H. Dances namam — Rīgas ielā 20. Dzejnieks bija uzzinājis, ka Erna bieži ciešojas pie māsas, un vēroja pa savas istabas logu, vai neieraudzīs viņu. «Viņš sēd Centrālviesnīcā augšā pie loga, un liekas, ka viņam cita darba nebūtu kā skatīties ārā, jo manas māsas Dances dzīvoklis ir taisni pretī, un Poruks raugās pastāvīgi šurp. Tas manevris vilka kādas trīs dienas. Es gan tur Cēsīs nedzīvoju, bet mūsu mājās Lāčos, divas verstis no Cēsīm, bet sevišķs nemiers mani moca iet uz pilsētu skatīties, ko viņš dara. Arvien es viņu atrodu pie loga, it kā kaut ko gaidot. Es palieku pa nakti pie māsas un sēdu cauru nakti aiz gardīņiem pretim viesnīcai, jo ļoti gribas zināt, vai viņš tiešām arī visu nakti sēdēs. Viņš sēd un smēķē. Rītā agri nosūtu Porukam karti — «Šodien Tu te, kurp gan rītu dzīs Tevi Ahasvērus lāsts?». Tikko esmu nosūtījusi karti, kad saņemu dzejoli «*Die Nacht ist meine Königin*» un puķes. Pēc pāris stundām vēstuli.» (Materiāli.)

Ar šo vēstuli sākās J. Poruka sarakstīšanās ar līgavu. Atbildot uz pirmo vēstuli, Erna nosūtīja dzejniekam baltu rozi uz maza, melna samta spilventiņa. (Šo spilventiņu ar rozi J. Poruks glabāja kā dārgu piemiņu, un pēc dzejnieka nāves Erna to ielika viņa šķirstā.) Sekoja atkal Poruka vēstule («bezgala mīla»), kas diemžēl ir pazudusi. Dzejnieks

lūdza iespēju tikties ar Ernu; viņa noteica: vakarā pie Lāču dārza vārtiņiem. Tālākais Ernās stāstījumā:

«Brīnišķīgi skaista nakts. Vēlu es dzirdu fūrmaņa ratus. Tie apklust. Pēc brītiņa Poruks stāv pie bieži ar ceriņiem un meža rozēm apaugušiem vārtiņiem. Poruks ir ļoti uztraukts un nerunā nekā. Es šo to mēģinu, lai nebūtu tik bezmēra neveikli. Mēs atsēžamies lapenē, un bez kāda lieka vārda Poruks stāsta par savu mīlestību uz mani, ka tas likteņa tā nolemts, ka viņš zina un jūt, ka arī es viņu mīlēju. Man paliek savādi, dzirdot izrunātu to, ko es tikko neskaidri sajūtu, neizprotamas bailes. Laikam sajūtas no mūsu briesmīgā likteņa, nezinu, kas viss, kā lai prastu jūtu izteikt. Bet Poruks runā droši un apzinīgi, viss neveiklums zudis. Bet mani tas it kā apvaino, ka viņš tik pašapzinīgs, un es jautāju: bet ja es neteiktu [«jā»]? — Liekas, ka Poruks sabruktu uz galdiņa, viņa galva noliecas zem, rokas dreb. Man paliek tik žēl viņa; un laikam es biju uzcēlusies un stāvēju pie izejas, tomēr nebija spēka to darīt. Es jutu, ka viņš man ir mīļš, bet runāt neviens no mums nevarēja. Pēc ilgāka laika es biju atkal nosēdusies Porukam blakus uz beņķa, viņš glāstīja vārigi manu roku un sāka runāt par mūziku, mākslu utt. Piedurties viņš man neuzdrošinājās, it kā es būtu kaut kas brīnišķīgi trausls, kas acumirkļi var saplīst un izputēt.» (Materiāli.)

«Pēc ilgas klusuciešanas mēs sākām staigāt pa dārzu. Tad jau varēja droši iet, jo visa māja gan sen gulēja. Un dārzs bija burvīgi skaists. Visas puķes ziedēja... un nakts un mēness padarīja to skaistu.» (Atmiņas, 39. lpp.)

«Tad sekoja bezgala skaistas, jaukas dienas, mēs satikāmies katru vakaru un pavadījām visu nakti dārzā. Neviens nekā nezināja. Tās nakts bija tas jaukākais mūsu dzīvē — bez skūpstiem un apkampieniem. Poruks atvēra man neizteicami jauku pasauli, kur sapņi un fantāzija valdīja. Tagad viņam bija tik daudz, ko runāt, stāstīt, un es klausījos, elpu aizmurdējot. Pēc vairāk dienām Poruks gribēja, lai es viņu stādītu savai mātei priekšā. Es atmodos kā no

Neredzīgā Indriķa portrets no U. Šlipenbaha almanaha «Wega» (Jelgava, 1809). Zīmējis J. S. B. Grune, varā grebis Arnts. Paraksts: Neredzīgais latviešu dabas dotais dzejnieks Indriķis no Apriķiem (VB).

A. Zemiša foto.

Māja Tartu, Vanemuines ielā 43, kurā P. Pīpkalējs
dzīvojis 1892. gadā.

A. Viksnas foto 1981. gadā.

sapņa, jo mammas pirmais jautājums taču būtu, kas viņš ir, ko dara, cik ieņēmumi. Un no visa tā es nekā pate nezināju, jo mūsu starpā par to nebija runas bijis. Un es atteicu — nav vajadzīgs.» (Materiāli.)

J. Poruks atgriezās Rīgā, no turienes aizbrauca atkal uz Dzērbeni, rakstīja Ernai un aicināja to uz Vecpiebalgas «puķu balli» 29. jūlijā. Erna tur ieradās ar divām māsām, daudz dejoja, bet ne ar Poruku, kas stāvēja nomaļus. «Tad es piegāju pie viņa, mēs atstājām zāli. Ārā bija tumsa un vējš stiprs, mēs gājām labi tālu līdz vienam kalnam pār žogiem un sētām. Poruks stāstīja man teikas par to kalnu, nezinu, vai eksistējušas vai paša fantāzijas. Tur viņš mani skūpstīja pirmo reizi, stāstīja par savu mīlestību un pagērēja, lai es zvēru viņam uzticību. Solījos bez kādiem zvērastiem viņu mīlēt. Par precēšanos vēl nebija runa. Poruks tikai bijās, ka es viņu atstāšot, kas nozīmējot viņa nāvi.» (Materiāli.)

Jaukais izbraukums beidzās ļoti nepatīkami: J. Porukam otrā dienā uznāca viena no tām slimīgajām greisirdības lēkmēm, kuras viņu mocīja līdz pat nāvei un kuras sagādāja lielas ciešanas kā viņam, tā Ernai. Aizbraukusi mājās, Erna, dziļi aizskarta, uzrakstīja Porukam vēstuli, kurā paziņoja, ka vēlas pārtraukt abu tuvās attiecības. Ernas jūtas pret Poruku nebija vēl visai dziļas, un viņas lēmumu ietekmēja arī paredzamā mātes pretošanās viņu tuvībai. Saņēmis šo vēstuli, J. Poruks ļoti uztraucās, rakstīja Ernai (6. augustā) un tad ieradās pats Cēsīs. «Poruks atsūtīja man zīmi, vai drīkst mani apmeklēt. Ilgi cīnījos ar sevi, jo redzēju, ka es viņu nesaprotu. Un tomēr man trūka spēka atsacīties no viņa.» (Materiāli.) Viņi izrunājās un salaba.

Tad sekoja jauns pārbaudījums. 3. septembrī Poruks atkal ieradās pie Ernas. «Bija vēls rudens vakars, kad Poruks ieradās Lāčos. Ārā vējš un lietus, dārzā nevarēja runāties, un es Poruku uzvedu savā istabā. Ātri pagāja nakts, mēs raudzījāmies skrejošos mākoņos, es turēju savu roku viņam uz pieres, kā viņš to tik ļoti mīlēja, un Poruks stāstīja savas

fantāzijas. Rīts bija pienācis, laudis bija sacēlušies, arī mana mamma, kura redzēja, ka es Poruku pavadu caur dārzu.» (Materiāli.) «Es aizmirsu, ka man mati vaļā. Poruks nakti par viņiem priecājās, kā viņi laistās un spigulo, un gāju viņu pavadīt. Pārņākot ir mana māte verandā pretī — pārskaitusies. «Kāda tu izskaties? Kurš cilvēks staigā ar vaļā matiem? Ko jūs te naktīs darāt? Es aizliedzu viņam manā mājā kāju iecelt, to tu viņam pasaki!»» (Atmiņas, 41. lpp.)

Mātes aizliegums panāca pretējo: Ernā radās spīts un vēlēšanās patstāvīgi izšķirt savu likteni. Saņēmusi dramatisku Poruka vēstuli, viņa rīkojās. «Gāju uz Cēsīm un uzmeklēju Poruku viesnīcā (nevarēju ciest, ka man ko noliedz). Poruks bija pilnīgi slims, gulēja gultā, līdzās es atradu revolveri un arī kādus pulverus. [...] Pulverus es iznīcināju, un revolveri Poruks man apsoliņās atdot veikalā, kur viņš to bija pircis. Kad Poruks bija manā klātbūtnē tā kā atspirdzis, izteicu viņam, lai uz Lāčiem vairs nenāk, kamēr es nebūšu nokārtojusi visu. Poruks aizbrauca uz Rīgu.» (Materiāli.)

Erna paziņoja mātei par savu ciešo nodomu precēties ar Poruku. Kaut arī mātei tas nepatika, Poruks tagad brauca bieži uz Cēsīm un parasti pēc katras tikšanās sūtīja Ernai no Rīgas vēstuli. Decembrī viņi oficiāli saderinājās un nākamā gada 9. augustā salaulājās. Pēc tam kādu laiku vēstules nebija jāraksta, bet intensīva korespondence atjaunojās, kad J. Poruks studēja un strādāja Rīgā un Erna ar meitiņu Karmenu mīta Lāčos; sarakstījās arī vēlākajos gados — kad dzejnieks ārstējās slimnīcā. Pēdējā saglabājusies J. Poruka vēstule sievai ir datēta ar 1909. gada 9. martu.

J. Poruks mira Tērbatā 1911. gada 25. jūnijā, Erna — Rīgā 1956. gada 1. martā.

Ir saglabājušās deviņdesmit divas J. Poruka vēstules līgavai un vēlāk sievai, bez tam dažas vēstules citiem adresātiem. Šīs vēstules pamatos atspoguļo Poruka dziļi intīmos personiskos pārdzīvojumus — viņa mīlestību, vientulības ilgas, ciešanas. Taču svarīga vieta šajās vēstulēs ir arī

Poruka pasaules uzskata izpausmei un viņa attieksmei pret daiļradi. Ir raksturīgi, ka Poruks pats pārvērtē savus agrākos daiļrades principus un atzīst par pamatotu J. Jansona-Brauna aso kritiku par viņa «klibo jēru filozofiju» (1901. gada 7. septembra vēstulē). Zīmīga ir arī vēstulēs paustā J. Poruka asā nostāja pret pilsoņu liekulīgo morāli. Šo motīvu savās atmiņās uzsver arī Ērna: «..cilvēkus viņš neieraudzīja un mācītājus vēl mazāk, jo tie esot liekuļi un meli, bet viņš meklēja visur patiesību un taisnību.» (Atmiņas, 23. lpp.) J. Poruka vēstules ne tikai labāk ļauj izprast viņa daiļradi, bet daudzējādā ziņā tās parāda viņu arī kā cilvēku citādu, nekā viņš raksturots līdzšinējos apcerējumos.

J. Poruks ar līgavu sarunājās (sākumā arī sarakstījās) vācu valodā. No mūsdienu viedokļa tas šķiet visai divaini, jo kā Poruka, tā Pētersonu ģimenes valoda bija latviešu. Taču 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā latviešu inteliģence bieži korespondēja vācu valodā (piemēram, arī Rainis un Aspazija). Daļēji tā bija mode, bet daļēji arī vāciskās izglītības sekas. Pat R. Blaumanis un E. Melngailis, viesodamies Lāčos, runājās vāciski un vācu valodā rakstīja savus vērtējumus Ernai. Kā redzams no Ernās māšas Anetes Pētersones atmiņām,¹ Lāčos mājas valoda ir bijusi latviešu valoda, un, kaut arī meitenes gāja vācu skolās, tas nenotika pārvācošanas nolūkā, bet labākas izglītības iegūšanai. Dažas vēlāk rakstītās J. Poruka vēstules ir arī latviešu valodā un viena krievu valodā.

J. Poruka vēstules līdz sirmam vecumam saglabāja dzejnieka atraighte E. Poruka. Lielāko daļu vēstulu viņa 1912. gadā nodeva ieskatam Līgotņu Jēkabam, kas sakārtoja Jāņa Poruka Kopotus rakstus. Dažas vēstules lasījis arī Teodors Zeiferts, bet pēc tam dzejnieka atraighte neļāva vairs nevienam šajās vēstulēs ieskatīties. Kopotu rakstu 1. sējumā (1913) vēstules ievietoja tulkojumā no vācu oriģināla, bet latviešu

¹ Pētersone A. Mana bērība un skolas laiks pēc atmiņām. — Rokraksts J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, inv. № 55360.

tulkojums bija ļoti neprecīzs — vietām pārāk brīvs, ar izlaidumiem (piemēram, nav minēti personu vārdi), vietām arī pilnīgi nepareizs. Šādā neprecīzā un nepilnīgā veidā vēstulu tekstu pārņēma arī nākamajos Kopotos rakstos.

Dažus gadus pirms nāves E. Poruka vēstules nodeva glabāšanā Kārlim Eglem, kas gribēja rakstīt plašu monogrāfiju par Jāni Poruku. Jau 1942. gadā K. Egles rakstīja E. Porukai: «Arī par Poruku gatavoju palēnām lielu grāmatu, tur varēšu likt iekšā arī Jūsu atmiņas un apgāzt daudz nepatiesību, kas par viņu un Jums negēlīgu cilvēku sadzējotas.» (1942. gada 20. oktobrī. Melnraksts LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.)

Pēc Poruka atraities nāves vēstules dziļi iegūla K. Egles arhīvā un nevienam nebija pieejamas. 70. gadu sākumā K. Egles šīs vēstules līdz ar Elmīras Egles izgatavotajām mašīnraksta kopijām nodeva tālākai glabāšanai šīs publikācijas autoram. Pēc E. Egles nāves 1979. gadā visi materiāli nodoti LPSR ZA Fundamentālajai bibliotēkai, kur tie atrodas Kārļa Egles fondā. Tur glabājas J. Poruka vēstulu oriģināli no 1901. gada 8. jūlija līdz 1908. gada 31. decembrim.

Šajā publikācijā sniegtas J. Poruka pirmās vēstules līgavai, kas rakstītas no 1901. gada 8. jūlija līdz 7. septembrim, tātad to divu mēnešu laikā, kuri raksturoti šajā ievadā. (Vēstules tulkojis šīs publikācijas autors.)

[Cēsis 1901. gada 8. jūlijā]

Mana mīļā karalienel¹

«Jau rītu prom man jādodas!» Vai mēs nevarētu reiz izrunāties? Jeb vai tas viss bija joks? No visām Cēsu

¹ 7. jūlija rītā J. Poruks anonīmi nosūtīja Ernai dzejoli «*Mich grüssen die Sterne*» («Mani sveic zvaigznes»), kas acīmredzot bija uzrakstīts iepriekšējā naktī. Dzejoļa pirmos trīs pantus nobeidz rinda «*Die Nacht ist meine Königin*» («Nakts ir mana karaliene»), bet pēdējo (ceturto) pantu — jautājums «*Und warum bist du meine Königin?*» («Un kāpēc

dāmām, kuras es pazīstu, es Jūs uzskatīju par visprātīgāko, tāpēc es drīkstēju pieņemt, ka Jūs tā bijāt, kura man sūtīja līdzjūtības kartīti.¹ Bet kāpēc līdzjūtība? Līdzjūtība bez mīlestības taču ir apvainojums. Un kāpēc Jūs mani gribējāt apvainot šeit, šinī mazajā, garīgā ziņā nožēlojamā pilsētā, kur neviens mani nesaprot un negrib saprast? Jeb vai Jūs mani mīlat? Vai tad mani vispār kāds var mīlēt — mani, «kas vienmēr labu grib un vienmēr jaunu sagādā», kas visu analizē un saārda, kas kļuvis skeptisks un neuzticīgs? To, kas mani varētu mīlēt, man vajadzētu gan saukt par eņģeli. Lai būtu kā būdams, man jāuzzina patiesība. Kur mēs šodien varētu tikties?

Ziniet, Jūsu rokraksts ir zīmīgs un man ļoti patīk. Vēl kas! Jūs gan dusmojat man, ka es pirms dažiem mēnešiem neslavēju Jūsu Fatimu². Man jau pietrūkst izpratnes par dažu labu lietu, es rīkojos pēc subjektīvas iedvesmas, un es nevaru pateikt daudz pieklājības vārdu un glaimu, jo es nesaprotu, kam tas viss ir vajadzīgs. Cilvēki taču ir neciešami radījumi. Viņus tēlot ir vēl briesmīgāk nekā cilvēkam būt. Un tad mīlestība — vai tā nav visegoistiskākā, vispatmīlīgākā no visām izjūtām? Cilvēku grib iegūt pilnīgi tikai sev vienam!

Bet, kamēr es tā spriežu un rakstu, nāks kāds svešinieks

tu esi mana karaliene?»), ko var attiecināt gan uz nakti, gan arī uz sievieti, kurai veltīts šis dzejolis. Ar to sasauca vēstules uzruna.

Dzejolis ievietots izdevumā: *Poruks J. Kopoti raksti* 20 sēj. R., 1929. 15. sēj., 199. lpp.

¹ Tāpat kā minētais dzejolis, arī līdzjūtības kartīte sūtīta anonīmi. Šī kartīte laikam ir atsaukšanās uz dzejoļa rindām:

O, sage, warum ist's denn so,

Dass ich ewig leide

Und niemals bin froh?

(Ai, saki — kālab gan tā, /Ka ciešu es mūžam/ Un neesmu priecīgs nekad?)

² Fatimas loma K. Holteja (K. Holtei, 1798—1880) dziesmulugā «Lenore» (sarakstīta 1829. gadā), ko Erna spēlēja Cēsis 1901. gada liel-dienās.

un atņems man manu dārgumu. Sakiet — vai Jūs gribat būt mana mīļā; man nav nevienas, un es klejoju viens pa pasauli.

Ar mīļu sveicienu

Jūsu Ahasvērs .

Rīgā 1901. g. 12. jūlijā

Mana mīļā zeltenīte!¹

Vakar, pārbraucis Rīgā, satiku dažus biedrus, ar kuriem es nogāju uz izstādi noklausīties koncertu². Koncerta programmā bija šoreiz tik maz vienības, ka es nevarēju tikt apmierināts. Vienīgi gabaliņš iz «Lohengrīna» mani pacēla, kā mēdz teikt, debesīs. Izstādē satiku cēsniekus — Paukuļu familiju³, ar kuru tad sēdējām visu vakaru kopā. Par Tevi es domāju daudz, daudz vairāk, nekā es to kādreiz būtu ticējis. Viss manu domu un jūtu leitmotivs bija: kaut *viņa*⁴ paliktu manim uzticīga! Ja tie vārdi «es tevi milu» nebūtu kļuviši par frāzu, tad es Tevim tos simtkārt teiktu. Es zinu — Tu esi daudz krietnāka par mani, bet, ja Tu zinātu, kas viss manim nav bijis jāizbauda un jāpiedzīvo, tad Tu mani cienītu. Bet, neskatoties uz visām intrigām un pazemojumiem, kas manim ir bijuši jāpiedzīvo, es esmu tomēr diezgan spēcīgs, lai varētu nākotnē strādāt daudz vairāk, nekā es līdz šim esmu strādājis. Zeltenīt, nāc palīdzi manim strādāt! Es nevaru cienīt tos latviešus, kuri negrib strādāt priekš savām māsām, saviem brāļiem. Gan Tu manim pārmeti, ka manim neesot nekādas ticības, bet vai Tu neesi,

¹ Šī vēstule rakstīta latviski.

² 1901. gada vasarā Rīgā notika pilsētas 700 gadu jubilejas izstāde. Izstādes laukumos un telpās notika regulāri koncerti, arī simfoniski koncerti. Rīgā viesojās Helsinku simfoniskais orķestris ar dirigentu G. Šnēfogtu.

³ Cēsu tirgotāju ģimene. Ernests Paukulis (gadu jaunāks par Poruku) bija veterinārārsts un 1901. gadā ieguva maģistra grādu; vēlāk viņš bija Tērbatas universitātes un Latvijas universitātes profesors.

⁴ Seit un tālāk ar kursīvu atzīmēti vēstulēs pasvītrotie vārdi.

manus rakstus lasīdama, sajutuse, ka manim tomēr ir ticība? Manim nav lielāka prieka kā tur būt, kur viss zēl un kad visiem labi iet. Vai tas nav reliģiozs simptoms? Nu, vienalga! Es negribu uzsākt ar Tevi ķildoties un Tevi redzēt kā uzvarētu. Mīļā Erna! Manim te Rīgā izsaka daudz pateicības par manu rakstu «Vārdā»: «Par estētiku saimniecībā»¹. Vai Tu nevēlies to lasīt, tad es Tevim to numuru piesūtišu, kurā raksts iespiests? Neaizmirsti manis! Atvaino manu slikto rokrakstu, ir nolūzis spalvaskāts — tik īss, ka tikko varu to saturēt.

Ar mīlu skūpstienu Tavs Poruku Jānis.

Dzērbenē 1901. gada 23. jūlijā

Mana labā, mīļā Erna!

Mana vēstule aizsniegs Tevi tieši Cēsu kāzu svinībās², un var gadīties, ka Tu tāpēc tai pievērsīsī maz uzmanības. Parasti dāmas tādos jautros brīžos ir pagalam (iemīlējušas! Piedod, es gribēju sacīt:) izklaidīgas, viņām apkārt šalc saldās valša skaņas, un tad jau veltīgi viņām raksta *no tālienes*, jo tālais tēls ir bāls un rakstītais vārds ir nedzīvs, salīdzinot ar tuvajām parādībām un ar dzīvo vārdu, ko saka smalkais dejas kavalieris. Kas uz Tevi attiecas, tad

¹ Raksts iespiests laikraksta «Vārds» 1901. gada 28. jūnija numurā.

² Šim kāzām bija amizanta priekšvēsture. Mārsnēnu kroņa muižu Cēsu tuvumā rentēja tirgotājs Paukulis. Vecāko meitu Annu Paukuli bija iecerējuši izprecināt Raunas mācītājam A. Jendem, jo tas bija ģimenes sens paziņa, un vecais Paukulis bija pat rūpējies, lai Jende tiktu par Raunas mācītāju. Jendem tomēr bija sava iecerētā, ko viņš vēlāk arī apprecēja. Nezinādama par to, Paukuļu māte ar Annu ieradusies pie Jendes ar sālsmaizi un aplinkus runājusi par «cienīgmātes» nepieciešamību mācītājmuižā. Kad nu Jende atklājis savu sirds noslēpumu, cits nekas neatlicis kā ātri apprecināt Annu ar citu, lai izvairītos no ļaunu valodām. Tūlīt viņa saderināta ar Mārsnēnu muižkungu Balodi, un jau drīz vecāki rikojuši Cēsīs lepnas un greznas kāzas. J. Poruks zināja, ka šajās kāzās lepnības dēļ būs aicināti daudzi studenti.

es nezinu, vai tu tiešām dejo tā aiz pārliecības, kā Tu man sacīji. Dejo vien, mīlais bērns, un priecāies, jo daudzā domāšana un pārdomāšana ļoti kaitīgi iedarbojas uz mūsu organismu.

Mīlā Erna, es ļoti sirsnīgi Tevi lūdzu — ierodies nākamajā svētdienā, tas ir, 29. jūlijā, Vecpiebalgā. Tur tanī dienā notiks koncerts ar sekojošu «balli», kas sola daudz skaistu zemes prieku. Lūdzu, ierodies tur ar Dances kundzi¹, es tur «arī» būšu. Cerams, Tev tas būs iespējams, ja vien Tev nebūs jānes upuris slinkuma dievītei. Attālums, kas Tev jāveic līdz Piebalgai, nav lielāks par 48 verstīm, un tas jaunībai ir tīrā spēle. Ja Tu tur nevarēsi ierasties, atraksti man pāris rindu, lai es zinātu, kā Tev klājas.

Sveicini Dances kundzi no manis, tāpat arī savu mazo māsu², cerams, ka dāmas pieņems manu sveicienu, jo es jau šobrīd neesmu nekāds uzzīvoņš: šeit, uz laukiem, katrs koks, katrs putns tikpat labi ir «uzzīvoņš» kā es. Taču diezgan par to!³

Es pavadu laiku šeit ļoti patikami.⁴ Mēs muzicējam, pastaigājamies un peldamies, un ņemamies ar dažādām nevainīgām muļķībām, un, neskatoties uz «daudzajiem piedzivojumiem» un grēkiem, kas man ir aiz muguras, es jūtos kā bērns, kad esmu tik brīvs dieva dabā un raugos acīs Pasaules garam, jo es zinu, ka tas viss ir sapnis, ko neesmu izraisījis es, bet gan viņš, Pasaules gars, lai tad arī viņš par to ir atbildīgs! Kāpēc mīlais dievs ir radījis attālumus; ja

¹ Jau minētā Ernas māsa Hermīne Dance. Pēc J. Poruka raksturojuma viņa bija dziļi inteligenta un iekļūstīga, mīlēja mākslu. H. Dance bija ļoti situēta un vēlāk vairākkārt atbalstīja materiāli dzejnieku un viņa ģimeni. (Dances nama pagrabtelpās atradās maizes ceptuve, ko pārzināja pati īpašniece, cepa maizi, kliņģerus, veģus, kurus turpat blakus veikala telpās pārdeva.)

² Ernas jaunākā māsa Anna Pētersone.

³ Erna arī ieradās Vecpiebalgas sarīkojumā ar savām māsām Annu un Matildi un tās viru skolotāju J. V. Bērzonu. Viņi bija braukuši ar pasta zirgiem.

⁴ J. Poruks viesojās pie sava studiju biedra A. Eversa.

tā nebūtu, tad es varētu katrā laikā labo sasniegt un satvert. Bet vai tad sliktais patiesi ir tik slikts? Un cilvēki man nevēl laba, viņi grib, lai neviens mani nemīl. Vai Tev būs tik daudz spēka, lai varētu mani mīlēt?

Ar sirsniņu skūpstu

Tavs Jānis.

Adrese: Dzērbenē studentam A. Ēversam (nodošanai).

Dzērbenē 1901. gada 6. augustā

Mana dārgā mīļotā!

Man trūkst vārdu, lai Tev pateiktu, cik nelaimīgu Tu mani esi padarījusi. Es Tevi neesmu uzskatījis ne par muļķi, ne par aprobežotu, tikai esmu pievērsis Tavu uzmanību skaistajam. Mefistofelis ir gudrāks par Faustu, bet vai Tu domā, ka man tāpēc Mefistofelis ir mīlāks? Man pašam ir tik daudz domu un pārdomu, tās mani ir padarījušas nelaimīgu. Vīrietis var kļūt laimīgs tikai ar sievietes mīlestību un uzticību. Vai Tu neesi izjutusi, cik mīļa Tu man esi? Es esmu nelaimīgs vīrietis, kuru visur pārprot. Esi taču, mīļā Erna, saprātīga, neklausies ne uz vienu, tikai uz mani; es Tevi mīlu, es Tev to esmu teicis. Un, ja Tu man kļūsi neuzticīga, tad es būšu pagalam. Tad es aiziešu bojā. Es Tevi esmu apmīlojis kā vēl nevienu sievieti pasaulē. Mīlestība pirms septiņiem gadiem bija pavisam cita rakstura; kad mēs tiksimies, es Tev par to pastāstīšu.¹ To, ko taču var katrs kalps un kučieris, es nedrīkstu — mīlēt, mīlēt, jo Tu gribi mani atstāt.²

¹ Mīlestība pirms septiņiem gadiem — J. Poruka aizraušanās Drēzdenē ar mākslinieci Annu Mihelsi (*Michels*), ko rakstnieks attēlojis «Pērļu zvejniekā» (Anna Blūma).

² Teiktais attiecas vēl uz Vecpiebalgas sarīkojumu. Pēc šī sarīkojuma otrā dienā Poruks un Erna līdz ar pārējiem cēsiniekiem viesojās pie draudzes skolotāja Jēkaba Slīdes. «Tur Poruks sāka plaši runāt par sieviešu neuzticību un par viņu citām sliktajām īpašībām. Es sapratu, ka tas tēmēs uz mani, tāpēc, mājās pārbraukusi, aizrakstīju viņam īsi

Par Niedru es zinu tikai tik daudz, ka viņam ir dzīvesbiedrene, kura viņu mīl un viņu pavada. Vai viņš ir nelaimīgs, to es nezinu. Starp nelaimi un nelaimi ir liela starpība!

Tu taču esi laba, izglīkota meitene, un, ja es Tev kaut ko saku, ko Tu nezini, Tev nav tūlīt iemesla man pagriezt muguru. Nē, Tu nedrīksti mani pamest! Es Tevi esmu skūpstījis, kā tikai vīrs savu sievu drīkst skūpstīt. Es esmu gribējis tikai labu. Pēc Tavas teorijas, nevienam ķīmiķim nevarētu būt sieva, jo viņa taču nevarētu būt tik gudra ķīmijā kā viņš. Tāpat nevienam astronomam nevarētu būt sieva, jo šī sieva varētu justies aizskarta par to, ka viņas vīrs zina Saules sistēmas ceļus un likumus, bet viņa ne. Ai, mīļais bērns, ne jau gudrība balsta mīlestību, bet griba dzīvot, izjūtas un asinis, kas rit mūsu dzīslās, vai Tu to vēl nezini? Galu galā visu taču upurē mīlestībai un nav neviena laimīgāka par to, kuru mīl. Vai Tu tiešām mani gribi atstāt? Nedari to, es Tevi lūdzu! Nedzen mani postā, es Tev to nevaru citādi pateikt kā tikai vārdos. Kāpēc Tu mani nelietīgi moki? Es Tev esmu zvērējis, ka es Tevi mīlu, kā lai es Tev citādi to pierādu?

Ka mani Tavās mājās necieš, to *Tu* man *pati* teici, un uz to es atbildēju — ja tas tā ir, tad es nedrīkstu vairs pārkāpt Tavas mātes mājas sliksnim, jo es nevēlos, ka man uzrīda suņus. Cilvēki mani ir diezgan mocījuši, es gribu izvairīties

un skaidri, ka, ja jau viņš tādās domās par mani, tad viņš ir brīvs.» (Atmiņas, 150. lpp.)

Vēl citā atmiņu rakstījumā: «Pie galda viņš [Poruks] izteicās, ka sievietes dumjas un vieglprātīgas. Es uzņēmu to kā speciālu apvainojumu uz sevīm. Tad vēlāk, neatminos, pie kāda gadījuma, vēl citus apvainojumus [izteica]. Aizbraucu bezgala nelaimīga un nolēmu viņam atsacīt, jo nespēju saprast, kā var apvainot cilvēku, kuru mīlē. Tagad zinu, ka tad viņu jau ir mocījusi slimīga greizsirdība, kura viņam sagatavoja visā mūsu kopdzīvē tik bezmērīgas ciešanas.» (No manuskripta: Materiāli.)

Ernas vēstulē izskanējusi arī doma, ka Poruks viņai pārmet zināšanu un izpratnes trūkumu; viņai pašai liekoties, ka viņa nevarot būt piemērota sieva dzejniekam.

no viņiem, ja viņi manis nevēlas. Bet Tu sacīji, ka es Tev patiku; jā, Tu teici, ka Tu mani mīli un ka es drīkstu pie Tevis ierasties. Un tagad Tu runā tādu valodu! Tad man jātop nelaimīgam. Vai lai metos «jautrās» dzīves dubļos? Ko Tu gribi no manis? Vai es Tev esmu par nabagu? Ja Tu mani mīli, vai tad Tu nevari kopā ar mani dažu ko pieciest? Pavisam jau Tu nenomirsi badā, ja kļūsi mana sieva! Mana dārgā mīlotā! Es gribu Tevi iegūt, tikai Tevi! Ja Tu ar varu atrausies no manis, tad es noteikti aiziešu bojā, to es zinu pavisam noteikti!

Tu runā par manu klusēšanu. Par kādu klusēšanu? Es no laika gala esmu bijis melanholisks — tā ir mana nelaime! Piebalgā es biju trakoti greizsirdīgs, es gribēju tikai ar Tevi runāt, bet Tu vienmēr aizskrēji prom, runāji ar citiem, un, kad es Tevi dienā pie baznīcas uzrunāju ar «Tu», tā ka laikam Tavas māsas to varēja sadzirdēt, Tu kļuvi pavisam komiska, man likās — gandrīz dūsmīga. Es patiešām nezinu, ko Tu gribi no manis. Kā lai es uzvedos? Tāds nu es reiz esmu un ne tāds kā citi!

Vēlreiz es Tevi svēti zvērinu: neklūsti man neuzticīga! Jeb vai jūs, sievietes, patiesi esat tik sliktas, kā Strindbergs par jums runā? Es to nezinu, es ceru tikai labu. Tu runā par manu vājumu, ko Tu negribi izmantot. Nekad es neesmu morāli tik stiprs bijis kā šinī laikā, kopš es Tevi iepazīnu un iemīlēju. Es esmu kļuvis labs un tikai labs. Bet Tu gribi mani padarīt par viena mēneša favorītu, kas tagad lai iet savu ceļu.

Mana dārgā mīlotā! Esi saprātīga un laba, neklausies ne uz vienu, kas vērpj intrigas! Es Tevi mīlu, un pie tā es palieku. Un raksti man *tūlīt*, vai es pie Tevis drīkstu ierasties ar tām pašām tiesībām; ja ne, tad Tu mani nekad vairs neredzēsi!

Ar mīlu sveicienu

Tavs mūžam uzticīgais Jānis.

Mana adrese ir tā pati.

NB. Es palikšu Dzērbenē līdz parītam. Ja Tu tūlīt rakstīsi, tad es vēl rīt saņemšu atbildi. Mana adrese tā pati.

[«Vācu mājā»]¹ Cēsīs 1901. gada 15. augustā

Mana dārgā mīlotā!

Sobrīd es uzcēlos samērā agri, ātri apgērbos un piegāju pie loga, lai redzētu, vai Tu tur esi. Tavas māsas dzīvoklī es uzzināju, ka Tevis šeit nav, un tas mani ļoti apbēdināja. Vai Tu šodien neatbrauksi uz Cēsīm? Ai, mana mīlā, Tu tikko vari aptvert, cik labi un laimīgi es jutos Tavā tuvumā! Kā no kapa es uzcēlos no rīta, nezinādams, vai Tu man vēl piederī vai varbūt kāds labāks cilvēks Tevi ir ietekmējis grozīt Tavus uzskatus. Tik daudz tomēr zinu — ja man nāksies Tevi zaudēt, man pasaulē vairs nebūs nekāda morāla atbalsta punkta — un tad es iegāzišos bezdibenī. Es brīnos, ka man vēl ir asaras. Es raudāju par Tevi un par sevi. Ai, kaut mēs abi varētu arī kopā priecīgi smieties un jautri sveikt nākotni! Diemžēl es neesmu nekāds optimists, ko arī Tu, mana mīlā, jau no maniem rakstiem būsi ievērojusi. Es tikai tik daudz ceru no nākotnes, cik daudz es droši viņu apzinos, pārējais ir tikai tukšs sapnis, kas varbūt Tavu nevainīgo sirdi padara laimīgu un priecīgu, bet uz mani gulstas kā lietuvēns, jo Tu, mana mīlā Erniņa, vēl nezini, cik bezgala grūti ir dzīvot, ja grib dzīvot kā labs, pieklājīgs un *ideāls* cilvēks. Tu tikai tad varēsi būt man uzticīga sieva, ja Tu iemācīsies, kā cieš un kā vajag ciest, ja dara labu.

Es līdz pat šai dienai esmu tikai *labu gribējis*, bet ļoti maz laba darījis, jo es biju nelaimīgs un bez mīlestības. Es ceru, ka Tu man palīdzēsi labu darīt. Pavisam bez grēkiem jau mēs nebūsim, gadījuma grēki tomēr nav tikpat kā nekādi grēki; galvenais ir, ka skumjajā zemes dzīvē izskan skaists, brīnišķīgs vadmotīvs, kam es negribētu nekad cita vārda dot

¹ Cēsu viesnīca «*Baltischer Hof*» Rīgas ielā 21, kur parasti pulcējās vācieši, tāpēc saukta arī par «Vācu māju». Arī šī viesnīca atradās iepretim H. Dances mājai.

kā «mīlestība» un vēlreiz «mīlestība». Tu taču esi saprātīga meitene, lai aptvertu, ka tā nav medus mēnešu laime, kas mūs saistīs, bet gan cenšanās dzīvot vienam priekš otra kā laimīgās, tā arī nelaimīgās stundās. Ja Tu to sev cieši un nesatricināmi būsi iekalusi, tad Tev arī nebūs vairs nekādu šaubu, ka es Tevi varētu pamest. Saki to sev pati, saki savai mātei un savām māsām, ka es nevēlos vairāk nekā kā tikai Tevi un vienīgi Tevi!

Un, kad es Tevi atkal apmeklēšu Tavu vecāku mājās, lai man neko necel galdā, lai nedara manis labā ne mazākā sūkuma, tikai Tevi lai man atvēl! Nesen man noskaidroja Tavus apstākļus vai arī deva par tiem maldīgas ziņas. Man stāstīja, ka Tu kādreiz mantošot, es nezinu, cik daudz, viens teica 2000, cits 3000, jā, es dzirdēju pat lielo skaitli 10 000! Urrā! Tā taču ir briesmīgi liela nauda, tomēr es no tās negribu *nevienu vienīgu grašu*, atdod to visu savām māsām un saviem piederīgajiem, jo kaut ko no tā iekārot būtu man ne tikai kauns, bet no tā paša acumirkļa es kļūtu arī nelietojams, jo man nedrīkst piederēt nauda, tāpēc ka es neprotu ar to apieties. Es to izmestu laukā pa logu. Ja Tu būsi mana sieva, pietiks, ja Tu paņemsi līdz vajadzīgo veļu un pāris apģērbu gabalu.

Kaut kas labs jau tiek turīgajām meitenēm no viņu turības: viņām ir dota iespēja izglītoties un kļūt patstāvīgām, bet lielāko daļu no viņām nekrietnā nauda ir tā samaitājusi, ka viņas lūko tikai turpināt dzīvi tādos pašos bezrūpīgos vai pat vēl spožākos apstākļos, cenšas pierīties līdz kaklam un rūpējas dzīvēt par mākslīgiem kairekļiem.

Tāpat kā es no Tevis, arī Tu no manis nedrīksti daudz prasīt. Tev būs mazs dzīvoklis un briesmīgi maz naudas, jo, kaut gan es ceru labi daudz nopelnīt, daļu no tā man vajadzēs atmaksāt parādu devējiem, tāpēc ka man ir apmēram 1500 rubļu parādu, kurus es esmu ietaisījis gan tīrā studenta vieglprātībā, gan ciešā pārliecībā ar šo naudu labu izdarīt. Tātad tāds ir stāvoklis. Un es biju vakar bezgala laimīgs, kad Tu man apsolijsi pati vārīt un berzt. Es gan varu

iedomāties, cik ļoti Tavi piederīgie ir norūpējušies par Tevi, bet viņi ir vecā, labā rauga cilvēki, kuri nesaprot, kā lai dzīvo pasaulē, ja kūtī nav neviena vērša un neviena saraiņa. Jā, man nekad laikam nebūs kūkas laimes, nemaz nerunājot par īstajām kūkām un viņu mazuļiem.¹ Bet sivēna cepetis Tev palaikam būs, varbūt pat pārāk bieži, jo tas ir mans iemīlotākais cepetis!²

Tā, mana mīļā! Raksti man, vai es Tevi šodien vēl redzēšu! Es gribu ar vakara vilcienu aizbraukt. Ja Tu uz Cēsīm nebrauksi, atraksti man tūlīt, kā Tev klājas! Esi vesela un rātņa, domā par mani!

Ar mīļu sveicienu Tavs

Jānis.

NB. Važonim ir samaksāts, dod viņam atbildi, nemaksājot neko no savas puses.

«Vācu mājā» [Cēsīs 1901. gada 16. augustā (?)]

Mīļā Erna!

Ar tiem «dažādajiem cilvēkiem» ir kutelīga lieta, jo es tos «dažādos cilvēkus» nepavisam nemīlu, ja es pilnīgi noteikti nezinu, kas un kādi tie ir. Es ļoti, ļoti gribētu ar Tevi runāt, bet nezinu, kur varētu ar Tevi izrunāties. Saki man tieši, vai pie Tevis mājās mani pacieš, ja ne, tad es turp nekad vairs nebraukšu, lai gan Tu man esi tik mīla kā patlaban neviens cits visā pasaulē. Man nemaz nepatīk daudzās iepazīšanās un uzmanības parādīšana dažādiem ļaudīm. Bez tam es Tev vēl teikšu kādu nopietnu vārdu: esi pret mani patiesa un izsaki skaidri un noteikti savas domas! Es nepavisam negribu citiem turēt makšķeri, un man nekad nav bijis nodoma būt par Tavu mīļāko neilgam laikam. Ja

¹ J. Poruka tekstā šeit ir vācu valodas vārdu spēle: «Ja, *Schwein* werde ich wohl wahrscheinlich nie haben, ganz abgesehen von wirklichen *Schweinen* und ihren kleinen Abkömmlingen.»

² «Poruka mīļākie ēdieni bija šķiņķis ar sīpolu mērci, kūkas cepetis...» (Atmiņas, 154. lpp.)

Tu negribi kopā ar mani doties cauri pasaulei, tad saki to man un, proti, saki man to tūlīt! Ja Tu mani mīli, tad Tu to nedrīksti sacīt, bet, ja Tu mani nemīli, tad Tev tas ir jādara! Ja es varu ar Tevi divatā runāt, lūdzu, paziņo man to kaut kādā veidā, varbūt es varu ar Tevi vēl šovakar parunāt, un, ja arī tas būtu diezin cik vēl, bet, lūdzu, atraksti man! Varbūt rīt, parīt. Es gaidīšu, gaidīšu, bet mūžīgi — to es nevaru.

Ar sveicienu Tavs Jānis.

Rīgā 1901. gada 17. augustā

Manu mīlo Ernī!

Ai, cik pateicīgs es Tev esmu! Es esmu ar Tevi kļuvis cēlāks, mans gars ir dabūjis savu agrāko virzienu, un labie gari ierodas kļusu un svinīgi, lai mani pēc ilga laika atkal apsveiktu. Tas ir cēlu jaunavu un jaunekļu pulks, kuri nāk pie manis manā iztēlē, tie ir svētlaimīgie, kuri nepazīst nekādas rūpes. Arī es reiz piederēju pie šā pulka. Mīlestība mani aizrāva no viņiem, un mīlestība mani atkal atdevusi viņiem atpakaļ. Un tomēr — kāda starpība! Pārējie svētlaimīgi smaida, es stāvu sēri un mēmās žēlabās. Te kāds man iejautājas: «Kur viņa ir — mēs vēlētos iepazīties ar viņu!»

«Es jums viņu parādišu,» es saku. «Nāciet līdzī bāli mirdzošā rudens naktī! Klusa lauku māja, dārzs ar puķēm un augļu kokiem, kuru lapas pārklājušas zemes un debess asaras, — tas ir viņas mājoklis!» Tur Tu sēdi pie loga un sapņo. Svētlaimīgie noraugās uz Tevi un svētī Tevi, jo Tu viņiem esi atvedusi atpakaļ zaudēto draugu.

Mana mīlā meitene! Vai Tu arī zini, cik laimīgs es biju pie Tavām krūtīm! Tu biji mana Izolde¹, un, kad es par to domāju, manās krūtīs uzbrāzmo it kā debesu gaviļu koris.

¹ Izolde (Izote) — ķeltu legendārā varoņa Tristāna mīlotā. Pasaikaini skaistās zeltmates Izoldes tēls Tristānu vairāk valdzina nekā visas mākslas. Viņu sirdis uzliesmo mīla, kas beidzas tikai nāvē.

Un Tu taču vienmēr būsi mana Izolde! Cik bēdīgs es biju, kad es atstāju Cēsis! Vēl bēdīgāks es biju vakarā, kad es atkal viens pats sēdēju savā vecajā dzīvoklī. Jo sevišķi es dusmojos, ka stacijā es tā uzvedos, it kā es gribētu sacensties ar visiem pliekanajiem pasaules kavalieriem. Paldies dievam, nav mans novads mētāties ar vārdiem, kuri nenāk no sirds.

Un tomēr — kas uz runāšanu attiecas, bieži es esmu vieglprātīgs. Ko gan lai Tu domā par mani, ja es, piemēram, tā kā vakar stacijā saku Tev: kā es ilgojos pēc Rīgas! Tā bija briesmīga frāze, viena no tām konvencionālajām frāzēm, kuras man vēlāk vienmēr sagādā lielas sāpes.

Draudzene, kura Tevi pavadīja, man likās esam fiziski vesela, bet viņa man atgādina kādu dāmu, kura meitenes gados mīlēja runāt par Silleru un Gēti, taču vēlāk kļuva īstena birģera sieva — it kā likteņa grāmatā būtu tā jau ierakstīts. Miļo Ernī! Esi uzmanīga ar draudzību un draudzenēm!

Vai Š. kungs bija pie Tevis?¹

Tavu 13. jūlija vēstuli atradu savā dzīvoklī priekšā. Tas ir skaistākais, ko es no Tevis esmu lasījis.² Un tomēr es redzu no šīm rindām, ka Tu mani nemīli tik stipri kā es Tevi. Tu saki: «Es nezinu, vai es Tevi mīlu,» — un tālāk: «Vai tā bija mīlestība vai tikai tās atspulgs?» Mana mīlā! Kaut arī skaistā izveidojumā, šī vēstule manā sirdī uzplēsa jaunas rētas, un es nezinu, kā lai es tās dziedēju. Tu taču man zvērēji uzticību vai, mazākais, apsolīji palikt man uzticīga, bet formālie spaidi nelīdz, nepavisam nelīdz tur, kur ceļas revolūcijas. Kad es no Tevis pieprasīju zvērestu, es to nedarīju tādā nolūkā, kā mēdz darīt ļaudis, kuri atrodas

¹ Cēsu grāmatu izdevēja Jāņa Ozola sievasbrālis students Jānis Šmits no Vecpiebalgas. Viņš bija bīdinājis Ernu jau pirms Poruka, bet saņēmīs noraidījumu.

² Pēc E. Porukas stāstījuma K. Eglem, šī viņas vēstule esot bijusi ļoti gara un tanī bijis daudz fantāziju. Tad nu arī dzejnieka atbildes vēstule ir gara — pati garākā, ko viņš ligavai ir rakstījis.

uz zema garīgā limeņa, — lai sev iegūtu labumus, kas tiem nekad nevar piederēt. Ko man līdzētu, ja Tu man piederētu un tomēr mani nemilētu, tad taču Tu man nepiederētu? Zvērestu es no Tevis pieprasīju tāpēc, lai Tu mani neatstātu, kamēr Tu mani mīli. Jo dzīvē ir daudz tādu gadījumu, kad meitene neprec vīru, kuru viņa mīl, tāpēc ka viņš ir nabags. Tā kā tu man sacīji, ka Tu mani mīli, man bija morālais pamats pieprasīt no Tevis šo zvērestu vai solījumu; vai tad es varētu neticēt, ka Tu mani mīli, ja esmu to pats sajutis un izjutis? (Piezīme. Lūdzu, piedod tintes traipu un trīs labotos vārdus!)

Mīlestībai ir dažādas attīstības stadijas, un reti kad tā atnāk pie mums strauji un pilnbriedā. Es nezinu, kā Tu izjūti mīlestību, es zinu tikai vienu — ka Tu tā esi, kuru es mīlu un vienmēr milēšu. Tevis labā es varētu visu darīt. Ai, es Tev nevaru pateikt, man patiesi trūkst vārdu, es gribētu tikai mesties pie Tavām krūtīm un iemigt uz mūžu. Viss man šķiet kā sapnis. Man ir vēlēšanās doties atpakaļ pie Tevis, un to es zinu: ja es Tevi nevarēšu iegūt, es kļūšu vājprātīgs vai miršu. To jau es Tev esmu agrāk teicis. Es zinu, ka tas nav vīrišķīgi, bet es tur nevaru līdzēt. Mīlestība man ir ļāvusi apzināties, ka es nesu sevī veselu asaru jūru. Ar Tevi es esmu atklājis sevī pavisam jaunu pasauli. Es tagad esmu drošs par savu patieso būtību un savu darbu. Un tomēr tie ir tikai vārdi un frāzes salīdzinājumā ar to, ko un kā es Tev gribētu pateikt, *ka es Tevi mīlu.*

Nebrīnies, ka es vēl pēc tā, ko esam pārrunājuši un dziļā mīlestībā izjutuši, rakstu ko tādu. Tur vainīga Tava vēstule, ko Tu esi rakstījusi pirms mēneša, bet ko es tikai tagad izlasīju. Tā iztraucēja manu sapni, tā ka es tagad esmu pavisam apmulsis. Jā, es Tavas vēstules gribētu iemainīt pret vienu vienīgu, kas sniegtu patiesu mīlestības formulu bez kādas novirzīšanās. Tavas līdzšinējās vēstules es nesu pie savām krūtīm kā veselu revolūciju, kas balsta mani un ir pretrunā ar mani. Jā, mana dzīvā fantāzija ļauj man iedomāties, ka šīs Tavas vēstules cīnās viena pret otru, ka

tās gribētu pašas sevi saplosīt, bet ka tās to nevar, tām jāgaida, līdz atnāks pati valdniece un atraisis valguš.

Ai, mīlo Erni! Neķircinies ar mani, neuzliec man nevajadzīgus pārbaudījumus, kaut arī tie būtu paši nevainīgākie! Es zinu: tas ir Tavā raksturā — ķircināt un ievainot; es Tev pilnīgi gribētu atļaut šo baudu, bet redzi — es dažreiz nezinu, kas ar mani notiek. Tātad izturies pret mani tā — kad Tu arī joko, lai es tad zinu: tas ir joks. Ai, tās vēstules, kuras Tu man esi rakstījusi, — tās ir tik nenoteiktas, tik neskaidras. Kad mēs esam kopā, tad Tu esi pavisam citāda. Tad Tu esi tik atklāta un mīla, tik maiga un sievišķīga, ka es, Tev ziedojoties, tieku pilnīgi izdziedināts. Es zinu, ka ar savu mīksto izturēšanos Tev nepavisam neesmu simpātisks. Meitenēm patīk virišķīgi, stingri un principu virieši, kuri ir viscaur aktīvi arī mīlestībā. Parasti meitenes tad ir pasīvas, resp., cietējas. Es esmu izņēmums, esmu Vertera rakstura. Tāpēc arī esmu tik maz mīlēts, tieku pārprasts, esmu vienmēr pasīvs, jo es vīrieti vēlos pavisam citādu nekā tas, kurš tur plātās ar saviem lielajiem muskuļiem. Fiziskos atlētus parasti atalgo labāk nekā garīgos varoņus. Labi saka Artūrs Šopenhauers, ka vīrieša gods nerodas no tā, ko viņš dara, bet gan no tā, ko viņš cieš no pasaules. Es gan piekritu šim lielajam domātājam un pasaules pazinējam, bet labi zinu, ka viņš jau savā dzīves laikā nonāca konfliktā ar visu pasauli un pēc viņa nāves cilvēki gan glabā skapī viņa darbus kā reprezentācijas grāmatas, bet nevienam pašam nav sirdī viņa novēlējums. Kurš gan man novēlēs to godu, kas man pienāktos, pēc Šopenhauera priekšraksta, par visu to, ko man vajadzēja un vajag paciest un pārciest? Nevienš! Kā tumšā naktī es esmu apkārt taustījies pēc mīliem cilvēkiem. Tas bija veltīgi! Ko dāmas saprot ar «vīrieti» — tas ir cilvēks ar divām stiprām dūrēm, kurš sapņotājus pabīda malā un kļūst par šās pasaules maizes un sviesta īpašnieku. Bet arī sapņotāji var sadusmoties. Nevienam mūžīgi nepiemīt smaidi un labestība. Ilgi tiek ciests, ilgi pacieš cilvēku necilvēcības, tad izlaužas vētra, varena un liela, un tie

vairs tad nav vīrieši ar stiprajām dūrēm, kuru priekšā nodreb pasaule, bet gan citkārt klusie, bālie cilvēki, kuri pēc savām mokām grib iegūt savas tiesības un savu godu. Un arī es cīnīšos, būšu vīrs, kādam tam jābūt, būšu nesaudzīgs pret draugu un ienaidnieku, lai pateiktu katram patiesību.

Sīsdienas pasaule nu reiz ir tāda, ka katram ganu puikam ir tiesība pateikt par mani savu spriedumu. Te ir mana mīkstā sirds vainīga; viņi gan dreb manā priekšā, tie vainīgie, kuri zina, ka es viņus nesaudzēšu, bet viņi apzinās, ka es neesmu tāds vīrs, kas savu ienaidnieku nepārtraukti vajā. Tāpēc jau laudis ir pasteigušies agrāk stāstīt par mani sliktu, lai mani darbi kļūtu mazvērtīgāki, lai līdz ar to aizmiglotu patiesību, ko es esmu teicis un teikšu. Daudz melu ir izgudrots par mani, pirmkārt, to iemeslu dēļ, kurus es jau minēju. Otrkārt, aiz tā iemesla, ka dažas meitenes un sievas ir jūsmojušas par maniem dzejoļiem un prozas sacerējumiem un tas sacēlis pret mani aklā niknumā un naidā jaunekļus un vīriešus. Ka tas ir bieži noticis, to es itin droši zinu no savas Rīgas dzīves.

Diezgan, mana dārgā mīlotā! Esi stipra un nepārstāj mani mīlēt! Raksti man, vai Tu nākamajā piektdienā, 24. augustā, būsi mājās un vai es Tevi tad varēšu apmeklēt; tas ir, piektdienas vakarā, 25. augustā,¹ man atkal jābūt Rīgā. Bet raksti man, kā Tev būtu labāk, jo Tev tas jānosaka, un es pēc tā iekārtošos. Katrā ziņā atsūti man savu ģimetni vai pasūti to, tad es pats izņemšu.²

Šovakar Latviešu biedrībā būs koncerts, ko es apmeklētu, ja publika būtu labāka. Es zinu, ka es tur satikšu cilvēkus, kuri man ar smaidu sniegs roku, bet viņi mani nolād un nīst. Vai es tur varu būt uzmanīgs klausītājs? Nē un nekad! Es ilgojos pēc tā laimīgā vakara, kad es ar Tevi kopā varēšu

¹ Vēstulē ir kļūda: 25. augusts bija sestdiena.

² Erna dāvināja Porukam savu ģimetni un pasūtīja vēl jaunu ģimetni lielā formātā, ko dāvināja dzejniekam dzimšanas dienā (pēc vecā stila 1. oktobrī), pati aizvedot šo dāvanu uz Rīgu.

aiziet uz Vācu teātri — katrā ziņā uz skaistu un cildenu darbu. Vai Tu man kādreiz sagādāsi šo prieku?

Vēstule ir kļuvusi par garu. Tā varētu būt arī vienotāka un skaistāk izveidota, bet es zinu, mana mīļā, — Tu man to piedosi.

Es dzīvoju kārtīgi, dzeru vienīgi zelteri, pienu un kafiju; tikai pīpēšanu es negribētu pilnīgi atmet, jo tā — komiskā kārtā — mani ierosina jaunām domām un idejām. Uz redzēšanos!

Ar mīlu skūpstu es palieku Tavš

Jānis.

Mana adrese: Rīgā, Todlēbena bulvārī 7, dzīv. 9.¹

Rīgā 1901. gada 19. augustā

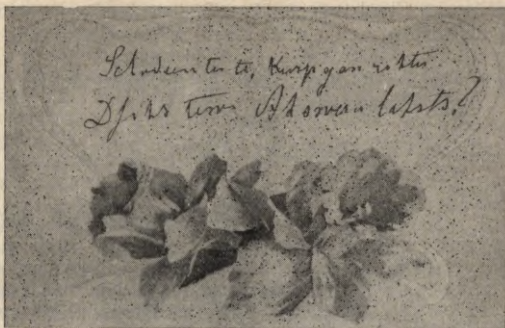
Mana dārgā mīļotā!

Es nezinu, vai Tu esi saņēmusi manu aizvakardienas vēstuli, tāpēc rakstu Tev šodien un ļoti lūdzu Tevi atrakstīt man, vai es *piektdienas vakarā* (24. augustā) varu ierasties pie Tevis.

Savādi: es jau pāris dienas esmu Rīgā, un man liekas, it kā viss šeit būtu pārvērties. Visu, ko es domāju un daru, es veltīju Tev, un man gribētos darīt vienīgi labu. Lekcijas sāksies tikai pēc 1. septembra. Līdz tam man ir laika diezgan, lai nobeigtu rakstniecības darbus. «Slimā pasaule»² ir jau gandrīz pabeigta, tā ir skumju skaņu simfonija, kurā ir vairāk disharmoniju nekā harmoniju. Cilvēkam, kuram nav spriešanas spēju, šī glezna gan neradīs lielu patiku, bet tas, kas uzdrošinās kritizēt pasauli kā mierīgs domātājs un vērotājs, varēs stāstā nopelt, lielākais, tikai tehniskās vainas. Tā ir sistemātiska pasaules nonicināšana, kas runā no «Slīmās pasaules». Bet, kādos uzskatos par to būs cenzora

¹ Todlēbena bulvāris — tagadējais Komunāru bulvāris.

² Stāsts «Slimā pasaule» iespiests «Baltijas Vēstneša» 1901. gada 27. oktobra numurā. Pirms iespiešanas Poruks stāstu lasījis priekšā Ernai.

Pastkarte — Ernestīnes Pētersones pirmais sūtījums
Jānim Porukam 1901. gada 5. jūlijā. (RLMVM)
R. Auziņa foto.

kungs, šis jautājums mani ļoti baida, jo šis labais kungs domā, ka pasaulē viss esot labi.

Es ļoti dusmojos, ka visus savus darbus es esmu nodevis publikai fragmentārā stāvoklī. Tas man ļoti daudz kaitēs, daudz vairāk nekā mana brīvā un politiski nepārdomātā izturēšanās pret godīgajiem birģeriem. Gudrība un uzmanība ir divas labas lietas; ja es būtu gudrs un uzmanīgs bijis, es būtu ļāvis publicēt labi ja pusi no visu manu darbu kopuma. No manis ir iespiests tik daudz mazvērtīga, ka man aiz kauna jānosarkst. Man liekas — krieviem ir apmēram šāds sakāmvārds: «Ko ar spalvu ierakstīsi, to ar cirvi neizcirtīsi.»

Mans studiju plāns šīnī semestrī ir apmēram šāds: franču lektūra un konversācija, mazliet angļu valoda, tirdzniecības grāmatvešana, fizika un ķīmija. No vācu valodas mani atbrīvos. Esmu nodomājis dzīvot kā vientuļnieks, tā man

būs labāk, jo, tiklīdz es nonāku daudzos ļaudīs, es zaudēju daudz no sava garīgā spēka. Ibsenam ir taisnība, kad viņš saka: stiprākais ir tas vīrs, kas stāv viens pats.

Atraksti taču man pāris rindu, lai es zinātu, kā Tu jūties!
Ar mīļu skūpstu Tavs

Jānis.

Mana adrese: Rīgā, Todlēbena bulvārī 7, dzīv. 9.

Rīgā 1901. gada 26. augustā

Mīļā Erni!

Labrīt, mans mīlais bērns! Vakarovakarā es Tev nerakstīju, tāpēc ka es ļoti, ļoti nodusmojos. Jaunā paaudze taču ir ļauna, kā es Tev vienmēr to esmu atkārtojis. Pāris apdzērušos studentu zobojās par manu mīlestību: par to zinot jau visa Rīga, un es esot zaudējis savu saprātu. Ko gan ļaudis grib no manis? Lai viņi paši mil un nīst, kāpēc viņi norūpējas par mani? Es taču zinu pavisam noteikti, ka viņi to nedara aiz mīlestības pret mani. Un tomēr viņi bija un ir vēl cilvēki! Ai, kaut viņi labāk būtu zvēri, tad es to vieglāk saprastu, bet es viņus nepavisam nesaprotu. Un man tas šķiet kā sapnis, ka šie cilvēki viens otru slepkavo; pamazām viņi nogalina viens otru un paši no tā cieš. Kas ļaudīm tiek no tā, ka viņi man nenovēl nekādu laimi? Paši viņi no tā netiek laimīgi, un tomēr šķiet tā, ka viņi izjūt sava veida tīksmi, kad ir sagādājuši citiem cilvēkiem sāpes.

Ar vilkiem gan kopā jākauc, bet es to nedarīšu! Un Tu, mana mīļā, Tu taču turēies kopā ar mani? Cilvēkiem iedzen šausmas, ja sāk risināt cēlas un ideālas teorijas. Visa cilvēce ir tā pagrimusi, ka uzskata par ārprātīgu, ja ko cēlu runā un dara. Un tāpat par traku uzskata, ja *mil*. Gandrīz visām sievietēm un vīriešiem, kuri ir apprecējušies bez mīlestības, šī mīlestība ir kāds bieds, slimīga iedoma, muļķība, tas ir, viņi tā nedomā, bet runā tā. Un arī jaunā paaudze, kura neprot mīlēt, vai tie, kuri mil nelaimīgi, — tie uzkrīt šim

brīnumam «mīlestība» kā plēsīgi zvēri piejaucētam dzīvniekam, lai to saplosītu.

Ai, es varētu tūkstoškārt izraudāties pie Tavām krūtīm! Nekas nav tik grūti panesams kā dzīve ļaudīs, kurus nesaprot un kuri tevi nesaprot. Es esmu apņēmis tūlīt pārtraukt katru sarunu, kura varētu skart manu mīlestību; vienīgi man un, protams, arī Tev — mums abiem ir tiesība par to runāt. Lai ļaudis savā starpā dara un runā, ko viņi vēlas!

Nekas nav tik skaisti, mana mīlā, kā lielam un cēlam mirt, un es esmu cieši pārliecināts, ka augstais dabas Pirmgars ievēros tā cilvēka vēlēšanos arī pēc nāves, kurš bijis centies tapt labāks un cēlāks, kurš cīnījās par harmoniju dzīvē, — ka dievs, vai kā arī es šo Pirmgaru nenosauktu, nepieciešami dos dzīvi pēc nāves tam garam, kas ar savu miesu cietis degošas sāpes par valdošajām dabas un dzīves attiecībām, jo *vienreiz* jādzīvo īsti un patiesi, vienreiz jātop laimīgam, jo mēs lolojam idejas par *laimi un svētlaimību*. Ir tomēr labi, ka mēs svētlaimību un augstāko laimi apzināmies vairāk kā ideju un ne kā jēdzienu, jo idejas ir patiesākas un cildenākas cilmes nekā jēdzieni, kuri parasti mēdz būt saistīti tikai ar zemes dzīvi un mēdz būt elementārāka rakstura, un tie it kā paceļas pāri tikai parastības sliekšnim. Slinki un kūtri ir cilvēki, lai par to padomātu un lai viņiem rastos skaidrība pašiem par sevi. Cilvēki ir tik sīkumaini, ka viņi dzīvo un domā tikai pēc citu priekšrakstiem un reti iedrošinās rīkoties patstāvīgi. Tāpēc viņiem jūtas, mīlestība, māksla un dabiskā izpratne ir sagandētas, tāpēc viņi paliek sliktu uzskatu un tikumu vergi.

Tu gan to nezini, kādā mīlestībā es Tev esmu pieķēries kopš tā laika, kad Tevi redzēju patstāvīgi rīkojamies, un kā es izmisu, kad man šķita, ka Tu esi citu ietekmēta. Tu nedrīksti būt arī mana verdzene, bet gan Tev jābūt brīvai un patstāvīgai, lai Tu tur vairāk būtu nekā es, kur daba sievieti ir nostādījusi augstāk par vīrieti. Visu, kam jāveicina un jābalsta Tevi būtiskais, to es atstāju Tev pašai un augstākiem gariem, kuri rada dabas noslēpumus; es būtu necienīgs vīrs,

ja es ietekmētu vai vēlētos ietekmēt Tavu tīri sievišķo raksturu. Tu esi patstāvīga un nesaudzē mani, ja Tev man jāsaka kas tāds, kas man nebūtu glaimojošs, — es to nepārpratišu, es turpretim Tevi svētišu!

Mana mīļā, vai gan man daudz vārdu jālieto, lai Tev pateiktu, kā es Tevi mīlu un mīlu? Ja arī Tu varbūt neesi tik laimīga, kā Tu mīlestību citkārt esi iedomājusies, tad tur ir vainīgi divi apstākļi. Pirmkārt, tāpēc ka mēs vēl neesam vīrs un sieva. Un, otrkārt, es Tev nevaru dot skaidru un noteiktu mūsu nākotnes ainu. Un, ja Tu man arī sacītu, ka Tev nav nekādu pretenziju, tad tie būtu mīlestībā nepadmāti vārdi, pret kuriem stingri vērsīsies patiesā cilvēka daba, jo taisnība ir-vecajam sakāmvārdam, ka cilvēks nedzīvo no mīlestības un gaisa. Ja es Tev būtu nodrošinājis ceļu uz priecīgu un bezrūpīgu dzīvi, Tu varētu būt priecīgāka un, pats par sevi saprotams, arī laimīgāka. Taču nebažījies, arī nabadzīgai un ierobežotai dzīvei ir savi jaukumi, ja vien sieva spēj skatīt vīru tanīs gara augstumos, kuros nevajag nekāda ordeņa, nekāda titula un glupa goda. Mācies mani ne tikai mīlēt, bet arī novērtēt un cienīt un neizjūti cieņu pret mani tikai tad, kad citi mani godās, bet klusībā, un, ja es Tev likšos smieklīgs, tad saki man to tūlīt — ne tikai lai es labotos, bet patiesības labā, lai es varētu būt laimīgāks, kad Tu man mīli un draudzīgi sniegsi roku.

Man ir simtiem trūkumu, es neesmu audzināts, bet man pašam nācās sevi audzināt un vadīt. Vai visus šos trūkumus varētu novērst, es neuzdrošinos apgalvot; laikam gan ne. Es arī sevi nemierinu ar to, ka arī Tev ir trūkumi un ka Tev tāpēc nav tiesības vēlēties sev vīru bez vainām. Tikai aiz mīlestības pret Tevi es vēlētos būt bez kļūdām — lai Tu nekad nebeigtu mani mīlēt.

Kā Tev šķiet, ja mēs jau nākamajā gadā apprecētos? Tev jāpasaka arī savas domas! Ilgais saderinātības laiks man pavisam nepatīk.¹ Līdz nākamajam rudenim Tev ir diezgan

¹ J. Poruks atklāti saderinājās ar Ernu 1901. gada ziemassvētkos.

laika vēl kā meitenei dzīvot. Piekļājības pēc jau nākas ilgāku laiku būt saderinātiem; lai tā arī būtu! Kāds ir Tavs priekšlikums? Izrunājies reiz ar māti! Raksturo viņai mani, saki viņai, kāds es esmu un kā es domāju; viņai nevajadzētu klausīties uz ļaudīm, jo es par cilvēkiem varu tāpat sliktu stāstīt kā viņi par mani. Un mana nabadzība? Vai tad es tiešām esmu tik nabags? Kas Tev tiks, ja Tu dabūsi bagātu vīru, kuru Tu nemīlēsi? Saki savai mātei, ka es viņai neglaimošu, ka man viņai nav vairāk sakāms kā tikai — ka es viņas meitu Ernu mīlu un vēlos to par sievu. Ja es viņai nepatiku, tad viņa pati ir vainīga; es esmu tikai tiktāl vainīgs, ka man nav talanta padarīt sevi cilvēkiem tīkamu.

Erni, raksti taču man, es kļūšu ļoti dusmīgs, ja Tu man nedosi par sevi nekādu dzīvības zīmi! Sveicini Dances kundzi no manis!

Ar mīlu skūpstu Tavs
Jānis.

Mīļā Erni, lūdzu, piedod visus tos tintes traipus un labojumus manā vēstulē, man nav laika to pārrakstīt.

Rīgā 1901. gada 29. augustā

Mīļā Erni!

Pagājušā naktī man bija dīvains sapnis. Es biju lielā dārzā, man rokā bija cirvis, un es gribēju nocirst Tev miršu koku (koku! Es nezinu, vai patiesībā ir miršu koki). Dārzā bija vēl daudz cilvēku, kuri mani trokšņodami apstāja. Es jautāju, kur gan atrodas miršu koks, un tad mani turp aizveda. Koks bija milzīgi liels, likās, ka tas aizsniedz mākoņus, un ārkārtīgi resns. Es stājos pie darba, jo man taču vajadzēja šo koku nocirst. Bet, kā es sašūpoju cirvi un devu kokam cirtienu, es redzēju, ka tas ir no dzelzs. Viss koris sāka skaļi smieties, tad arī Tu tur pieskrēji un sirsnīgi smējies par mani. Pēc tam jūs visi pazudāt. Bet es saliku

rokas un dziedāju ar skaļu, skaistu balsi (tāda balss man nemaz nav) pantu no pazīstamā korāļa:

Mīlais, svētais gars, es lūdzu —
Stāv' man klāt iekš vājības,
Es nespēcību tev sūdzu,
Viss mans spēks ir it nekas.

Tad es pamodos un biju ļoti, ļoti skumjš, līdz ienāca saimniece un mazliet pajokoja.

Vakar es biju Bolderājā, gribēju tur satikt pāris pazīstamu virsnieku, kuri diemžēl bija aizbraukuši uz Rīgu. Es griezos atpakaļ, aizgāju uz korporācijas konventa mitni un paliku tur līdz divpadsmitiem naktī. Man nebija nekāda miera, un katru brīdi es domāju par Tevi. Vai Tu «puķu ballē» arī par mani domāsi?

Mana galīgā uzņemšana Politehniskajā institūtā laikam būs tikai sestdien,¹ direktors izturējās pret mani ļoti vēsi. Viņš man nevar piedot, ka es piedalījos aģitācijā par latviešu emancipāciju.

Eizentāli² izteikušies ļoti kodīgi par Tavu māsu (Dances kundzi). *Viņa mani mīlot!* Es nezinu, kāpēc gan viņai vajadzētu mani nīst; laikam tāpēc, ka viņa par mani ir iestājusies, tūlīt runā par mīlestību. Man tiešām ir ļoti žēl Dances kundzes, ja viņa manis dēļ būtu kļuvusi par Cēsu plāpu priekšmetu. Lūdzu, sveicini viņu no manis un saki viņai, ka es nicinu Cēsu birģerus. Tur nav neviena pilnīga, patiesa cilvēka, tur ir tikai savas muļķības un neinteliģences vergi un kalpi. Ko tad šie cilvēki vēlas? Vai viņi grib to panākt, ka es pie Tevis vairs nedrīkstēšu braukt, ka Tu un Tava ģimene būsīt spiesti mani noliegt? Šis Smita kungs arī man neliekas esam īstens vīrs, kaut gan sākumā viņš man atstāja

¹ 1897. gadā J. Poruks iestājās Rīgas Politehniskā institūta Ķīmijas fakultātē. Kad 1899. gadā sakarā ar studēnu nemieriem no Politehniskā institūta izslēdza vairākus studentus, to vidū bija arī J. Poruks. 1901. gada rudenī viņš no jauna iestājās institūtā.

² Cēsu tirgotāju ģimene.

loti labu iespaidu. Pēc tam kad Tu viņam pateici, ka nemīli viņu, viņš Tevi grib katrā ziņā piespiest precēties. Vai tāda nostāja ir cildena vīra cienīga? Ja Tu rīt vai parīt mani vairs nemīlētu, es nevarētu arī vienu vienīgu reizi vairs pārkāpt pār Tavu slieksni. Cik nenormāli taču ir precēties bez mīlestības!

Mīļā Erni! Tev jārikojas stingri un enerģiski. Ja Tu to nedarīsi, ļaudis lietos visus līdzekļus, lai mūs izšķirtu. Kas gan cilvēkiem ir daļas, vai es precos vai neprecos, vai man ir līdzekļi vai nav? Cilvēki ir tā pagrimuši un kļuvuši tik mulķīgi, ka viņi man rieb! Nekas tur nav patiens, nekas tur nav cildens, tikai banāli grēki, nodrāztas frāzes, tikai visu to ģekību mulķīga atkārtošana, ar kurām viņi jau gadu tūkstošus pieglaimojas. Lūdzu, pavēro «puķu ballē» tuvāk ļaudis! Kurš tur dejos poētiski un cēli? Kā zvēri viņi vaibstās un uzvirpuļo tikai netīrumus un putekļus. Un Kristus viņus mīlēja! Vai viņš tagad tos vairs mīlētu, tas ir jautājums; man liekas — viņa mīlestība jau sen ir kļuvusi par izmisumu.

Ar sveicienu Tavs

Jānis.

Rīgā 1901. gada 31. augustā

Mana mīļā!

Tikko es gribēju Tev rakstīt, un nupat es saņēmu Tavu vēstuli. Es Tev ļoti, ļoti pateicos! Kāpēc Tu manu vēstuli tik vēlu saņēmi, es taču to jau otrdienas rītā aizsūtīju! Tāpēc es jau vakar gaidīju Tavu atbildi, Tu nezini, ar kādu nepacietību. Kāpēc Tu esi raudājusi? Vienam taču no mums jābūt priecīgam. Mana saimniece nevar vien noskatīties Tavā ģīmetnē, ko Tu man pēdējā reizē iedevi, viņa saka: «Nē, šī svaigā, jaukā sejiņa!» Un nu Tu esi raudājusi, tas mani ļoti satrauc.

Sorīt pie manis bija kāds latviešu dzejnieks Jūlijs¹, kas

¹ Jūlijs Dievkociņš (1879—1906).

par mani ļoti interesējas. Viņš šo to ir pārtulkojis no maniem darbiem krievu valodā. Pirms pāris dienām viens no šiem tulkojumiem bija iespiests iekš «Прибалтийский край», proti, «Puteklītis»¹. Jaunais cilvēks bija atnācis, lai dabūtu atļauju pārtulkot vēl citus mazākus tēlojumus un skices. Es tam piekritu, jo viņš lieliski pārvalda krievu valodu. Es viņam ieteicu savu «Faķīru» un «Almanzoru». Arī citādi viņš bija ļoti laipns pret mani un jautāja, kāpēc es nelieku izdot nevienu savu dzejoļu krājumu. Kad es viņam sacīju, ka nevaru atrast nevienu izdevēju, viņš bija gatavs sameklēt man to. Lai dievs viņu svētī — es neticu, ka latviešu vidū maniem dzejoļiem būtu atrodamšs kāds pieklājīgs izdevējs. Bez tam es sevišķi augstu nevērtēju savus dzejoļus, tikai pāris no tiem ir cienīgi, lai tos uzskatītu par patiesiem dzejoļiem.

Grāmatu tirgotājs Zeltiņš ieguva no manis manu kopoto stāstu, skiču un tēlojumu izdošanas tiesības,² pirmajai burtņīcai vajadzētu iznākt šini rudenī, un, ja es Tevi ar to neapgrūtinu, tad es steigšos šo burtņīcu Tev vai nu personiski aizvest, vai nosūtīt pa pastu.³ Savu rakstu «Jaunais gara virziens pasaules literatūrā» es saņēmu no «Baltijas Vēstneša» redakcijas atpakaļ, lai es to pārstrādātu, jo tas esot

¹ Pasaciņa «Puteklītis», kas pirmo reizi ievietota «Mājas Viesa Mēnešraksta» 1898. gada 6. numurā.

² J. Poruks nejauši bija ticies Cēsīs ar Ansi Gulbi, kas toreiz jau bija vienojies ar Andreju Pumpuru par tā Kopotu rakstu izdošanu un gatavojās izdot arī citu rakstnieku darbus. J. Poruks piedāvāja A. Gulbim savus prozas darbus kopotam izdevumam par ļoti mazu atlīdzību — divsimt rubliem. Dzejniekam laikam par grāmatu honorāriem nebija pietiekamas izpratnes. A. Gulbis uzskatīja, ka būtu negodīgi iegūt izdošanas tiesības par niecīgo honorāru, bet viņam nebija arī brīvu lielāku līdzekļu, tāpēc Gulbis piedāvājumu noraidīja un ieteica J. Porukam griezties pie D. Zeltiņa (Golta).

³ Pirmais krājums ar nosaukumu «Dzīves straumē. Sakopoti stāsti» iznāca D. Zeltiņa apgādībā 1902. gada sākumā.

pārāk liberāls! Un man tas šķita pārāk konservatīvs! Ko lai es tagad daru? Es to tomēr atstāšu tādu, kāds tas ir,¹

Mana mīlā! Nu es esmu pārāk daudz nopļāpājis, Tevi nemaz nepieminot. Man nav nemaz miera, vienmēr man par Tevi jādomā. Kas no mums abiem iznāks — šī doma mani ļoti nospiež. Ja man vienam pašam nākotnē ietu grūti, tas arī, gluži dabiski, būtu skumji, bet, ja arī Tev, mana mīlā, ies grūti, tad visa vaina būs mana, un kā tad es varēšu būt Tavas mīlestības cienīgs? Un tomēr es sevi mierinu ar to, ka ciešanas šķīsta cilvēku, ka tās ļauj viņam apzināties viņa augstāko misiju, kamēr prieki cenšas viņu novest līdz elementārajam un ikdienišķajam.

Zimīgi, ka daudzi mīl un nešķiet tomēr tā mīlam kā es. Mīlestības būtība jau visiem ir viena un tā pati — tiekšanās pēc kāda otra, kas to dvēselē un garā papildina un kas neapzināti sola dot apmierinājumu un atzīšanu, un tomēr manī mīlestība ir kā dziņa pašam sevi saīrt un atdzimt no jauna kādā citā veidā, lai dzīvotu tikai Tev un vēlreiz Tev! Tā ir manis paša atdzimšana, kas vērsta uz to, lai atņemtu no manis veco gadījuma un nejaušību dzīvi un lai manu gara dzīvi tieši saistītu ar mūžīgajām idejām, ar varenās pasaules dzīves vadmotīviem. Sim nolūkam man bija vajadzīga tikai ticība dzīvei, un Tu man to devi. Neuztver to kā pretrunu ar manu tieksmi mirt, jo tikai tas, kas mirst savai gadījuma dzīvei, jā, kas vispār vēlas būt miris šajā disharmoniskajā pasaulē, — tikai tas var iedrošināties doties jaunā un patiesā dzīvē. Tas jau skan mulķīgi, ja saka: es vēlētos mirt! Un tomēr tas, kas šai mulķību dzīvē skan mulķīgi, nav mulķīgs, bet nepieciešams un patiess priekš tā, kas zaudējis dabisko un meklē to un atkal atrod. Isti sakot, tā būtu mana augstākā laime, ja es pie Tavām krūtīm varētu ieiet mūžīgā mierā.

Un tomēr es Tevi gribētu atkal redzēt paradīzē, ja tāda būtu, vest Tevi un ar Tevi sapņot svētās upes ziedpilnajos

¹ Raksts ar virsrakstu «Jaunais gara virziens literatūrā» iespiests «Baltijas Vēstneša» 1901. gada 13. septembra numurā.

krastos, tās upes krastos, pa kuras vilņiem kļuvis aizslīd svētlaimīgo laivas. Tā gan ir tikai fantāzija, tikai vēlēšanās, un tomēr tā ir ideja; ja kāda ideja būtu nepatiesa, tad jau visam skaistajam vajadzētu būt meliem! Dzīvot vai mirt man ir vienalga, ja tikai es to daru kopā ar Tevi. Ja šis nodoms ir slimīgs — un tas var būt —, tad arī visa mīlestība ir slimīga. Vai tad viss patiesais tiešām ir slimīgs? Ai, nē, tā ir vara, kas pavēl pār nāvi un dzīvību, kas abas tās dara par brāļiem un izlīdzina, tā raud un smejas, priecājas un sēro; tas ir vienīgi dievišķais mūsos, un, kam šķiet, ka mīlestība padara cilvēku par nerru, tam tā ir gluži sveša.

Mana mīlā, garā es Tev skūpstu muti, vaigus un rokas par tiem mīļajiem vārdiem, kurus Tu man raksti: «Kad Tu mirsi, tad es miršu līdz ar Tevi.» Tas ir viegli pateikts, tas robežojas ar brīnumaino, un taču notiek daudz kas, par ko ļaudis brīnās, ko viņi nevar saprast un lielākā daļa arī nekad nesaprātis. *Mana mīlā*, mēs dzīvosim! Un, tikai kad visvarenā likteņdieve Moira¹, kura valda pār pasaulēm un dieviem, vienu no mums pāragri svētīs kapam, tad otrs gan varēs palikt dzīvs, bet viņš tomēr nedzīvos, pamazām viņš mirs, sērodams par savu mīlo, kas daudz ir gribējis, bet maz varējis, kas tapis par putekļiem un pelniem. Ko gan nozīmēs krusts un puķes uz kapa? Neko! Paies simts gadu, un mēs abi gulēsim zem zemes, varbūt viens otram blakus guldīti, varbūt arī šķirti; mums, mirušajiem, tas būs vienalga. Bet, ja ir dievs, ticību uz kuru man ir sagrāvušas dzīves pretrunas un manu nabadzīgo domāšanas spēju mānīgie secinājumi, tad viņš mūs apskaidros, dos mūsu dvēselēm jaunu — piemērotu miesu, mēs paradīzē neieiesim kā divi nožēlojami pieaugušie, bet kā mīli, svētlaimīgi bērni, un katrs mums mīli sniegs pretim roku.

Uz redzēšanos, Erni! Nākamajā pirmdienā, tas ir, 3. septembrī, es vakarā ieradīšos Cēsīs ar ātrvilcienu, tieši no stacijas braukšu pie Tevis uz Lāčiem. Ja līs, es iešu tieši

¹ Sengrieķu mitoloģijā moiras bija likteņdieves, Zeva meitas.

mājā iekšā, ja laiks būs labs, es dažas minūtes pavadišu lapenē. Tātad pārlūko to, varbūt Tu atradīsi mani tur! Vilciens pienāk, man liekas, īsi pirms desmitiem Cēsīs. Tas gan ir vēl, un Tava māte var viegli sadusmoties, bet ko lai es daru? Saki viņai, ka es būšu.

Ar mīļu sveicienu

Jānis.

Piezīme. Kas attiecas uz balli, man būtu patīkamāk, ja Tu laiku nosistu kā citādi, bez tam Tava neiešana uz balli būtu man gandarījums, jo es neesmu ielūgts, kaut gan ielūgts ir katrs kurpnieks. Bet, ja nu Tu tomēr esi gatavojusies šai ballei, ej vien! Es tomēr būtu Tev ļoti pateicīgs, ja Tu neietu. Dari tā, kā Tu gribi!

Sestdien, 1901. gada 1. septembrī

Mīļā Erni!

Vakar es Tev rakstīju. Nezinu tomēr, vai Tu esi manu vēstuli dabūjusi, tāpēc rakstu Tev visā steigā vēlreiz. Pirmdien ar ātrvilcienu (vakarā ap desmitiem) es ieradīšos Cēsīs un arī pie Tevis. Es braukšu pie Tevis tieši no stacijas, tātad gaidi mani Lāčos!

Ar mīļu sveicienu

Jānis.

Piezīme. Tavu skaisto vēstuli es saņēmu.

Viesnīcā «Cēsu pils» 1901. gada 5. septembrī

Mīļā Erni!

Man ir neizsakāmi skumji. Man vajadzēja no Tevis ātrāk aiziet. Bet vai tad tiešām tas ir noziegums, un vai aiziešana vakarā ir labāka nekā aiziešana rīta pusē? Es ļoti baidos, ka Tavējie Tevi piespiedīs atteikties no manis. Tā vietā, lai darītu labu iespaidu ar savu ierašanos, es nu pilnīgi esmu

¹ Pēc sarunas ar Ernu Poruku K. Egle atzīmējis pie šīs vēstules: «Ernestīnes māte bijusi nemierā, ka Poruks visu nakti pavadījis pie līgavas, un diezgan skarbi par to izteikusies. Tāpēc Poruks šai vēstulē tik plaši iztīrā šo jautājumu.»

sabojājis iespaidu par sevi Tavas ģimenes acīs. Bet ko lai es daru? Es zinu tikai vienu, ka viss, ko esmu darijis mūsu attiecībās, ir noticis tikai aiz tīras mīlestības uz Tevi, — lai Tava māte to uztver, kā viņa grib. Un tomēr es Tavā ģimenē negribu izraisīt nekādu nelaimi. Vēlreiz es Tev jautāju: ja Tu domā, ka Tu bez manis varēsi laimīgi dzīvot, tad šķirsimies. Sirdssāpes būs milzīgas, ja tas tā notiks. Tad man nebūs nekādu cerību, man priekšā nebūs dzīves, man vajadzēs darīt to, kas Tevi ļoti skumdinās, — mirt. Un, ja man nebūs drosmes aizraidīt sevi uz viņpasauli, es vēl dažus gadus nožēlojami un traģiski dzīvošu, un nebūs prieka ne man, ne citiem. Ko gan es tad vēl varētu radīt? Taču es ceru, ka liktens nebūs tik nežēlīgs. Ai, kaut Tu varētu savai mātei to izteikt, cik labi ir mani nolūki!

Es gribu ap pulksten trim braukt uz Rīgu, bet, ja būtu iespējams, ka es drīkstētu Tevi apciemot, es dotos pie Tevis un brauktu ap pulksten astoņiem vakarā.

Saki, mana mīļā Erni, — ko lai es daru? Tūkstoš domu džinkst man galvā. Kāpēc, kāpēc es esmu tik bezgala skumjš? Es esmu kā triekas ķerts. Vai mēs nevarētu tikties un izrunāties? Jeb lai es tā aizbraucu? Lūdzu, mīļā Erni, ja Tu domā un tici, ka varēsi kādi salabināt mani ar savu māti, tad neatstāj mani! Ja Tu mani mīli, Tu būsi laimīga, jo es milu Tevi! Kad es šorīt atgriezos Cēsīs, es biju kā piedzēries, labi bija, ka es nevienu cilvēku nesatiku. Atbildi man, lūdzu, tūlīt! Es ļoti gaidu uz šo atbildi.

Ar mīļu skūpstu Tavs

Jānis.

Lūdzu, piedod tintes traipus!

Rīgā 1901. gada 6. septembrī

Mana mīļā Erni!

Es neesmu vēl ticis laukā no savām vecajām sāpēm, un, kā es Tev vakar rakstīju, es nevaru neko jaunu uzrakstīt, varu tikai atkārtot un apliecināt to pašu agrāko. Bet ir ļoti žēl, ka Tava māte mani neieredz. Viņa ir praktiska, enerģiska

sieviete, kurai tādi moderni, skeptiski un sapņotāji raksturi kā es nevar būt pa prātam, un Tev nekad neizdosies ar varēm iegūt viņas simpātijas pret mani. Es Tev varu vienīgi sacīt, ka viņa daris visu iespējamo, lai mani dabūtu sānis. Tas man kremt dienu un nakti, un es nevaru apmierināties, kaut arī Tu zvērēji palikt man uzticīga. Mans pasaules uzskats nu reiz ir fatāls. Ciktāl es pazīstu pasauli un dzīvi, man nav ne mazākā pamata ticēt rožainai nākotnei. Tu esi vēl mana vienīgā cerība — Tu kā cilvēks — un tad māksla kā manu izjūtu atbalss un kā manas iekšējās, būtiskās dzīves atspulgs — tā vēl ir mana cerība, kuru es drīkstu lolot. Mākslas prieku es nekad nezaudēšu — to es zinu; vai Tu man paliksi uzticīga, es nezinu, jo dzied tik daudz par neuzticību, tātad tādai jābūt arī patiesu mīlētāju dzīvē!

Rikojies, mana mīlā, pēc savas sirds! Ja Tu nevari vairs būt man uzticīga, tad neuzskati par savu pienākumu atteikties tam, kurš Tev ir vērtīgāks par mani. Ja Tev vajadzēs mani atstāt, tad es neuzskatišu šo liktens lēmumu par Tavu vainu, bet uzlūkošu to par nenovēršamu iepriekšēju nolēmumu. Es no savas puses Tevi nekad neatstāšu, izņemot tikai gadījumu, ja man parādīs durvis un Tu vairs negribēsi mani pieņemt. Es esmu nabags, nenozīmīgs, bet mīlēt es varu stiprāk nekā simtiem tādu cilvēku, kurus sievasmātes un viņu meitas uzskata par svētību un laimi. Un, par spīti naidam, ko es gribētu kā degošu lāpu sviest pret šo pasauli, es mīlēšu līdz kapam. Tas skan pārspilēti, bet lai tā skan — tas ir patiesi!

Tāču diezgan nopietno vārdu! Ļauj man arī pajokoties, un šis joks būtu — ka es esmu mājas īpašnieks. Tanī mīt cūka, ko dēvē arī par laimi, bet diemžēl ne Tu, ne es nevaram tur dzīvot, jo mājiņa ir ārkārtīgi maza. Kuģi es vēl neesmu nopircis, kaut gan man jau ir tam vajadzīgā nauda. Bez tam es nopirksu vēl zemes gabalu, lai ierīkotu koloniju tiem ļaudīm, kuri ir ļoti nobažījušies par Tavu laimi un tomēr nenovēl Tev to. Pie šā pliekanā joka man atkal top skumji ap sirdi. Ai, es gribētu aizmigt un neatmosties!

Kad Tu man atkal rakstīsi, pastāsti man, ko Tu esi ar savu māti runājusī! Es esmu tik ļoti pazemots kā neviens cilvēks, kas to nav pelnījis. Man ir tā, it kā mana sirds dzirdētu visas tās runas tālumā par mani, un tāpēc man sāp.

Sestdien es iešu uz teātri skatīties «Zabas ķēniņieni»¹. Sorīt es novēloju pirmo vilcienu, tā ka man bija jābrauc ar ātrvilcienu pusdeviņos. Vagonā sastapu priekšā pazīstamus krievus, studentus, kuri atgriezās Rīgā no vasaras prakses. Viens ir precējies un bija ļoti jautrs, viņam gan vajadzēja ļoti priecāties redzēt atkal savu Ksantiipi.

Lūdzu, sveicini Dances kundzi no manis un saki, ka esmu viņai parādā daudz pateicības!

Ar mīļu sveicienu un skūpstu Tavs

Jānis.

Rīgā 1901. gada 7. septembrī

Mana Erni!

Labākais līdzeklis aizdzīt skumjas domas beidzot taču ir darbs, par kuru var priecāties. Tāds darbs man ir rakstniecība. Diemžēl rakstniecība pie mums, latviešiem, ir ļoti zemā vērtē, pirmkārt, tāpēc ka maz prātīga ir sarakstīts un, otrkārt, tāpēc ka publikai gandrīz nav bijis nekādas vajadzības un vēl šodien nav vajadzības pēc šās rakstniecības. Ļaudis trakoti pretojas tam, ka atzītu rakstnieku kārtu. Tāpēc arī es daudz krietnu cilvēku acīs neesmu nekas. Dažs labs cilvēciņš iedomājas, ka viņam ir tiesība par mani pateikt: «No tā nekas nav iznācis!» Viņš ne tikai pasaka to, viņš tā arī patiesi domā. Ar laiku jau tas kļūs citādi, bet šaubos, vai es to latviešu dzejnieku laimīgo laiku piedzīvošu, jo cilvēki, neskatoties uz izglītību, paliek mulķi, un, kas nav mulķis, tas

¹ K. Goldmarka opera «Zabas ķēniņiene».

ir blēdis. Es esmu diezgan cietis, un, ja arī es būtu vēl labāks un pat ideāls cilvēks, man vajadzētu vēl vairāk ciest; bet vienreiz beigsies pacietība! Mans nodoms ir vairāk neapgrūtināt cilvēkus ar morāli, bet indīgi šaut tos, vajāt tos sarkastiski un dzēlīgi; es nevaru vairs būt agrākais rāmais, naivais un cietējs latviešu dzejniekjērs, bet, tā kā ar dieva padomu man ir lemts tāds liktens, ka es katru dienu satieku, mazākais, pāris ēzeļu un vēršu līdzās ēzelenēm, govīm un vismiļākajiem augstdzimušajiem teļiem, man vajag sadūšoties un stingrāk vērsties pret šiem plukatām. Savā laikā pazīstamais Jansons¹ pamatoti dēvēja manus rakstījumus par «klibo jēru filozofiju».

Cilvēkus vajag mīt ar kājām, jo viņi lielākoties ir bestijas, pretīgi rijēji un dzīves liekēži, kas ignorē katru augstāku lidojumu. «Urrā!» viņi kliedz tur, kur glaimo viņu muļķībai. Nevienš nav tik liels kā Frīdrihs Nīče, gara Napoleons, kurš cilvēkiem sagādāja smagas kaujas un kurš arī sakauts vienmēr palika uzvarētājs. Nīče nīda cilvēkus, jo tie gribēja milēt un nevarēja; viņš, šis ateists, nolādēja ne baznīcu, bet ēzeļus, kuri gribēja piederēt pie baznīcas.

Svētdien jums Cēsis būs bībeles svētki. Bībele ir stipra, ir arī kāda svētku bībele², bet kāda daļa gar to ir cilvēkiem? Viņu svētki ir māņu svētki, un viņi nepazīst patieso svētku bībeli, kas ļauj iepazīt augstāku dzīvi. Un Tu viņiem pušķosi baznīcu? Šim dauzoņu baram un šiem omulīgi kustīgajiem cilvēciņiem, kuri kārto savus veikaliņus un tad apmierināti smaida ciešā ticībā, ka miļais dievs viņiem visu piedos? Es Tev, mana miļā, gribētu aizsūtīt melnu, indīgu rozi, lai Tu to iepin kanceles vainagā un lai tā, it kā kāda dēmona audzēta, spītētu šiem debesu liekēžiem un protestētu pret viņu liekulīgo, vienmuļo dziedāšanu. Tikai

¹ Janis Jansons-Brauns.

² Vārdu spēle, kur mijas vācu *fest* — stiprs, stingrs, pastāvīgs, no teikts — un *Fest* — svētki: *Die Bibel ist fest, es gibt auch eine Festbibel*...

viņu omulības pēc dievs vēl pacieš cilvēkus, citādi viņš tos jau sen būtu aizdzinis pie velna. Un tikai šīs omulības pēc Tu viņus dēvē par labiem un pušķo viņu baznīcu, ko viņi ir nozaguši, jo viņi ir noslepkavojuši tās patieso īpašnieku, viņi ir izdzinuši no zemes patiesi dievbijīgos, lai nolaupītu baznīcu. Ieklausies tikai labi baznīcas zvana skaņās — vai tas neskan kā grēcinieku zvans? Nav mīņas no patiesas brīvības un no pašapziņas, ka esi radniecīgs dievībai, ka *grēkots tiek ricības dēļ* un ne tāpēc, ka esi grēcinieks. Tikai aiz glēvulības cilvēki lūdz dievu. Viltus goda un Mamona vergi metas ceļos dieva priekšā! Kāda briesmīga ironija! Viņi grib, lai viņu dvēseles peld paradīzes taukos, tāpēc viņi lūdz, bet pasaules un dievu liktens baismās viņi negrib ar dieviem dalīties! Un, ja šie mulķi zinātu, cik neapmierināta un *bezgala vientuļa* ir augstākā inteliģence, ko mēs saucam par dievu, tad tie visi kliegtu: «Mēs tevi nepazīstam, mēs nesam tevi nekad redzējuši!» Tas attiecas uz ticīgajiem; un liekuļus, baznīcas blēžus, kas nekad nav ticējuši, bet tikai aprēķina pēc ir kāpuši pār baznīcas sliexsni, — tos Tu tur lielā skaitā redzēsi pārstāvētus. Paliek vēl tīrie estētiķi, kurus pievelk mūzikas un arhitektūras noslēpumainā vara; tos es atzīstu, ja tie sprediķa laikā nedomātu par smaržīgu, brūni noceptu sivēna cepeti, kas tos sagaida mājās. Taču es Tevi negribu ietekmēt. Es tik Tev gribu sacīt, kas man bija jāsaka, ko man vajadzēja sacīt, lai es būtu patiess. Un tomēr ir skaisti, ka Tu pušķo baznīcu, es arī tur gribētu būt un svētbijīgi domāt par augsto varu, kas tiecas pēc skaistākajām harmonijām, kas grib īstenot neizsakāmi skaisto. Lai Tavas puķes pušķo Pestītāja kājas, kura galvu nedrīkst greznot nekādas puķes un lauru vainags, jo viņam dārgāks ir ērkšķu kronis!

Taču melnā puķe ir mana, es to garā sūtu Tev — šo grēcinieku puķi, Tu to varbūt aizmetīsi, ja Tu no cilvēkiem esi mācījusies to pazudināt, kas nevar liekuļot un nevar locīt ceļus. Bet, ja Tu to iepīsi vainagā, tad, dienai dziestot, tā sāks spīdēt. Nakts ir tās valdniece. Bet, kad tā naktī kā

nekad neaptveramā gara ārprātīgā acs ieskatīšies baznīcas
tukšajās telpās, es metīšos uz spilveniem un raudāšu, līdz
noguršu, līdz katrs muskulis atslābs, katrs nervs kļūs bez-
spēcīgs, līdz man būs miers, miers, miers.

Ar labu nakti, mana mīļā Erni!

Tavs Jānis.

PAR PĒTERI PĪPKALEJU UN NEDAUDZ
PAR TĒRBATAS LATVIEŠU STUDENTU LITERATŪRAS
UN ZINĀTNES BIEDRĪBU

Interesējoties par Tērbatas universitātē studējušiem latviešu mediķiem, medicīnas vēsturnieks Arnis Viksna pievērsīs uzmanību arī Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrībai. Šis raksts sniedz interesantus materiālus un dažu faktu precizējumus par mūsu kultūras un literatūras vēsturi.

Laikam nav neviena nopietnāka apcerējuma par sabiedrisko kustību Latvijā pagājušā gadsimta beigu posmā, kurā nebūtu pieminēts Pēteris Pīpkalējs. Gan tikai pieminēts, jo viņa dzīve un darbība līdz šim plašāk aplūkota nav. Turklāt pat nopietnos izdevumos dažkārt iezagusies kļūda — J. Pīpkalējs¹.

Pēteris Pīpkalējs literatūrā tiek minēts divu iemeslu dēļ — saistībā ar Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību un kā dzejnieka Eduarda Veidenbauma skolas un studiju laika biedrs un draugs.

Sajā apcerējumā izvirzīts uzdevums apkopot vienviet visai trūcīgos Pētera Pīpkalēja biogrāfiskos datus un aplūkot dažus diskutējamus jautājumus biedrības darbībā, kura viņa vārdā bieži tiek dēvēta par «Pīpkaloniju» (arī «Pīpkolonija»). Laika gaitā radušos legendu nepieciešams kritiski izvērtēt, tāpēc galvenokārt izmantoti avoti, par kuru ticamību jāšaubās mazāk.

Pēteris Pīpkalējs dzimis 1866. gada 7. (19.) jūlijā Dzērbenes pagasta Andrēnos zemnieku Jāņa un Marijas Pīpkalēju ģimenī.

¹ Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss. R., 1967, 199. lpp.

lēju ģimenē.¹ Uzvārds Pīpkalējs (tāpat Kaparkalējs, Dzelzkalējs, Smilškalējs) šajā apvidū ir saglabāties līdz mūsu dienām. Par Pētera Pīpkalēja skolas gaitu sākumu ziņu nav, domājams, viņš mācījies vietējā pagasta skolā. Turpmāk Pēteris Pīpkalējs skolojies Vecpiebalgas draudzes skolā, kurā vēl dzīvas bija Kronvalda Ata iedibinātās tradīcijas. Astoņdesmitajos gados šajā skolā mācījušies arī mākslinieks Jūlijs Madernieks (1870—1955), komponists Emīlis Melngailis (1874—1954), progresīvais ārsts Andrejs Priedkalns (1873—1923) un citi,² taču viņi bija jaunāki par Pēteri Pīpkalēju. 1883. gada janvārī Pēteris Pīpkalējs iestājās guberņas ģimnāzijā Rīgā, kurā mācījās piecus gadus. Šajā laikā starp Pētera Pīpkalēja skolasbiedriem bija Eduards Veidenbaums, kas ģimnāziju absolvēja 1886. gada decembrī, un vēlāk pazīstamie ārsti Gustavs Beldaus (1867—1919) un Pēteris Perlbahs (1865—1934) — viņi gatavības apliecību saņēma 1887. gada jūnijā.³

Pēteris Pīpkalējs ģimnāziju beidza 1887. gada 19. decembrī. Atestāts, kas saglabāties studiju laika personiskajā lietā,⁴ liecina, ka teicamas sekmes viņam bijušas krievu valodā un literatūrā, kā arī Krievijas vēsturē, pārējos priekšmetos — labas un apmierinošas. Līdzīgi Eduardam Veidenbaumam Pēteris Pīpkalējs labi pārzināja valodas, bet viņa interese par krievu valodu un literatūru, kura īpaši uzteikta atestātā (любопытность особенную обнаруживал он к русскому языку и литературе), izpaudās arī vēlāk, studiju laikā.

1888. gada vasarā Rīgā notika Trešie vispārējie dziesmu svētki. To laikā latviešu studenti no Tērbatas, Maskavas un Pēterburgas augstskolām runāja par biedrības dibināšanu,

¹ Latvijas PSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs (CVVA), 235. f., 7. apr., 179. l., 10. lp.

² Gailīte A. Vecpiebalgas draudzes skola. R., 1937, 30., 68., 69., 85. lpp.

³ Zur Geschichte des Gouvernements-Gymnasiums in Riga. R., 1888, S. 72.—73.

⁴ Igaunijas PSR CVVA, 402. f., 2. apr., 18921. l., 5. lp.

kura nebūtu korporācija. Ļoti iespējams, ka viņu pulkā atradās arī Pēteris Pīpkalējs, kas gatavojās studijām Tērbatas universitātē. Drīz pēc tam Pēteris Pīpkalējs iepazinās ar Aleksandru Daugi (1868—1937), kas savās atmiņās sniedzis šādu būtībā vienīgo Pētera Pīpkalēja portretu (tāpēc teksts citēts pilnībā):

«Un kādā vasaras pēcpusdienā pie mūsu dzīvokļa durvīm zvanija. Eju tās atvērt, un manā priekšā stāv garā, līdz papēžiem, pašaustas gaiši pelēkas drānas mētelī, ar mazu skolnieka cepurīti galvā cilvēks, par kuru pirmā acumirkli nevaru teikt, vai tas jauns vai vecs. Maziņš no auguma, drusku uz priekšu paliecies, ar resnu nūju rokā, pelēku, neskūtu seju, mazām, skraidošām acīm — tas stāv uz sliedītiņa un, man ne vārda neteicis, sniedz mitru, platu roku un tad savādā, drusku trīsošā balsī, kā nobijies savu vārdu saka: Pīpkalējs.

Tā es iepazinos ar savu Tērbatas studiju un mīlo ilggadējo istabas biedri, vēlāk teoloģijas studentu Pēteri Pīpkalēju, kura vārdā Letonijas korporācijas biedri nokristīja mūsu literāriski zinātnisko pulciņu, kuru līdz šai baltai dienai daži pazīst pēc nosaukuma «Pīpkalonijs».

Mans jaunais paziņa, istabā ienācis, noņēma cepuri un, novilcis garo un biezo, siltai vasaras pēcpusdienai nemaz nepiemēroto mētelī, arī izskatījās pavecs, kaut gan varēja noskārst, ka viņam nebij vairāk kā 20 vai 21 gads. Viņš lēni un gari stiepti runāja, atsevišķus vārdus vai teikumus ar roku uz galda itin kā mērīt mērīja, šo pašu mērīšanu arī vēl gaisā izdarīdams, pie kam pastāvīgi lēni pa istabu soļodams, drusku uz priekšu saliecies, arī itin kā ko soļiem mērīdams.

Man viņš pa daļai likās komisks, bet bij viņā kas aizkustinošs, kas savādi žēls. Viņš dažreiz smagi ieklepojās. Likās, ka viņš slims. Bet sarunā šad un tad piepeši kļuva dzīvs, gaišs smaids pārlidoja pār viņa seju, un, muti plati atvēris, drusku kā viltīgi mazām actiņām uz mums skatīdamies, tad

pateica negaidītu un lieliski zīmīgu asprātību, pēc tam klusu un gārdi nosmiedamies un muti ar platu roku noglaudīdams.»¹

1888. gada vasaras nogalē Pēteris Pīpkalējs kopā ar Aleksandru Daugi devās uz Tērbatu, kur nonāca trešās dienas rītā. Tūlīt pēc iebraukšanas Pīpkalējs Daugi iepazīstināja ar Eduardu Veidenbaumu. Pēteris Pīpkalējs uzreiz nenokļuva studentu pulkā — Teoloģijas fakultātē viņu ieskaitīja 1889. gada 20. janvārī (studenta matrikula № 14002). Iespējams, ka Pēteris Pīpkalējs bija nokavējis mācību sākumu 1888. gada rudenī (uzņemšana notika divreiz gadā: jūlijā-augustā un decembrī-janvārī), varbūt bija kādi citi iemesli (piemēram, nepilnīgi dokumenti pie iestāšanās), taču 1888. gada nogalē viņš ir uzturējies Tērbatā, ko apliecina arī kāda Eduarda Veidenbauma vēstule, rakstīta 1888. gada 17. decembrī.³ Tātad ļoti iespējams, ka Pēteris Pīpkalējs, kaut arī nebija students, varēja būt klāt Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrības dibināšanā.

Pirms runāt par biedrību, kas oficiāli nodibināta 1888. gada 10. novembrī, dažos vārdos nepieciešams aplūkot studentu organizāciju vispārējo stāvokli Tērbatā 19. gadsimtā. Šis jautājums pēckara gados latviešu valodā izdotajā literatūrā tikpat kā nav aplūkots, bet ir visai svarīgs literatūras un zinātnes biedrības darbības analizē un vērtējumā.

Studentu biedrošanās tieksme Tērbatā bija saistīta ar divām oficiāli reglamentētām kopības formām — korporācijām un biedrībām. Līdztekus pastāvēja neoficiāli un pat nelegāli studentu pulciņi.

Vecākā studentu korporācija «*Curonija*» Tērbatas universitātē bija nodibināta 1808. gadā. Pēc tam radās citas, apvienojot biedrus galvenokārt pēc novadniecības principa. Tā kā katrai korporācijai bija savi likumi, mācību apgabala kurators 1855. gadā izdeva tā saucamo kroņa komānu, kas

¹ Dauge A. Manā jaunības zemē. Atmiņu grāmata. R., 1928, 120. lpp.

² Альбом имматрикулированных в Дерптском, ныне Юрьевском ветеринарном институте. 1848—1898. Юрьев, 1898, с. 235.

³ Veidenbaums E. Kopoti raksti 2 sēj. R., 1961, 2. sēj., 314. lpp.

bija obligāts visām korporācijām. Tajā bija norādīts, ka korporāciju mērķis esot sagatavot jaunekļus lietderīgai darbībai tēvijas labā, veicināt labo toni, tikumību un draudzīgas attiecības studentu vidē. 2. § bija noteikts, ka korporācijām nav politisku mērķu.¹ Vācu gara kultivēšanu tolaik uzskatīja par pašsaprotamu lietu un ar politiku nesaistīja. Korporeļi nēsāja trīskrāsu cepures un lentes, pastāvēja virkne stingri noteiktu sadzīves un svētku tradīciju.

Nopietnāka studentu vienošanās tieksme jāsaieta ar biedrībām, kuras atšķirībā no korporācijām nemilēja ārišķīgu sadzīvi. Studentu biedrību darbību Tērbatas universitātē reglamentēja 1838. gadā izdotie un 1868. gadā pārlabotie noteikumi. 1893. gadā jaunas biedrības dibināt noliedza, taču līdz tam izveidotajām darbību turpināt atļāva. Šo aizliegumu atcēla 1901. gadā. Biedrību nolūks bija nodarboties ar zinātnes, literatūras un mākslas studijām vai patīkamu laika pavadīšanu draugu vidū. Bija arī vairākas studentu pašpalīdzības biedrības. Sanāksmēs lasīja un apsprieda referātus par agrāk izraudzītiem tematiem. Biedrībām savu telpu parasti nebija (ne tā kā korporācijām, kurām piederēja pat atsevišķi nami). Biedri pulcējās īrētās telpās vai pie kāda no studentiem, kuram bija plašāka istaba. Biedru naudas bija nīcīgas. Katrai biedrībai bija savi, tomēr visumā līdzīgi statūti, kurus apstiprināja rektors. Biedrībā drīkstēja iestāties ar universitātes administrācijas atļauju. Katru semestri ievēlēja biedrības priekšnieku un dažus citus amatvīrus — sekretāru, bibliotekāru (ja bija savs grāmatu krājums), ekonomu (saviesīgu vakaru rīkošanai) un citus. Priekšnieks semestra noslēgumā sagatavoja un rektoram iesniedza atskaiti par nolasītajiem referātiem un biedrības darbību. Universitātes vadība biedrību darbību pārbaudīja visai formāli, ļaujot tām brīvu vaļu. Sanāksmēs piedalījās arī viesi.

¹ Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет за сто лет его существования (1802—1902). Юрьев, 1902, с. 566.

Astoņdesmitajos gados Tērbatas universitātē bija kādas divpadsmit oficiāli apstiprinātas studentu biedrības un sešas septiņas korporācijas. Salīdzinot biedrību un korporāciju darbību, vērojamas daudzas būtiskas atšķirības, pat pretrunas. Biedrību bija vairāk, taču tās bija mazāk stabilas, arī biedru skaits katrā atsevišķi necīgāks, nepārsniedzot dažus desmitus.

Latviešu studentu biedrošanās monopolu kopš 1882. gada bija uzņēmusies korporācija «*Lettonia*». Tā citīgi sekoja vācu buršu tradīcijām, tāpēc daudzi latviešu studenti korporācijā neiestājās un pat kļuva par nopietniem tās pretiniekiem. Viņi nespēja piekrist lepnam ārišķībai un garīgam tukšumam, laika un naudas bezvērtīgai izšķiešanai. Piemēram var minēt Eduarda Veidenbauma neveiksmīgo līdzdalību korporācijā «*Lettonia*», kuras konventa mājoklī viņš nodzīvoja pirmo nedēļu pēc ierašanās Tērbatā.

Astoņdesmito gadu otrajā pusē sāka veidoties pulciņš, kas apvienoja abu Tērbatas augstskolu — universitātes un Veterinārā institūta latviešu studentus. Pēc tikšanās ar citu augstskolu latviešu studentiem Trešo vispārējo dziesmu svētku laikā Rīgā 1888. gada rudenī Tērbatā pēc vairākkārtējām pārrunām tika sagatavots oficiāls iesniegums universitātes rektoram, kurš atļāva dibināt literatūras un zinātnes biedrību.

Biedrības statūti visumā atbilda citu līdzīgu biedrību statūtiem. Tās mērķis bija veicināt interesi par zinātni, literatūru un mūziku, kā arī biedrisku sadzīvi. Reizi nedēļā bija paredzētas sanāksmes ar zinātniskiem referātiem un pārrunām, kā arī muzikāli vakari.

Biedrības darbības izpēti un vērtējumu, tāpat dažādus skaidrojumus ievērojami atviegļina Tartu Valsts universitātes profesora Sergeja Isakova atklājums sešdesmitajos gados. Viņš apzināja biedrības arhīvu¹ un kopā ar Alfonu Vilsonu 1968. gadā publicēja tā kopsavilkumu², gan pieļaujot

¹ Igaunijas PSR CVVA, 402. f., 7. apr., 242. l., 1—41. lp.

² Isakovs S., Vilsons A. «Pīpkalonijas» arhīvs. — Karogs, 1968, № 6, 151.—160. lpp.

dažas sīkas un nebūtiskas neprecizitātes biedru sarakstā un komentāros. Līdz tam biedrības arhīvs ir bijis zināms arī Gustavam Saurumam (1883—1952), kas 1932. gadā sniedzis īsu pārskatu par tās darbību, slēgšanas motivāciju un pilnīgu biedru sarakstu.¹ Visai bagātīgu informāciju satur arī Latvīešu konversācijas vārdnīcas 16. sējumā publicētais biedrības darbības vēsturiskais pārskats. Vēl agrāk, 1926. gadā, par biedrību plaši rakstījis Rūdolfs Egle Eduardam Veidenbaumam veltītajā monogrāfijā.² Rūdolfa Egles savāktais faktu materiāls un skaidrojumi ievērojami ietekmējuši visus turpmākos pētniekus, kuri pievērsušies Eduarda Veidenbauma biogrāfijai. Taču ne Rūdolfa Egles, ne viņa darba priekšteča Eduarda Veidenbauma pirmā biogrāfa Edvarda Treimaņa-Zvārguļa publikācijās³ nav izmantoti biedrības dokumenti, kas virkni pieņēmumu ļautu padarīt par konstatācijām. No biedrības biedriem savu jaunību plašāk aplūkojis vienīgi Aleksandrs Dauge 1928. gadā publicētajā atmiņu grāmatā un dažos rakstos, taču šie avoti jāaplūko kritiski. Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību daudzās publikācijās aplūkojuši arī citi pētnieki gan pirmspadomju, gan padomju literatūrā. Liekas, ka līdz šim kritiski neizvērtēti palikuši Paula Dagues apcerējumi, kuri turpmāk plaši izmantoti citu autoru darbos, it īpaši par revolucionārās kustības sākotni Latvijā, un uz kuriem šodien galvenokārt balstās leģenda par Pēteri Pīpkalēju.

Turpmāk jāaplūko trīs jautājumi par Pēteri Pīpkalēju saistībā ar biedrību un «Pīpkalonijas» nosaukuma izcelšanos: 1) Pēteris Pīpkalējs kā biedrības dibinātājs, 2) Pēteris Pīp-

¹ *Saurums G.* Tērbatas universitāte. 1632—1932. R., 1932, 115.—116. lpp. Biedrības locekļi uzskaitīti grāmatas pielikumā «Tērbatas universitātē studējušie latvieši» starp pārējiem studentiem.

² *Egle R.* Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos. — Grām.: Eduarda Veidenbauma raksti. Cēsis—R., 1926.

³ *Treimanis E.* Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. — Grām.: Ed. Veidenbauma Kopoti raksti 6 sēj. Valmiera, 1907, 1. sēj.

kalējs kā biedrības priekšnieks jeb vadošs biedrs, 3) biedrības pulcēšanās Pētera Pīpkalēja dzīvoklī.

Pauls Dauge 1924. gadā rakstīja: «Minētā literāriskā-zinātniskā pulciņa priekšgalā stāvēja teoloģijas students Pīpkalējs (ateists, kurš studēja teoloģiju, tālab ka viņš no kāda muižnieka šim nolūkam saņēma stipendiju), pēc kura pulciņu nokristīja par «Pīpkaloniju», Ed. Veidenbaums, ģeniāls jauneklīs, zinātnieks un dzejnieks, un mans brālis Aleksandrs Dauge.»¹ Šīs Paula Dauges rindas turpmāk plaši izmantotas daudzos pētījumos un radījušas virkni neskaidrību. Pauls Dauge nav balstījies uz dokumentiem, jo tie viņam nebija pieejami, bet gan uz atmiņām, kuras no aprakstītajiem notikumiem šķīra gadi trīsdesmit. Tērbatā Pauls Dauge, kaut arī īslaicīgi, ir ieradies vairākkārt, daudzus biedrības locekļus pazinis personiski, zināmu iespaidu uz viņu atstājis arī vecākā brāļa Aleksandra stāstījums par biedrības darbību. Pauls Dauge pats atzinis, ka viņa apcerējums «nekādā ziņā nav jāuzlūko kā neapšaubāms, stingri izsijāts vēsturisks avots».² Laikmeta raksturojumam, ko devis Pauls Dauge, visumā varētu piekrist, bet konkrētu faktu novērtējums prasa daudz rūpīgāku pieeju nekā līdz šim. Pavisam sīks piemērs: Pauls Dauge nav minējis Pīpkalēja vārdu Pēteris, tāpēc dažos jaunāku laiku apcerējumos ieviesusies jau minētā kļūda — J. Pīpkalējs. Domājams, ka Paula Dauges atmiņā bija iegūlis savdabīgais nosaukums «Pīpkalonija», tāpēc arī viņš izvirzījis Pēteri Pīpkalēju biedrības priekšgalā.

Kādā citā Paula Dauges apcerējumā, kurā pieminēts Pēteris Pīpkalējs, apgalvots: «Pēc viņa vārda pulciņu ironiski — kā pretstatu «Letonijai» — nokristīja par «Pīpkaloniju» Ed. Veidenbaums, ģeniāls jauneklīs, zinātnieks un dzejnieks, un mans brālis Aleksandrs Dauge.»³ Tātad iznāk, ka no-

¹ Dauge P. Atmiņas iz latvju sociālistiskās kustības bērnības gadiem. — Grām.: Proletāriskā revolūcija Latvijā. 1. sēj. M., 1924, 27. lpp.

² Dauge P. Atmiņas iz latvju sociālistiskās kustības bērnības gadiem. — Grām.: Proletāriskā revolūcija Latvijā. 1. sēj., 25. lpp.

³ Dauge P. P. Stučkas dzīve un darbs. R., 1958, 72.—73. lpp.

saukuma «Pīpkalonija» autori ir Eduards Veidenbaums un Aleksandrs Dauge.

Pēteris Pīpkalējs nebija biedrības līdzdibinātājs (1888. gada 10. novembrī), jo universitātē iestājās nākamajā semestrī (1889. gada 20. janvārī) pēc biedrības nodibināšanas. Tomēr, kā tas noprotams no iepriekšējā teksta, 1888. gada otrajā pusē noteikti kontakti ar biedrības dibinātājiem viņam pastāvēja.

Pēteris Pīpkalējs nekad nav bijis arī biedrības priekšnieks, tātad viņš nevarēja atrasties biedrības priekšgalā, jo šis amats bija vēlēts, biedru vislielākajā uzticībā balstīts. Tomēr noliegt Pētera Pīpkalēja aktīvu līdzdalību biedrības pasākumos nebūtu pareizi.

Pēc tam kad pētnieki bija noskaidrojuši, ka Pēteris Pīpkalējs nav bijis ne biedrības dibinātājs, ne arī priekšnieks, radās jauna hipotēze. «Pīpkalonijas» nosaukuma izcelsmi saistīja ar biedrības sanāksmēm Pētera Pīpkalēja dzīvoklī.¹ Diemžēl pierādīt to nav iespējams, jo biedrības un Pētera Pīpkalēja adreses zināmas tikai daļēji (sk. 1. tabulu). Tā kā biedrībai pastāvīgas mītnes nebija, rektoram iesniegtajās atskaitēs parasti norādītas to namu adreses, kuros dzīvoja kāds no biedriem. Reizēm tā ir biedrības priekšnieka adrese, citreiz, domājams, kāds plašāks dzīvoklis, kurā apmeties kāds no biedriem. Pilnīgi pieļaujams, ka sanāksmes dažreiz notikušas arī Pētera Pīpkalēja dzīvoklī, taču tam, kā būs redzams vēlāk, saistības ar «Pīpkalonijas» nosaukuma izcelsmi nebija.

No piecām zināmajām ēkām, kurās Pēteris Pīpkalējs dzīvoja studiju laikā, šodien droši sazimēt izdevās tikai vienu — tā ir ēka Dārza (tagad Vanemuines) ielā 43, kurā šobrīd atrodas Tartu sanitāri epidemioloģiskā stacija. Salīdzinot ar gadsimtu mijā izdotajām Adolfa Rihtera adresu grāmatām, liekas, ka Kastaņu alejas agrākais 8. nams pašreiz

¹ Vilsons A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbs. — Grām.: *Veidenbaums E.* Kopoti raksti 2 sēj. R., 1961, 1. sēj., 67. lpp.

Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrības
un Petera Pipkalēja adreses Tērbatā 1889.—1894. gadā¹

Semestris	Biedrības adrese	Norādītā adrese dzīvo biedrības biedri	P. Pipkalēja adrese	Biedrības priekšnieks
1889 I	—	—	Jēkaba ielā 40	J. Kauliņš
1889 II	—	—	Platā ielā 15	J. Kauliņš
1890 I	—	—	—	J. Kauliņš
1890 II	Zirņu ielā 12	E. Veidenbaums	Kastaņu alejā 8, kopa ar A. Daugi	J. Kauliņš
1891 I	—	—	Kastaņu alejā 8, kopa ar A. Daugi un E. Veidenbaumu	J. Ermanis
1891 II	Botāniskā ielā 32	J. Ermanis, E. Veidenbaums	Dārza ielā 39	J. Kauliņš,
1892 I	Krasta ielā 10	J. Lasmanis	Dārza ielā 43	A. Dauge
1892 II	Botāniskā ielā 32	J. Alksnis, J. Bērziņš, J. Palevičs	Dārza ielā 43	A. Dauge
1893 I	Sāls ielā 14	A. Dauge, K. Kasparsons, F. Roziņš	—	A. Dauge
1893 II	Klostera ielā 8	J. Bērziņš, E. Ekšteins	—	E. Ekšteins
1894 I	Botāniskā ielā 40	—	—	K. Kasparsons
1894 II	Pēterburgas ielā 69	P. Kalniņš J. Kovaļevskis	—	K. Kasparsons

¹ Izmantoti dati 1) no biedrības arhīva, 2) universitātes adresu grāmatām, kuras iznāca ik semestri ar nosaukumu «Personal der kaiserlichen Universität zu Dorpat», no 1892. gada ar nosaukumu «Личный состав императорского Дерптского (Юрьев-ского) университета», kopš 1893. gada iznāca vienreiz gadā — rudenī, 3) *Veidenbaums E.* Kopoti raksti, 2. sēj., 330. lpp.

ār ar 16. numuru, taču droši to varēs apgalvot tikai pēc būvniecības arhīvu materiālu studijām. Pārējās ēkas Dārza ielā 39, Jēkaba (Kingisepa) un Platajā (Mičurina) ielā, kurās dzīvojis Pēteris Pīpkalējs, šodien nav saglabājušās.

Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrības nodibināšana radīja opozīciju korporācijā «*Lettonia*». Biedrības un korporācijas attiecības bija saspringtas, reizēm pat naidīgas. Korporācijai bija radies bīstams konkurents, un letoņi neskopojās ar dažādiem nievājumiem, kurus vērsa pret biedrību. Lai gan bija arī savdabīgas sekas: korporeļi, kuri bija paraduši dīkās izpriecās pavadīt laiku, sāka pievērsties zinātnes popularizācijai, vairāk rakstīt, jo ar nievām vien jaunā biedrība nebija nomācama.

Fricis Roziņš 1901. gadā rakstīja, ka sākotnēji letoņi konkurējošo organizāciju saukuši par «Augusta biedrību» pēc medicīnas studenta Augusta Krumberga vārda: «Kad 1888. g. daži nopietnāki latviešu studenti, kurus nepievilka raibas cepurītes un lentas, bet kuri gribēja arī vaļsbrīžos nodoties nopietnam darbam, nodibināja tagad slēgto «Literāriski zinātnisko studentu sabiedrību», tad Kr. bij starp dibinātājiem un skaitījās par tik enerģisku biedru, ka dažās Tērbatas latv. filistru ģimijās «Literāriski zinātnisko studentu sabiedrību» īsuma dēļ nosauca par «*Augusts Verein*».¹ Jaunās strāvas sagrāves laikā 1897. gadā Augusts Krumbergs gāja bojā Rīgas Centrālcietumā, tā kļūstot par vienu no pirmajiem cara patvaldības upuriem Latvijas revolucionārajā kustībā.

Tāpat kā «*Augusts Verein*», arī «Pīpkalonija» bija letoņu dota biedrības iesauka. Literatūras un zinātnes biedrības locekļi savās publikācijās nosaukumu «Pīpkalonija» biedrības apzīmēšanai nekad nav lietojuši. Rūdolfs Egle 1926. gadā rakstīja: «Kopš augstskolā, 1889. gada pirmā semestrī iestājies, ienāca sirsnīgais P. Pīpkalējs, biedrību iesaukāja (pasvitrojums mans — A. V.) par «Pīpkaloniju» un dalīb-

¹ Roziņš F. Valdības upuri. Southborne-on-Sea, 1901, 18., 21. lpp.

niekus par «pīpkaloņiem».)¹ Gan literatūrā šur un tur rakstīts, ka nosaukumam bijis draudzīgs, pašu biedru izvēlēts, neoficiāls un humoristisks, intīms raksturs pretstatā korporācijai «*Lettonia*». Aleksandrs Dauge tomēr ir nepārprotami norādījis, ka «Pīpkalonijas» nosaukums ir letoņu radīta iesauka: «Tā es iepazīnos ar savu Tērbatas studiju un mīlo ilggadējo istabas biedri, vēlāk teoloģijas studentu Pēteri Pīpkalēju, kura vārdā Letonijas korporācijas biedri nokristīja (pasvītrojums mans — A. V.) mūsu literāri-zinātnisko pulciņu, kuru līdz šai baltai dienai daži pazīst pēc nosaukuma «Pīpkalonija».)¹ Tātad «Pīpkalonijas» nosaukums ir radies ārpus biedrības un tā izcelsme, domājams, jāsaista vai nu ar Pētera Pīpkalēja necilo ārieni, vai arī ar savdabīgi skanīgo uzvārdu.

Dokumentos un Tērbatas universitātes oficiālā historiogrāfa Jevgeņija Petuhova (1863—1948) monogrāfijā² biedrība saukta par «*Литературно-научное общество*», «*Literärisch-wissenschaftlicher Verein*» (nav norādīts, ka tā apvieno latviešu studentus). «Pūrā» minēts nosaukums «Tērbatas literāri-ziniskā studentu sabiedrība».³ Tomēr letoņu radītā iesauka ir bijusi tik veiksmīga, ka šodien to pusoficiāli pieņemusi pat vēsturnieki. Tā ir gan īsāka un ērtāka, gan skanīgāka un uzmanību piesaistoša, taču no «Pīpkalonijas» nosaukuma lietošanas, kas radies kā niecinājums, turpmāk būtu vēlams atturēties.

Aplūkojot Pētera Pīpkalēja līdzdalību biedrībā, jāpieskaras dažiem tās darba kārtības jautājumiem. Sanāksmes notika sestdienu vakaros, parasti sākās ap pulksten astoņiem un ilga līdz pusnaktij. Studenti noklausījās referātu, ko bija

¹ *Egle R.* Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos. — Grām.: Eduarda Veidenbauma raksti, 80. lpp.

² *Петухов Е. В.* Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет в последний период своего столетнего существования (1865—1902). СПб., 1906, с. 197.

³ Pūrs, darināts un pielocīts ar populāri zinātniskiem apcerējumiem, 2. laid. R., 1892, V lpp.

sagatavojis kāds no biedriem. Pēc tam plašākas diskusijas gaitā lēma par tā publicēšanas lietderīgumu. Apsprieda arī dienas aktualitātes. Katru semestri nolasīja četrus līdz divpadsmit referātus (pavisam zināmi 163 nosaukumi). Par kopīgiem līdzekļiem abonēja periodiskos izdevumus. Daži vakari bija veltīti saviesīgai dzīvei, taču lielus izdevumus tie neprasija. Biedru maksa bija aptuveni trīs rubļi semestri, kamēr letoņiem viņu prieki izmaksāja trīsdesmit un vairāk rubļu.

Biedrības sākotnējais sastāvs bija visai neviendabīgs, raibs. Kopā pulcējās visdažādāko ieskatu un virzienu pārstāvji, lai brīvā diskusijā izteiktu un aizstāvētu savas domas, veidotu pasaules uzskatu un izkoptu nākamo specialitāti. Kā nepamatots noraidāms dažkārt izteiktais viedoklis, ka biedrības statūti bijuši tikai aizsegs patiesajiem mērķiem.¹ Biedrus vienoja intereses par nopietnām zinātniskām nodarbībām un tieksme pēc vienkāršības, jo visi bija korporāciju ārišķību pretinieki. Lielāks jaunu biedru pieplūdums bija 1891. gadā, kad iestājās Fricis Roziņš un Jēkabs Alksnis (1870—1957, vēlāk ķirurģijas profesors), kuri, domājams, mudinājuši sev līdzī pārejos. Teoloģijas studentiem biedrību atstājot (pēc 1892. gada pirmā semestra no viņiem palika vienīgi Pēteris Pīpkalējs), tās ievirze kļuva noteiktāka. Otrs lielāks studentu pieplūdums biedrībā notika 1896. gadā, kad tajā iestājās arī Janis Jansons-Brauns un pēc studiju pārtraukuma vēlreiz Fricis Roziņš. Tomēr pēc 1897. gada, kad tika sagrauta Jaunā strāva, ar kuru biedrība bija cieši saistīta, darbība kļuva mērenāka. Pēdējos divos gados jauni biedri klāt nenāca. Biedrība apvienoja vairs vienīgi Medicīnas fakultātes studentus, kuri dominēja arī iepriekš (no 38 biedriem 24 bija mediķi). Visumā biedrībā bija iesaistīts neliels studentu skaits (skat. 2. tabulu), taču savās rindās tā koncentrēja apzinīgākos un progresīvākos latviešu studentus — tas vērojams gan pēc viņu centieniem studiju laikā, gan arī vēlāk.

¹ Исаков С. Г. Сквозь годы и расстояния. Таллин, 1969, с. 212.

Dažos vārdos nepieciešams pakavēties pie biedrības slēgšanas 1899. gada 21. maijā, kura līdzšinējās publikācijās saistīta ar līdzdalību Jaunajā strāvā. Tā tomēr nav. Bieži citētais dokuments par to, ka puse no astoņiem biedriem piedalījusies «pēdējās nekārtībās», tāpēc biedrība slēdzama, attiecas uz pavisam citiem notikumiem. 1899. gada 2. februārī kazaki piekāva Pēterburgas universitātes studentus, kuri bija uz-

2. tabula

Latviešu studenti Tērbatas universitātē pēc iestāšanās gadiem, arī literatūras un zinātnes biedrībā un korporācijā «Lettonia» 1888.—1899. gadā¹

Gads	Univer- sitātē	Biedrībā	Korpo- rācijā
1888	30	8	10
1889	22	1	13
1890	31	3	12
1891	34	5	23
1892	31	3	8
1893	30	3	11
1894	34	4	6
1895	20	—	5
1896	15	9	6
1897	17	2	9
1898	13	—	4
1899	23	—	5
Kopā	300	38	112

¹ Izmantoti dati 1) no biedrības arhīva, 2) *Saunums G. Tērbatas universitāte. 1632—1932. 163.—178. lpp.*; 3) *Album Lettonorum. R., 1930. 47.—75. lpp.*

drošinājušies protestēt pret dažiem augstskolas iekšējās kārtības noteikumiem. Trīs dienas vēlāk sākās studentu streiks, kas mēneša laikā aptvēra 30 Krievijas augstskolu 25 tūkstošus studentu. Plaši studentu nemieri notika arī Tērbatas universitātē. 30. martā Tērbatas universitātes darbību uz laiku pārtrauca un visus studentus no tās izslēdza. Pēc tam notika rūpīga izmeklēšana, kuras rezultātā vairumu studentu

(izņemot vienpadsmit) uzņēma atpakaļ, un mācību darbs atjaunojās.¹ Izmeklēšanas gaitā universitātes administrācija īpašu uzmanību pievērsa studentu biedrībām, kuras līdz tam bija kontrolējusi formāli, un vairākas no tām, arī latviešu studentu biedrību, slēdza. Pēdējie astoņi biedri, varbūt izņemot vienīgi Ernestu Buševicu (1871—1919, vēlāk pazīstams ārsts un revolucionārs), ar Jauno strāvu saistīti nebija. Vietām minēts, ka biedrība darbojusies līdz 1903. vai 1904. gadam. Neoficiāls pulciņš varbūt arī pastāvēja, jo līdz norādītajam laikam universitāti beidza pēdējie biedrības biedri.

Išumā nepieciešams pakavēties arī pie literatūrā bieži pārrunātā jautājuma par diviem novirzieniem biedrībā. Gustavs Saurums un daži citi autori izdala divus strāvojumus: radikālo un konservatīvo, turklāt radikālais ņēmis pārsvaru (teoloģijas studentu aiziešana no biedrības). Taču vēlāk literatūrā ieviesies cits dalījums, kur jau sašķiroti «radikāļi»: vienā pusē Eduards Veidenbaums, Fricis Roziņš, Janis Jansons-Brauns un citi, otrā — Aleksandrs Dauge, Kārlis Kasparsons un citi.² Šāds dalījums ir pareizs, ja ņem vērā minēto personu vēlāko darbību, taču nav pieņemams, konkrēti aplūkojot deviņdesmito gadu pirmo pusi, kad diferenciācija vēl nebija notikusi. Turklāt šāda šķelšanās biedrībā, kura vienlaikus apvienoja kādus desmit biedrus (dažādos gados no astoņiem līdz četrpadsmit), diez vai būtu iespējama vispār, jo apdraudētu tās eksistenci.

Līdzšinējās publikācijās Pēteris Pīpkalējs ir raksturots kā viens no kreisākajiem biedriem. Kāds pamats bija to darīt? Rūdolfs Egle minējis, ka jau 1889. gadā Pēteris Pīpkalējs biedrībā ir nolasījis referātu par marksismu.³ Atrast konkrētas norādes, kas balstītu šo apgalvojumu, neizdevās.

¹ Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет в последний период своего столетнего существования (1865—1902), с. 171.

² Исаков С. Г. Сквозь годы и расстояния, с. 213.

³ Egle R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos. — Grām.: Eduarda Veidenbauma raksti, 118. lpp.

Rūdolfs Egle gan ir atzīmējis, ka līdztekus publikācijām vērtīgu faktu materiālu biedrības raksturojumam viņš smēlies no Jāņa Kauliņa, it sevišķi no viņa studiju laika dienasgrāmatas.¹ Tomēr biedrības oficiālajās atskaitēs Pēteris Pīpkalējs referāts par marksismu nav atzīmēts. Varētu domāt, ka šāda tēma atskaitē nav ietverta piesardzības dēļ, kaut gan par to stipri vien jāšaubās. Citu nolasīto referātu nosaukumi, kuros izmantoti Kārļa Marksa un Frīdriha Engelsa darbi, rektoram iesniegtajās atskaitēs ir minēti.

Ja tomēr varētu pieļaut, ka studiju pirmajā gadā Pēteris Pīpkalējs referātu par marksismu ir nolasījis, tad jāautā tālāk: kad un kādā veidā viņam kļuva pieejami Kārļa Marksa darbi? Varbūt tas notika ģimnāzijas gados, jo zināms, ka viņa skolasbiedrs Eduards Veidenbaums tad jau bija iepazinies ar Kārļa Marksa izstrādātajiem I Internacionāles statūtiem, kurus izmantojis kādā savā 1886. gadā sarakstītajā apcerējumā (publicēts 1908. gadā ar virsrakstu «Gabals iz tautsaimniecības»). Tomēr daudz ticamāk liekas, ka Pēterim Pīpkalējam, tāpat kā citiem biedrības locekļiem, marksisms plašāk pazīstams kļuva ar krievu un poļu studentu starpniecību, kuri Tērbatā mācījās pēc izslēgšanas no citām Krievijas augstskolām. Ap 1890. gadu šo studentu vidū risinājās sīvas vārdu kaujas starp aizejošās — narodņicisma un tās vietā nākošās — marksisma mācības piekritējiem, kuri guva aizvien noteiktāku pārsvaru. Vairāki latviešu studenti bija tuvos kontaktos ar revolucionārajiem krievu un poļu studentiem. Pirmā zināmā studentu marksistu grupa Tērbatas universitātē izveidojās Maksimiliana Ļesņika (1858—?) vadībā, kas arī bija izslēgts no Varšavas universitātes un 1888. gadā iestājās Tērbatas universitātes Medicīnas fakultātē.² Marksisma mācība biedrībā nolasītajos referātos plašāk tika aplūkota, sākot ar 1892. gadu.

¹ Eduarda Veidenbauma raksti, 725. lpp.

² Пуллат Р., Тарвел Э. История города Тарту. Таллин, 1980, с. 71.

Vajadzētu arī ņemt vērā, ka deviņdesmito gadu pirmajā pusē konspirācijas paņēmieni vēl nebija ieviesušies, ka biedrībai bija legāls raksturs un ka marksisma studijas pagaidām norisa teorētiskā līmenī, nesaistot tās ar strādnieku kustību. Šajā gadījumā pilnīgi var piekrist Paula Dages sniegtajam biedrības raksturojumam: «Marksisms šajā raibajā pūlī, protams, bij ļoti plāniņš.» Un turpat: «Studenti marksisti bij stipri apvesti no buržujska radikālisma. Tikai retais bij spējīgs patiesi atkratīties no sīkpilsoniskas psiholoģijas... Tomēr tanīs sociāldemokrātijas jaunības gados šo studentu starpā valdīja skaista, cēla sajūsma un viņu revolucionārā loma ir atstājuse vēsturē neizdzēšamas lapas.»¹

Pētera Pīpkalēja nolasītie referāti, spriežot pēc virsrakstiem, ar marksisma mācības popularizāciju saistīti nebija. 1889. gada pirmajā semestrī viņš referēja par Nikolaja Goņa romānu «Mirusās dvēseles», nākamajā semestrī — par vācu rakstnieka Kristofa Vilanda romānu «Abderiti». Tātad Pēteri Pīpkalēju ir saistījusi satiriskā proza. 1890. gada pirmajā semestrī viņš nolasīja referātu «Profesora Kola pirms piecdesmit gadiem sniegtais Baltijas iedzīvotāju raksturojums». Tā pamatā bija vācu ceļotāja Johana Georga Kola (1808—1878) 1841. gadā publicētā divsējumu monogrāfija «*Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur-und Volkerleben in Kur-, Liv-und Estland*». 1891. gada pirmajā semestrī, 1892. gada otrajā semestrī, 1893. un 1894. gadā atskaitēs minēti tikai referātu nosaukumi, nenorādot autorus. Iespējams, ka kādu no tiem nolasījis Pēteris Pīpkalējs. Turklāt 1892. gada pirmajā semestrī viņš nolasījis referātu «Par pašnāvību». Raksts ar tādu pašu nosaukumu anonīmi publicēts laikraksta «Dienas Lapa» 1889. gada 8. februāra numurā. Maz ticams, ka raksta autors varētu būt Pēteris Pīpkalējs, jo referāts nolasīts trīs gadus vēlāk, bet pēc biedrībā pieņemtās darba kārtības referātus pirms publicē-

¹ Dauge P. Atmiņas iz latvju sociālistiskās kustības bērnības gadiem. — Grām.: Proletāriskā revolūcija Latvijā. 1. sēj., 26.—27. lpp.

šanas apsprieda. Rakstā populāri izklāstīti tā laika zinātnieku uzskati par pašnāvību, arī Tērbatas profesora oftalmologa Georga Etingena (1824—1916) domas, tāpat sniegti daži statistikas dati, pašnāvnieku raksturojums pēc sociālā stāvokļa, izglītības, tautības, ticības un tamlīdzīgi. Citas iespējamās Pētera Pīpkalēja publikācijas, izmantojot Augusta Ģintera sastādīto periodikā iespiesto rakstu rādītāju «Latviešu zinātne un literatūra», konstatēt neizdevās. Gan jāatzīmē, ka vairāki raksti publicēti ar iniciāļiem P. P., arī Pk., taču to tematika neatbilst Pētera Pīpkalēja referātiem.

Referāti liecina, ka Pēteris Pīpkalējs ir veicis noteiktu darbu biedrībā, taču nav īpaši izcēlies starp pārējiem biedriem, kuri saviem referātiem izvēlējušies oriģinālāku, laikmeta virzībai atbilstošāku un sarežģītāku tematiku.

Lai gan biedrība kopumā apvienoja tikai 38 studentus, daudzi no viņiem vēlāk kļuva plaši pazīstami: līdztekus Eduardam Veidenbaumam, Fricim Roziņam un Janim Jansonam-Braunam arī progresīvais žurnālists Jānis Kovaļevskis (1873—1921), dramaturgs Jukums Paļevičs (1873—1900), veterinārārsts un revolucionārs Ādolfs Hertelis (1871—1908, biedrībā darbojās neoficiāli, jo bija Tērbatas Veterinārā institūta students) un daudzi citi. Kad 1919. gadā nodibinājās Padomju Latvijas Augstskola, starp tās pirmajiem mācību spēkiem bija Fricis Roziņš un Kārlis Kasparsons. Korporācija «*Lettonia*» tajā pašā laikā arī ir devusi četrus profesorus, bet no 112 saviem biedriem. Tātad vēl viens Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrības augstā intelektuālā līmeņa apliecinājums.

Pētera Pīpkalēja dzīves nozīmīgākais posms bija saistīts ar biedrību, jo tikai tāpēc viņa vārds ir saglabājies līdz mūsu dienām. Studiju gaitu raksturo daži dokumenti Pētera Pīpkalēja studenta personiskajās lietās.¹ Studijās viņam bijuši pārtraukumi, kas saistīti ar laikā nenokārtotu mācību

¹ Igaunijas PSR CVVA, 402. f., 2 apr. 18921. un 18922. 1.

maksu. Tas ir pretrunā ar Paula Dauges atmiņām, kurš rakstīja, ka Pēteris Pīpkalējs teoloģiju studējis vienīgi tāpēc, ka saņēmis no kāda muižnieka stipendiju. Turklāt studentu adrešu sarakstī liecina, ka piecus semestrus Pēterim Pīpkalējam nav bijis pastāvīgas mājvietas. Varbūt viņš tās mainījis, uzturoties te pie viena, te cita studiju biedra, — tas atkal liek domāt par materiālo līdzekļu trūkumu. Visus eksāmenus Pēteris Pīpkalējs tomēr ir nokārtojis, katehēzes un sprediķu kontroldarbus iesniedzis un 1895. gada 9 jūnijā saņēmis diplomu.

1893. gadā Pētera Pīpkalēja rīcībā ir atradušies Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokraksti, kurus viņš nosūtījis dzejnieka brālim Voldemāram. Veidenbauma manuskriptu likteni pētījusi un plaši aplūkojusi Līvija Volkova.¹

Pēc universitātes absolvēšanas Pēterim Pīpkalējam nācās domāt par nākamo darba vietu. Līdzšinējās publikācijās par viņa turpmāko dzīvi sastopamas ļoti skopas ziņas — Latvijā Pēteris Pīpkalējs darbu nav atradis, tāpēc strādājis par karaspēka mācītāju Kaukāzā. Nebija zināms arī viņa nāves gads.²

Kādu iemeslu dēļ Pēteris Pīpkalējs nestrādāja dzimtajā pusē? Tie varētu būt vairāki. Pēteris Pīpkalējs nebija korporācijas biedrs, tātad viņš nevarēja gūt to filistru labvēlību, kuri kārtoja attiecīgās lietas. Varbūt viņam varēja palīdzēt ietekmīgais aristokrāts, kuru pieminējis Pauls Dauge, taču par šī muižnieka eksistenci jāšaubās. Galu galā Pēteris Pīpkalējs varēja arī nestrādāt garīdznieka darbu, ja jau bija ateists, kā to atkal apgalvojis Pauls Dauge. Viņš varēja izvēlēties citu, teiksim, skolotāja darbu, kā to darija vairāki bez vietas palikuši mācītāji. Bet Pēteris Pīpkalējs, neatradis darbu Latvijā, tomēr no garīdznieka karjeras neatteicās. Svarīgs iemesls bija arī latviešu mācītāju pārprodukcija

¹ Volkova L. Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes. R., 1979, 39., 40., 42., 43., 48. lpp.

² Saurums G. Tērbatas universitāte. 1632—1932, 165. lpp.

attiecīgajā laika posmā, kuru raksturo šādi dati: līdz 1905. gadam luterāņu teoloģijas fakultāti bija absolvējuši aptuveni 160 latviešu studentu, no kuriem mācītāja vietu Kurzēmē dabūjuši aptuveni 35 un Vidzemē aptuveni 50. Vēl aptuveni 50 mācītāju vietas dabūjuši ārpus Latvijas (starp viņiem arī Pēteris Pipkalējs), bet atlikušie pārgājuši pedagoģiskā darbā. Nav jāaizmirst arī baltvācu pretestība, kaut gan tā bija mazinājusies.

Pētera Pipkalēja turpmākās dzīves gaitas izdevās noskaidrot ar PSRS Centrālā kara vēstures arhīva (Maskavā) dokumentu palīdzību.¹ Viņš strādāja Saratovā, bet no 1902. gada bijis vācu kolonijas Marienfeldes mācītājs Tiflisas apkārtnē. 1905. gada 13. jūnijā Pēteris Pipkalējs apstiprināts par Kaukāza kara apgabala garīdznieku un stājies amatā tā paša gada 1. septembrī, kad ieradies Tiflisā. 1910. gadā Pēteris Pipkalējs apbalvots ar krūšu krustu (*наперсный крест*), 1913. gadā — ar Romanovu dinastijas 300 gadu jubilejas medaļu. Saņēmis algu 900 rubļu gadā un 346 rubļus par dzīvokli, kopā 1246 rubļus gadā. Pētera Pipkalēja vārds atrodams arī attiecīgo gadagājumu «Kaukāza kalendāros»².

Vācot materiālus par Pēteri Pipkalēju, izdevās sastapt vienu cilvēku, kas viņu bija pazinis personiski. Jānis Upīte (1886—1977), 1905. gada revolucionāro notikumu dalībnieks Dundagā un pēc tam mežabrālis, lai izvairītos no vajāšanas, bija devies uz Kaukāzu. Ar Rīgas Politehniskā institūta bijušā studenta Antona Freiberga (1877—?) rekomendāciju viņš 1908. gada pavasarī ieradies pie Pētera Pipkalēja Tiflisā. Pēteris Pipkalējs palīdzējis Jānim Upītem sameklēt darbu

¹ PSRS Centrālais kara vēstures arhīvs, dienesta gaitu apraksts 262—243.

² Кавказский календарь на 1903 год. Тифлис, с. 475; ...на 1904 г., с. 498; ...на 1905 г., с. 487; ...на 1906 г., с. 295; ...на 1907 г., с. 307; ...на 1908 г., с. 306; ...на 1909 г., с. 117; ...на 1911 г., с. 547; ...на 1912 г., с. 587; ...на 1913 г., с. 623.

Tifliskas lielākajā dārzniecībā «Rivjera» un aicinājis pa svētdienām ciemos. Jānis Upīte šo laipno uzaicinājumu labprāt izmantojis, un tā kādreiz pareizticīgo lieldienās bijušajam Dundagas mežabrālim iznācis sēdēt pie viena galda ar diviem ģenerāļiem un diviem popiem. Pēteris Pīpkalējs mīlējis anekdotes, it sevišķi par mācītājiem. Darba viņam bijis daudz, bieži jādodas komandējumos, jo nācies apkalpot visa Kaukāza kara apgabala luterāņu konfesijas karavīrus. Pēteris Pīpkalējs bijis draudzīgās attiecībās ar veterinārārstu Kārli Ātrēnu (1870—1965) un farmaceitu Jāni Kupci (1871—1936). Šī trijotne bijusi Tifliskas latviešu biedrības dibināšanas iniciatore 1909. gadā.¹ Kārlis Ātrēns ar Pēteri Pīpkalēju pazinās jau no studiju gadiem, kad Ātrēns kā Veterinārā institūta audzēknis bija literatūras un zinātnes biedrības neoficiālais biedrs. 1954. gadā Kārlis Ātrēns kļuva par pirmo Latvijas PSR Nopelniem bagāto veterinārārstu. Arī Jānis Kupcis deviņdesmitajos gados studēja Tērbatā, vēlāk viņš bija Latvijas universitātes farmācijas profesors. Jānis Upīte vēl atminējās, ka Pēteris Pīpkalējs igauņu valodā pa svētdienām noturējis dievvārdus Tifliskas igauņiem. Latvieši Tiflisā lielākoties bijuši neticīgi.² Jāņa Upītes atmiņās Pēteris Pīpkalējs parādās kā simpātisks, demokrātiskiem cēstiem apveltīts cilvēks.

Vienīgais zināmais Pētera Pīpkalēja fotouzņēmums saistās ar Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrības grupas fotoattēlu 1890. gada 3. maijā, no kura nācis arī vienīgais Eduarda Veidenbauma portrets.

Pēteris Pīpkalējs miris 1913. gada 17. (30.) maijā Tiflisā, nāves cēlonis — kuņģa vēzis. Apbedīts Tifliskas luterāņu kapsētā 20. maijā. Viņš bija precējies ar Mariju Henrieti Smiti. Pēterim Pīpkalējam bija divi bērni: dēls Aleksandrs

¹ J. Upītes vēstule A. Viksnam 1969. gada 29. oktobrī. Glabājas pie A. Viksnas.

² J. Upītes atmiņas 1970. gada 4. jūnijā pierakstījis A. Viksna.

Kārlis Mārtiņš, dzimis 1907. gadā, un meita Felicita Kristīne Tusnelda Marija, dzimusi 1910. gadā.¹

Kad 1977. gada oktobrī biju ieradies Tbilisi, centos sameklēt Pētera Pīpkalēja kapu. Izdevās noskaidrot vienīgi to, ka pilsētas vācu (t. i., luterāņu) kapsēta slēgta jau labi pāsen.

Lai gan par Pētera Pīpkalēja dzīvi un darbību ir saglabājis maz ziņu, to aplūkojums ļauj izteikt viedokli: līdzšinējās publikācijās viņa loma Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrības darbā un marksisma popularizācijā nav nopietni izvērtēta.

¹ PSRS Centrālais kara vēstures arhīvs, dienesta gaitu apraksts 262—243, 5., 18. lp.

ATA FREINĀTA UN ANDREJA UPIŠA SARAKSTE

1982. gadā atzīmējām rakstnieka, grāmatu izdevēja un izplatītāja Ata Freināta simtgadi. Un, kā tas nereti mēdz notikt, simtgade ierosinājusi jaunu publikāciju rašanos.

Blakus Ata Freināta atdusas vietai Rīgas I Meža kapos atrodas viņa drauga vijolnieka Aleksandra Arņiša kaps. Ata Freināta novadnieks, tagad rīdzinieks Augusts Ozols uzzināja, ka A. Arņiša ģimenes locekļi 1955. gada 22. decembrī izvadījuši pēdējā gaitā arī Ati Freinātu. Tā sākās viņa pazišanās ar vijolnieka Aleksandra Arņiša meitu keramiķi Āriju Arnīti un jauna atpazīšanās ar Ati Freinātu.

Āriju Arnīti ar Ati Freinātu saista radniecības saites. Viņa ir rakstnieka sievas Hermīnes māsasmeita un savā laikā saukusi sirmo grāmatnieku par audzītēvu. Pateicības pārpilnas ir atmiņas, ko Ārija Arnīte saglabājusi par tiem jaukajiem brīžiem, kad vakarēts kopā ar šo sirsnīgo cilvēku. Atis Freināts izvadījis mazo meiteni cauri pasaku un teiku brinumainajai pasaulei, bieži lasījis priekšā arī savus darbus.

Ārijas Arnītes mājās glabājas arī daudzas vēstules, kuras Atim Freinātam rakstījuši Fridrihs Lācis, Jānis Grīziņš, Jānis Jaunsudrabiņš un Andrejs Upīts. Andreja Upīša memoriālā muzeja fondos savukārt atrodas Ata Freināta vēstules rakstniekam (AUMM, inv. № 21385, 1—8). Lasot A. Upīša un A. Freināta korespondenci paralēli, iegūstam ne tikai autentisku faktu materiālu, bet spilgti iezīmējas arī abu rakstnieku savstarpējo attiecību kontūras.

Ata Freināta literārās dotības atklājās jau Petrogradā, kad viņš vēl strādāja par mūrnieku un sūtīja korespondences Rīgas laikrakstam «Jaunais Vārds». Kad Andrejs Upīts

bija ievērojis savdabīgo un interesanto stāstnieku, viņš uz-
atcināja Ati Freinātu publicēties žurnālā «Domas». Tā ap
1924. gadu A. Upīša vadītajā žurnālā parādījās Ata Freināta
pirmais darbs «Vāczemē» un guva panākumus. Arī pārējie
viņa darbi gājuši tautā caur «Domām».

A. Upīša un A. Freināta sadarbība vēl ciešāka izveidojās
tad, kad A. Upīts kļuva par A. Freināta apgādā izdoto cit-
tautu autoru darbu tulkoāju. Viens no šiem autoriem bija
franču rakstnieks Žils Verns.

Ievadvārdus rakstījusi un A. Upīša vēstules komentējusi
D. Jansone-Treice, A. Freināta vēstules komentējis J. Gar-
jāns.

Atis Freināts — Andrejam Upītim

1924. gada 5. janvāri

Cien. Andrejam Upītim!

Kā runāts, nosūtu savus Dž. Londona rakstus¹ līdz ar:

1. «Negaidītais»² — tikko iespiests «Darba Balsī», pēc tam
izdeva Precinieks grāmatiņas novilkumu³.
2. Jesena izdevumā 3 stāstus no «Dienvidjūras stāstiem»⁴,
kuri viss krājums (8 stāsti) manā izdevumā⁵ ir patlaban
darbā.
3. Valtera un Rapas izdevumā laikam šinīs dienās iznāk
«Pirms Ādama» Vildes tulkojumā⁶.
4. «Trīs sirdis» «Latvijas Vēstneša» novilkumā iznāk Rozes
izdevumā⁷.

Tik daudz esmu izdevējus ieinteresējis, kuri pierāda, ka
viņi ir latvieši.

Sevišķi Kroders⁸, kurš pats par latvju kultūru raksta, bet
kundze⁹, 3 vietējo valodu «pārvaldniece», sniedz tulkojumu
tulkojumu (no krievu) burtniecībā.

Līdz manai izdošanai latvju valodā ir iznākuši:

1. «Jūras vilki» 1912. g. Liepājā.¹⁰
2. «Saules dēli» (mūsu «Degošā Dienasgaisma») «Dzimtenes
Vēstneša lit. pielikumā» 1913. g.¹¹

Otri kāda valodu «pārvaldnieka» tulkojuma tulkojums.
3. Ap[mēram] tanīs pašos gados iznāca «Dienas Lapā» Mārtiņš Idens¹².

4. Ir stāstiņi Rauskas kalendārī.¹³

Gadījumā, ja rakstiet biogrāfiju (bibliogrāfiju — J. G.) sakarā ar latvju izdevumiem — visas tās grāmatas man ir.¹⁴

Es esmu slims — sāp vēders, laikam šodien iešu pilsētas slimnīcā, palikšu pāris nedēļas, citādi būtu Jums personīgi nonesis grāmatas...

Ar cienīšanu Atis Freinats.

P. S. Pielieku arī klāt savu «Vāczemē».

Andrejs Upīts — Atim Freinātam

1927. gada 28. jūnijā

G. K.

Nākamo trešdien būšu Rīgā un lasīšu lekciju radiofonā. Līdz tam pie Žila Verna arī laikam nevarēšu ķerties. Es domāju, tāpēc pa pastu viņu nemaz nesūtāt, bet atstājat vienkārši «Kultūras Balsi»¹⁵, tur es viņu paņemšu. Krievu tulkojumu katrā ziņā pieliekat klāt, tas man ļoti noder sadzīvējumam.

Ar labām domām

Jūsu Andrejs Upīts.

Skrīveros 1927. gada 29. jūnijā

A. g. Freinata kungs.

Tikai šodien vēl paspēju izlasīt un nosūtīt Jūsu «Mūrniekus». Raujos te ar visādām praktiskām padarīšanām, krāsoju savu mājeli utt., tā ka pie literāriska darba nopietni stāties varēšu tikai jaunnedēļ. Tāpēc arī rakstīju Jums Žilu Vernu līdz ar krievu tulkojumu atstāt «Kult. Balsi» uz nākamo trešdienu, kad atkal atbraukšu Rīgā.

Tagad par «Mūrniekiem». Sākums man nepatīk tik labi kā «Vāceme» un «Tukums». Liekas mazlietiņ stiepts,

lasītāju tūlīn no pirmās lappuses nepaņem rokās un nepiesaista tik cieši stāsta fabulas ievērpumam. Baznīcas pieminējumu pirmajās lappusēs es saprotu kā simbolu, kas zēnu ieinteresējis mūrnieka amatam. Tikai tas ir pārāk epizodisks, aprauts, atsevišķs un beletristiski lāgā nepiesaistās tālākam risinājumam. To katrā ziņā vajadzētu pataisīt nozīmīgāku un pievienot ciešāki visam pārējam. Ar divām sarkanām stripām malā apzīmēju tās vietas, kuras, steigā lasot, nevārēju lāgā izprast. Tās katrā ziņā vēl pārbaudāt un lūkojat izteikt skaidrāki.

Vispārīm ņemot, stāsts ir interesants un drukājams katrā ziņā — galējā redakcijā jau vēl šo un to varēsīm gludināt. Bet lūkojat gan sākumu sagatavot ne vēlāku kā līdz jūlija vidum, kad domājam slejās publicēt «Domu» nāk. pusgada prospektu.

Ar Bīlmani¹⁶ privāti sazinājoties, nācām pie slēdziena, ka «Domas» nekādā ziņā nav laižamas dibenā. Turpināsim viņas kaut uz visu mūsu honorāru rēķina, lai arī tas nenāksies viegli, un galvenais upuris naudā un darbā, protams, būs atkal jānes man.

Mēs reiz runājām par Jāņa Grīziņa diviem stāstiem «Domās»: «Vārnu ielas republika» un «Trīs plakani zekseri». Viņš būtu ļoti laimīgs, ja Jūs ņemtos to izdot, ja gluži nemaldos, 4—5 loksniņas mūsu tulkojuma pamatā. Es ņemtos uzrakstīt ievadu šiem stāstiem. Grīziņa adrese: Mr. J. Griķis, 71, me du Corvail Lemrine, Paris V, France, — bet, ja nevēlaties tieši sarakstīties, paziņojiet man. Stāstiņi, protams, būtu izdodami ar attiecīgām ilustrācijām utt.

Ar sveicinājumu

Jūsu Andrejs Upīts.

Skrīveros 1927. gada 1. jūlijā

God. Freinata kgs.

Iesāku jau pamazām bakstīties ap Zila Verna tulkojumu. Pirmo nodaļu nobeidzu, tāpēc varu apmēram aprēķināt

latviskā izdevuma labumu. Pēc manas kalkulācijas, teksta bez ilustrācijām iznāks apm. 520 lapp., tātad katrā no trijām daļām ap 170 lapp. vai nepilnas 11 loksnes. Tātad trijās daļās vien viņš arī būs jāizdod. Es domāju, nosauksim viņu «Brīnumu sala» («Noslēpumu salas» vietā — lai gan arī pret «Nosl. salu» man nav nekas pretī, izvēlaties, kurš titulis Jums vairāk pa zobam.)¹⁷ Kā jau minēju, krievu tulkojums vietām noderētu — ja atstājat «Kult. Balsī», trešdien tur paņemšu.

Ar labām domām

Jūsu Andrejs Upīts.

Atis Freināts — Andrejam Upītim

1927. gada 4. jūlijā

Paldies par «Mūrniekiem» — saņēmu. Man tikai žēl, ka biju Jūs nodarbinājis tīri pa blēnām. «Mūrnieki» bij tikai uz mesti, tā sakot, gribēju parādīt, kādā garā viņi būs, bet Jūs esat izlabojuši pat punktus. Kas par vēlu, tas par skādi.

Tagad ņemos rakstīdams un savilkdams — tā ka laikam galu galā būs labi. «Domu» augusta burtņīcai varu nodot jau jaunredēl.

1. burtņīcā būs

Aizrādījums un 1. nodaļa: Mūrnieku amats
ir tas pārākais,

kurā savelku kopā amata izvēlēšanās (Jūs to nemaz neesat lasījuši), tad pievienoju pāris vārdos veco torni, kurš patiesi tai daļiņai, kura bij Jums, paliek gaisā karājoties... Tiklīdz būs gatavs — nosūtīšu vai aizbrauksim abi ar Upmani¹⁸.

Es domāju izdot arī grāmatā ar vinjetēm, un tad, ja nu Jūs domātu, ka arī «Domās» varētu vinjetes noderēt, «uz vecajiem noteikumiem» «Domu» kļiešjās Freinata mākslinieks (Krauze vai Zeberiņš). Tad paziņojat, pretējā gadījumā mēs viņas pindzelesim tikai tad, kad būs viss gatavs (apm. pēc gada)¹⁹.

Paliksim labāk pie «Noslēpumu salas». Tos «Brīnuma»

Kroders ir saķēpājis, tulkodams Džeka Londona «Piedzīvojumus» par «Brīnišķie piedzīvojumi», tāpat Hagarda «Svētā puķe» par «Svētā brīnuma puķe». Ja Jūs piekrītat, tad kristīsim par «Noslēpumu salu»...

Ja man trešdien izdosies Jūs satikt, tad aprunāsimies — kaut gan viss steidzošais šai zīmitē ir uzrakstīts.

Ar labām dienām A. Freinats.

1935. gada 25. maijā

Jau nodzenāju Jūs pa Rīgu. Domājams, ka patlaban dzīvojat pa savu vasaras rezidenci.

Ļoti gribējās Jūs satikt kāda tulkojuma lietā — katrā ziņā atrakstāt man kartiņu, abi ar Upmani sagaidīsim. Bet tomēr atrakstāt kādu dienu iepriekš, jo viss var gadīties, ka man pagadās izbraukt, lai zinu iekārtoties.

Ar sveicienu Atis Freinats.

1935. gada 26. jūnijā

Ja nu braucat uz Rīgu, lūdzu, atvediet krievu grāmatas pirmo daļu²⁰ līdzī — mums vajaga laušanai.

Otru daļu nav vairs vērts sūtīt, ja jau būsiet Rīgā tā kā tā...

Ar sveicienu Atis Freinats.

1935. gada 21. augustā

Biju Liepājas Annas tirgū²¹, sakrāju divi simti lati — nav tos kur likt — tik labi gāja.

Nu taisos uz Talsiem, kur tirgus tiks noturēts no 28.—29. augustam.

Lai nenokavētos trešā daļa, Upmanis lika palūgt, lai varbūt daļu korektūras sūtītu tūlīn.

Ar sveicienu Atis Freinats.

Andrejs Upīts — Atim Freinātam

1935. gada 28. novembrī

Atim Freinatam.

Jūs mani šoreiz esat aizmirsuši ar «Mazā kapteiņa»²² autora, resp., tulkotāja eksemplāriem. Iedodiet, lūdzu, 10 gabalus — ja ir iesiets, tad 2 no tiem iesietus. Bez tam man trūkst «Jūras dibenā»²³ 1. un 3. daļa un «Šļūdonis»²⁴ — varbūt arī tos var dabūt.

Pārlapoju Kleinberga²⁵ manuskriptu. Materiāls glītam stāstīņam tur ir — novērojuma spējas gandrīz kā Atim Freinatam, uztvere pietiekoši īpatna, tikai apstrādājums trūcīgs. Jāatmet nost visi viņa prātojumi, vecas atmiņas, kas, tā sakot, nepieder pie lietas, jūsmojumi zvaigznēs un mākoņos skatoties upp., vārdu sakot, atmetama būs tepat vai puse. No pārpalikuma varētu iztaisīt interesantu grāmatu. Bet tā valoda, valoda — labojama bez žēlastības. Pašam Kleinbergam tas, protams, nebūs pa spēkam. Arī virsrakstu derētu izdomāt citu, piem., «Pie vācu saimnieka»²⁶ vai taml. — Kleinb. guļ II pils. slimnīcā — derētu viņam ko paziņot šajā lietā.

Ar labdienām

Andrejs Upīts.

Atis Freināts — Andrejam Upītim

1936. gada 14. jūlijā

Svētdien, 19. jūlijā, es, Atis Freinats, Belkovskis²⁷ un rakstnieks un galdnieku meistars Hermanis Sēlis²⁸ it kā taisāmieš braukt pie Jums ciemā.

Ja nebūtu vaļas taisni tai dienā, tad paziņojat, citādi būsim klāt.

Ar sveicienu Atis Freinats.

Andrejs Upīts — Atim Freinātam

Skrīveros 1936. gada 9. septembrī

Sveicināti.

Rīgā esošam man negadījās izdevība aizstaigāt pie Jums. Ja ir kas pie rokas no pārrunātā Gorkija rakstiem, Jūs varētu man atsūtīt ar manu draugu Grāvi²⁹ Grāmatrūpnieku kasē, kas sestdienas vakarā brauc uz Skrīveriem. Tikai jānodod viņam būtu līdz pulkst. sešiem piektdienas vakarā vai sestdien jau pēcpusdienā. Mana sieva projektē uz novembra un decembra mēnešiem pārcelties dzīvot Rīgā — tad es to krājumu pārtulkotu vienā laidā. Tikai izdevīgāk, ja mēs abi jau iepriekš būtum izlasījuši un vienojušies par stāstu izvēli.

Ar labām dienām

Jūsu Andrejs Upīts.

Skrīveros 1937. gada 5. aprīlī

Sveiki!

Jums droši vien būs kaut kur atzīmēts, vai pag. gadā vēl esat man kaut kādu honorāru maksājuši un vai par to arī ziņots, kur pienākas. Mana grāmatvedība gaužām barga, nekādi nevaru dabūt gatavu listi nodokļu inspektoram. Lūdzu gan, nekavējoties paziņot.

Ar labām dienām

Jūsu Andrejs Upīts.

Atis Freināts — Andrejam Upītim

1937. gada 9. aprīlī

Sveicināti!

Sogad nav nekādos radu rakstos nekāda vešana, tas viss bij pērn...

Es patlaban taisos izdot jauna formāta grāmateles, drusciņ lielākas par Jesena «Jaunības bibliotēku», bet ar spilgtiem vākiem. Kā otrā iznāktu Gogoļa «Сорочинская ярмарка»³⁰ —

pārtulkoja Plaudis. Pirmo vēl meklēju. Vai nav kas padomā? Vajadzētu būt labi foršai divu trīs parasto lokšņu biezumā. Vai nav kas padomā?

Ar sveicienu Atis Freinats.

Andrejs Upīts — Atim Freinātam

Skrīveros 1937. gada 18. oktobrī

Sveika būšana!

Viņudien laikam paspēju ieminēties, ka savu jauno romānu «Pirmā nakts» izdošu pats. Bet nu izrādās, ka no prefektūras jādabū formālā atļauja izdevniecībai, un tā lieta var ievilkties stipri garumā. Pīpiņa kundze³¹ manuskriptu jau saliek, sola drīz dabūt gatavu, autoram naudas — kā ēst. Bet tad man ienāca prātā, ka reiz taču bij labs draugs Atis Freinats, ar kuru ne viena vien grāmata palaista tautās, — vai viņa solidā izdevniecība šoreiz neizpalīdzētu grūtā brīdī? Riska tur nav — romāns vēsturisks ar izvērstu tautisku tendenci un zviedru valdīšanas laikus cildinošu [tendenci] (autora svītrojums — *D. T.*) noskaņu — esmu pārliecināts, ka katra izdevniecība varēs ar to lepoties, kā to patlaban dara «Zelta grauds»³² ar pavasarī izdoto «Smaidošo lapu»³³. Vai Atis Freinats nebūtu tik labs pieiet pie Māliša? Viņš gan katrā ziņā piezvanīs pats, ja tikai tālrunis mājās. Ceru uz labu sadzīvošanu!

Ar sveicinājumu

Andrejs Upīts.

Atis Freināts — Andrejam Upītim

1937. gada oktobrī

Godājamais And. Upīt!

Jūsu vēstuli saņēmu tūlīt otrā dienā. Aizgāju pie Māliša³⁴ — lai itin nekā es nedarot — būšot labi tāpat. Resp., viņš patlaban bij aizsūtījis savu brāli vai ko tur uz

prefektūru tai lietā³⁵. Bez tam Pīpiņa Pētersons³⁶ teica, ka nekā vēl neesot sākuši salikt.

Man arī diez vai tā lieta labi ietu. Patlaban esam tādā mazā ķezā jau paši.

Satiku Jelgavas rakstnieku Veinbergu³⁷, tas grib kādus tur pensijas dabūšanas parakstus. Gaidām uz novembra sākumu Rīgā.

Ar sveicienu Atis Freinats.

Andrejs Upīts — Atim Freinātam

Skriveros 1938. gada 10. jūnijā

Sveiki.

Patlaban lasu Erkmaņa — Šatriāna «Zemnieka stāstu»³⁸. Izrādās, ka pazistu to jau no agrākiem laikiem, tikai biju piemirsis. Romāns ir jauks ne vien satura, bet arī tēlojuma ziņā — diemžēl mūsu laikiem šķiet pavisam nepiemērots, tā kā doma par tulkošanu gan būs jāatmet. Vienīgais, ko vēl varētu darīt — mēģināt preses lietu nodaļā dabūt iepriekšēju atļauju tulkojumam, bet šaubos, vai to izsniegs, jo mums, kā zināms, iepriekšējā cenzūra nepastāv. Katram gadījumam no saviem katalogiem izrakstu grāmatas oriģināla virsrakstu divos izdevumos, no tiem otrais, ilustrētais, šķiet tieši mums piemērots:

1) Erckmann — Chatrian, Histoire d' un paysan. 3 volumes. Collection Nelson (katrs sēj. 7 franki.)

2) Erckmann — Chatrian, Histoire d' un paysan. Illustr., cert. Librairie Hachette. (23 fr.)

Runa mums bija arī par kādu Žilu Vernu. Šogad to vēl labprāt pārtulkotu (pa vasaras laiku) — turpmāk domāju vai nu netulkot nemaz, vai arī tikai sevišķi izvēlētā nozarē, par ko runa bijusi ar dažiem izdev., bet noteikta plāna vēl nav.

Ar labām dienām

Andrejs Upīts.

PIEZĪMES

- ¹ 1922. gadā Atis Freināts sāk izdot Džeka Londona Rakstus. Līdz šīs vēstules rakstīšanai iznākuši 7 sējumi.
- ² Londons Dž. Negaidītais. Tulk. Tusnelda. — Darba Balss, 1922, № 156.—168.
- ³ Džeka Londona stāsti. I. Cīņa dēļ dzīvības. II. Negaidītais. Tulk. Tusnelda. R., A/s Darbs, 1922.
- ⁴ Londons Dž. Stāsti. R., A. Jesens. [1924.]
- ⁵ Džeka Londona Raksti 8. sēj. Dienvidjūras stāsti. Tulk. I. Cirulis. A. Freinats un Veļezers. R., 1924.
- ⁶ Londons Dž. Pirms Ādama. Tulk. K. Vilde. R., Valters un Rapa, 1923.
- ⁷ Londons Dž. Trīs sirdis. Tulk. R. Kroders. R., J. Roze, [1924.]
- ⁸ Kroders Roberts — žurnālists, teātra kritiķis, tulkoātājs.
- ⁹ Krodere Zelma — tulkoātāja.
- ¹⁰ Londons Dž. Jūras vilks. Tulk. V. Kaija. Liepājā, Liepājas Atbalss, 1912.
- ¹¹ Londons Dž. Saules dēls. — Dzimtenes Vēstneša literāriskais pielikums, 1913, № 35.—67. Pati pirmā A. Freināta izdotā grāmata ar nosaukumu «Degošā Dienasgaisma». [1922.]
- ¹² Londons Dž. Martins Idens. — Dienas Lapa, 1913, № 5.—52.
- ¹³ Londons Dž. Misionārs. Tulk. M. — Grām.: Laiks. Kalendārs 1919. g. «Laika» literāriskais pielikums. Valkā. J. Rauskas grāmatu tirgotavas izdevums, 35.—47. lpp.
- ¹⁴ Par Džeka Londona darbu latviskajiem tulkojumiem A. Upīts rakstījis recenzijā «Tulkotais romāns» (Domas, 1924, № 9, 359.—361. lpp.). Vērtējot izdevēja A. Freināta darbu, A. Upīts uzsver: «Atsevišķi jāmin A. Gulbis, kurš jau pēc savām vecām tradīcijām izdod tikai mākslinieciski vērtīgus tulkojumus, un līdz šim mazāk pazīstams izdevējs Atis Freinats, kurš ir pratis izvēlēties darbus, kur saistoša

- fabula vienota ar augstu literārisku vērtību. [...] Freinata izdevums ir ļoti glīts, ilustrēts, uz laba, gaiša papīra un skaidru druk. Cīruļa tulkojums vispāri korekts — ko nebūt nevar teikt par citu apgādātāju paraleli izdotiem atsevišķiem Londona stāstiem.»
- ¹⁵ Izglītības kooperatīvs — vispirms Valkā, vēlāk Rīgā (1918—1932).
- ¹⁶ Bīlmanis Roberts (1880—1946) — publicists, žurnāla «Domas» redaktors.
- ¹⁷ Grāmata iznāca 1928. gadā ar nosaukumu «Noslēpumu sala».
- ¹⁸ Upmanis Jēkabs — Pīpiņa tipogrāfijas līdzīpašnieks.
- ¹⁹ Žurnālā «Domas» publicēts A. Freināta darbs «Mūrnieki» ar I. Zēberiņa ilustrācijām (1927, № 6.—9.).
- ²⁰ Jādomā, ka runa ir par Zila Verna «Mazā kapteiņa» tulkojumu. Paraleli oriģinālam A. Upīts tulkošanas procesā nereti izmantojis arī citus tulkojumus salīdzināšanai un izteiksmes precizēšanai.
- ²¹ Atis Freināts stāsta par savām kolportiera gaitām.
- ²² Verns Zils. Mazais kapteinis. Romāns 3 grām. No franču val. tulk. A. Upīts. Il. pēc G. Meijera zīm. R., Freinats, 1935.
- ²³ Verns Zils. Jūras dibenā. Ceļojums ap pasauli zemūdens kuģī. Romāns 3 daļās. No franču val. tulk. Andrejs Upīts. R., Freinats. 1927.
- ²⁴ Jensens, Johans Vilhelms. Šļūdonis. Stāsts par pirmo cilvēku. Tulk. A. Upīts. Il. A. Apsīts. R., Freinats, 1926.
- ²⁵ Kleinbergs Rūdolfs — kopā ar A. Freinātu pirmajā pasaules karā bijis vācu gūstā. Dažu stāstu grāmatu autors.
- ²⁶ R. Kleinberga stāsts nav izdots grāmatā, tas palicis melnrakstā ar nosaukumu «Izpalīgs».
- ²⁷ Belkovskis Staņislavs (1902—1941) — kritiķis, publicists, tulkotājs.
- ²⁸ Sēlis Roberts, istajā vārdā Roberts Vasjulis-Hermanis-Erkmanis (1884—1975) — prozaīķis.
- ²⁹ Grāvis — Grāvītis Jānis — skolotājs.
- ³⁰ Iecerēto grāmatu sēriju A. Freināts nosaucis «Mazās kabatas formāta grāmatas». Tajā izdoti: Tvens M. Toms Soijers — slepenpolicists. Stāsta Heklberijs Fins. Tulk. Em. Skujenieks. 1937.; Gogolis N. V. Gada tirgus Soročincos. Tulk. J. Plaudis. 1937.; Ole Hanzens brauc

uz Jaunzēlandi. Paša atstāstījums. Tulk. Em. Skujenieks. 1937.; Branks V. Strēlnieki un viņu suns. 1938.

³¹ Pīpiņa Berta, dz. Enģele-Ziemele, sabiedriska darbiniece, spiestuves «Pīpiņš un Upmanis» līdzīpašniece.

³² Izdevniecība «Zelta grauds».

³³ Upītis Andrejs. Smaidoša lapa. Manas dzīves romāns. R., Zelta grauds, 1937.

³⁴ Mālitis Arvīds (1900—1971) — grāmatu izdevējs, pēc A. Gulbja nāves pārņēma izdevniecības vadību.

³⁵ A. Mālitis vēstulē A. Upītim (1937. g. 25. oktobrī) raksta par tikšanos ar A. Freinātu: «Cik no viņa runas noprātu, tad viņš negribēja savu vārdu dot. Vai nu aiz materiālām, vai citām interesēm — kas to lai zina. Bet tagad arī tas nav vajadzīgs.» (AUMM,15731). A. Upītis saņem atļauju autora izdevumiem, tas norādīts arī pirmizdevuma titullapā, taču romāna faktiskais izdevējs bija A. Mālitis.

³⁶ Pētersons — Pīpiņa un Upmaņa tipogrāfijas darbinieks.

³⁷ Alfrēds Veinbergs — Klauders lūdz A. Upīti kā bijušo žurnāla «Domas» redaktoru apstiprināt darbošanos mēnešrakstā (vēstule A. Upītim 1937. gada 22. oktobrī, AUMM, 22430,2). «Domās» publicēti A. Veinberga prozas darbi — «Vecais Velns un Vecais Dieviņš» (1929, № 9), «Pazudusē madāma» (1930, № 2.—10.).

³⁸ Franču rakstnieku Erkmaņa un Satriāna darbs «Zemnieka stāsts», var spriest, tā arī palicis nepārtulkots.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1984. GADAM

(Sastādījis Ilgonis Bērsons)

270

27. *augustā* dzimis prozists, dzejnieks un valodnieks Gothards Frīdrihs Stenders (1714—1796).

200

Datums nav zināms — prozists, dzejnieks un valodnieks Kārlis Frīdrihs Hūgenbergers (1784—1860).

160

1. *janvārī* — dzejnieks Frīdrihs Mālbergis (1824—1907).

125

2. *augustā* — folkloras vācējs un prozists Ansis Lerhis-Puškaitis (1859—1903).

120

5. *martā* — prozists Jānis Purapuķe (1864—1902).

2. *augustā* — dzejnieks, prozists un tulkotājs Diženajo Bernhards (1864—1933).

4. *janvāri* — dzejnieks un prozists Jānis Kleinbergis (1874—1919).
 9. *martā* — dzejnieks Vilis Plūdonis (1874—1940).
 14. *jūnijā* — dramaturgs un dzejnieks Jānis Miežis-Mezevskis (1874—1928).
 28. *jūlijā* — dzejnieks Atis Kēniņš (1874—1961).
 12. *septembrī* — prozists Mārtiņš Liepa (1874—1953).

31. *janvāri* — dzejnieks, prozists un tulkotājs Antons Austriņš (1884—1934).
 16. *februārī* — prozists Kārlis Grigulis (1884—1972).
 18. *aprīlī* — dzejnieks un atdzejotājs Kārlis Krūza (1884—1960).
 19. *maijā* — prozists Jānis Straujāns (1884—1938).
 23. *maijā* — dzejnieks un prozists Jānis Kārstenis (1884—1921).
 31. *jūlijā* — dramaturgs, tulkotājs, žurnālu redaktors, teātru un muzeju darbinieks Kārlis Freinbergs (1884—1967).
 29. *septembrī* — prozists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Roberts Sēlis (1884—1975).
 1. *oktobrī* — dzejnieks, prozists un estētiķis Andrejs Kurcijs (1884—1959).

18. *janvāri* — kritiķis un publicists Pauls Viksne (1894—1938).
 19. *janvāri* — dzejnieks un prozists Frīdrihs Gulbis (1894—1951).
 15. *februārī* — prozists, dzejnieks, dramaturgs un tulkotājs Herberts Dorbe.
 3. *aprīlī* — kritiķe un publiciste Viena (1894—1938).
 11. *aprīlī* — prozists Konrads Jokums (1894—1941).
 17. *maijā* — Latvijas PSR Tautas dzejnieks Jānis Sudrabkalns (1894—1975).

10. *oktobrī* — tulkotāja Anna Ozola-Sakse.
 24. *decembrī* — tulkotāja Marija Sūmane.

- 21. *februāri* — prozists Indriķis Lēmanis (1904—1960).
- 19. *martā* — kritiķis un literatūrzinātnieks, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Kārlis Krauliņš (1904—1981).
- 12. *maiņā* — LPSR Tautas rakstnieks Vilis Lācis (1904—1966).
- 16. *maiņā* — dzejnieks un publicists Alberts Paegle.
- 24. *maiņā* — kritiķis, dzejnieks un tulkotājs Ēmils Fross (1904—1943).
- 16. *novembrī* — prozists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Adolfs Talcis.

- 6. *janvāri* — prozists Mārtiņš Krieviņš.
- 13. *aprīlī* — prozists, dzejnieks un kritiķis Ignats Muižnieks (1909—1983).
- 27. *maiņā* — prozists, kritiķis un literatūrzinātnieks, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Jānis Niedre.

- 2. *februāri* — proziste un māksliniece Margarita Stāraste.
- 4. *februāri* — dzejniece Elza Vēciņa.
- 21. *maiņā* — dzejnieks Jānis Logins (1914—1943).
- 27. *septembrī* — dzejnieks Ēriks Drēziņš (1914—1942).
- 17. *oktobrī* — prozists Pēteris Baugis.
- 18. *novembrī* — prozists un dzejnieks, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Anatols Imermanis.
- 25. *decembrī* — dzejnieks Laimons Pēlmanis.

- 27. *februāri* — dzejniece Monta Kroma.
- 22. *jūnijā* — tulkotāja Lūcija Rambeka.
- 25. *decembrī* — proziste un dzejniece Cecīlija Dinere.

- 2. *februāri* — dramaturģe Māra Rītupe.
- 5. *februāri* — prozists Voldemārs Paegle.
- 6. *martā* — dramaturgs un prozists, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Jānis Anerauds.

31. augustā — prozists Egons Līvs.
 6. septembrī — prozists Ūldis Plotnieks (1924—1979).
 17. septembrī — tulkotāja Tatjana Jarmolinska.
 17. septembrī — proziste Mirdza Kļava.
 10. oktobrī — literatūrzinātniece Maiga Mauriņa.
 19. decembrī — dzejnieks Jānis Gavars.

4. februārī — dzejnieks un tulkotājs Laimonis Kamara (1934—1983).
 16. augustā — dzejnieks un prozists Augusts Strauss.

SATURS

[Ievads]	3
Līnards Laicēns buržuāziskās Latvijas Saeimā 1928.—1931. gadā (<i>Mārtiņa Rozentāla ievads un komentāri</i>)	5
Runa 1928. gada 13. novembrī	8
Runa 1928. gada 13. novembrī	8
Runa 1928. gada 4. decembrī	11
Runa 1929. gada 22. janvārī	13
Runa 1929. gada 22. janvārī	16
Runa 1929. gada 8. februārī	18
Runa 1929. gada 26. februārī	19
Runa 1929. gada 5. novembrī	21
Bībers G. Romantiskās, reālistiskās un konvencionālās drāmas problēma 20.—30. gadu latviešu padomju dra- maturģijā	24
Zanders O. Tautas pašapziņas modinātājs (<i>Jēkabs Zvaigznīte latviešu grāmatniecībā</i>)	55
Klekere I. Savu māju dziesminieks	68
Neredzīgais Indriķis. Pavasara dziesma	76
Par savu pašu bēdu pilnu būšanu	79
Mīlestības dziesma	83
Roze L. Kādas vārdnīcas trīssimt gadu	86
Jāņa Poruka vēstules līgavai (<i>Konstantīna Karuļa ievads un komentāri</i>)	92
Vīksna A. Par Pēteri Pipkalēju un nedaudz par Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību	134 ✓
Ata Freināta un Andreja Upīša sarakste	156
Literārais kalendārs 1984. gadam	169

СОДЕРЖАНИЕ

[Предисловие]	3
Линард Лайцен в Сейме буржуазной Латвии в 1928—1931 годах (<i>предисловие и комментарии Мартыня Розенталя</i>)	5
Речь от 13 ноября 1928 года	8
Речь от 13 ноября 1928 года	8
Речь от 4 декабря 1928 года	11
Речь от 22 января 1929 года	13
Речь от 22 января 1929 года	16
Речь от 8 февраля 1929 года	18
Речь от 26 февраля 1929 года	19
Речь от 5 ноября 1929 года	21
Бибер Г. Проблема романтической, реалистической и условной драмы в латышской советской драматургии 20—30-х годов	24
Зандер О. Человек, пробудивший национальное самосознание (<i>Екаб Звайгзните в латышском книжном деле</i>)	55
Клекере И. Певец родного дома	68
Нередзигаис Индрикис. Песня весны.	76
О своей беде	79
Песня любви	83
Розе Л. Триста лет словарю	86
Письма Яна Порука невесте (<i>предисловие и комментарии Константина Карулиса</i>)	92
Виксна А. О Петерисе Пипкалейсе и немного о Дерптском латышском студенческом обществе литературы и науки	134
Переписка Ата Фрейната и Андрея Упита	156
Литературный календарь на 1984 год	169

РАДУГА 1983

Рига «Лиезма» 1983

На латышском языке

Составители С. Радзобе и Л. Волкова

Редакционная коллегия:

И. Киршентале, В. Лабренце, Я. Ниедре

Художник В. Озолинь

Для фотографий использованы материалы
из фондов музея Литературы
и истории искусства им. Я. Райниса
и Государственной библиотеки им. В. Лациса

ИБ № 3699

VARAVIKSNE — 1983

*Sastādītājas Silvija Radzobe
un Līvija Volkova*

Redaktore Līgita Bībere. Mākslinieciskā redaktore
Maija Dragūne. Tehniskā redaktore Irēna Soide.
Korektore Karmena Rumbēna.

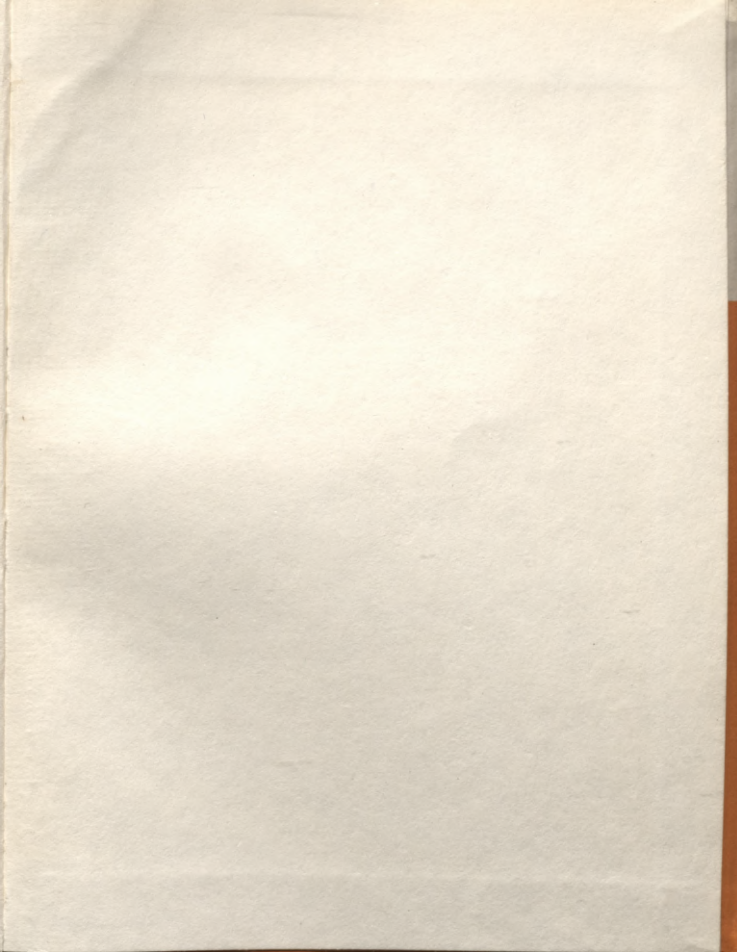
Nodota salikšanai 11.03.83. Parakstīta iespiešanai
12.08.83. JT 00786. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas
papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums.
7,87 uzsk. iespiedl.; 8,04 uzsk. krāsu nov.; 8,9
izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. № 497-1. Cena
50 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Pa-
domju bulv. 24. Izdevn. № 197/31574/Klm-293.
Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poli-
grāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas
tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā
38/40.

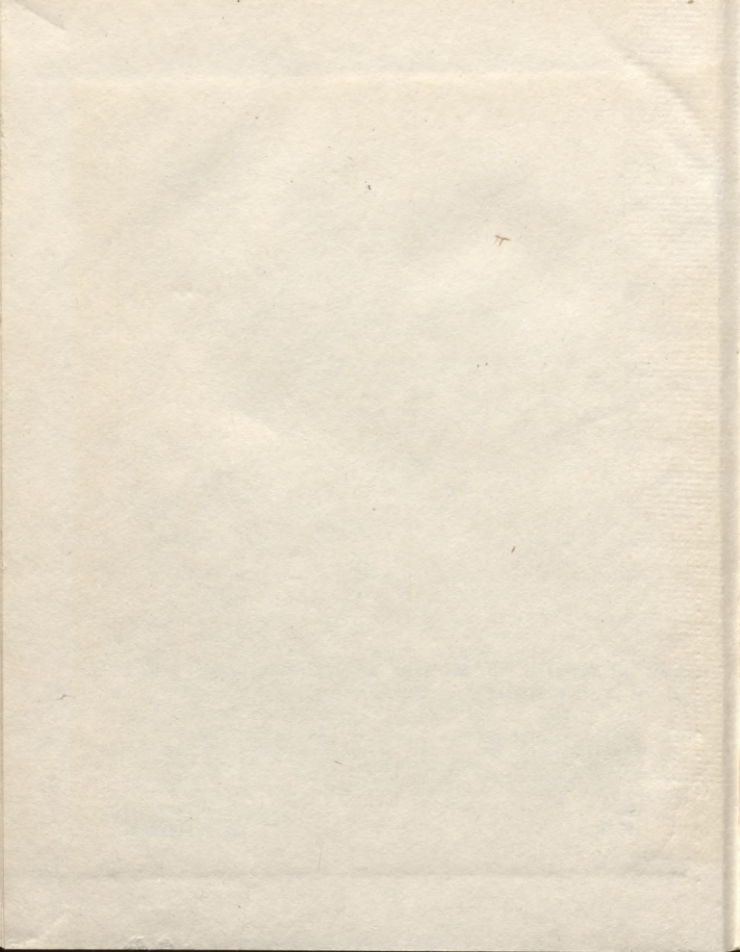
VA 649 Varavīksne, 1983 / Sast. un iev. sarakst. S. Radzobe, L. Volkova: Redkol. I. Kiršentāle u. c. — R.: Liesma, 1983. — 174 lpp., 2 lp. il.

Literārā mantojuma problēmām veltītajā krājumā ievietoti materiāli par simtgadnieku Linardu Laicenu, par Jēkabu Zvaigznīti, kam aprit 150 gadu, kā arī par divsimtgadnieku Neredzīgo Indriķi. Publicētas arī Jāņa Poruka vēstules līgavai, jauni materiāli par Tērbatas latviešu studentu biedrību, Ata Freināta un Andreja Upīša sarakste.

V 4603010202—1979.83.
M801(11)—83

8L
83.3L

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305071769

50 kap.